

HELENSKE MUZE I HRIŠĆANSKA CIVILIZACIJA

Marko Višić

The author of the Hellenic Muses and Christian Civilisation researched the attitude of Christianity toward the Hellenic muses as the symbols of the overall spiritual creativity, particularly music, epics and lyrics. This required an analysis of the medieval literary legacy in Latin, as well as of the modern age Italian, French, Spanish and English literary heritage. The multiannual research showed that Hellenic muses and Latin came-nae, as the creators and protectors of spiritual creation, in the ancient, medieval and modern ages, were likewise respected by talented creators who honoured these immortal creatures as the children of the Cretan-Mycenaean civilisation.

DIO PRVI

HELENSKE MUZE U PRVIH ŠEST VJEKOVA HRIŠĆANSTVA

I

Helenske muze i hrišćanstvo

1. *Umjetničko djelo u ranom i srednjovjekovnom hrišćanstvu.* Budući da kult antičkih, što će reći paganskih, muza kao inspiratora umjetnosti, posebno njenih grana, poezije i muzike,

u hrišćanstvu umnogome zavisi od hrišćanskog poimanja umjetničkog djela, ukazat nam je na dva oprečna poimanja umjetničkog djela, konkretno rečeno, poezije i muzike, slikarstva i sakralne arhitekture.

Po *prvom poimanju* umjetničko djelo, naročito poezija i muzika, uglavnom su *plod nadahnuća*, to jest duhovnog stanja u kojem umjetnik – pjesnik i muzičar – stvara u zanosu i opojnosti, stanjima u kojima do izražaja dolaze osjećanja i mašta koji se harmonično slivaju u umjetnički čin, u pjesmu ili u kompoziciju, što nas, ako je dobrih kvaliteta, ushićuje i uznosi u svijet snova i vizije. To je razlog zašto se umjetničko djelo, čemu treba pribrojiti i govorništvo, smatralo darom neba, darom bogova. Gornjem poimanju, odnosno stajalištu jeste antipod čisto *racionalističko*, to jest *teorijsko* i *naučno* poimanje umjetnosti, umjetničkog čina po kojemu je umjetničko djelo plod smišljenosti i znanja, a stvoreno je s unaprijed određenim ciljem i za određenu svrhu.

Prvo poimanje umjetnosti i lijepoga, odnosno poezije i muzike, caruje u drevnoj Heladi klasičnog i donekle poklasičnog ili tragičkog perioda koja je umjetnosti, posebno poeziju i muziku, poradi ushićenja što ga stvarahu, smatrala natprirodnim, odnosno darom božanstva u čijim se rukama nalazi sve, pa prema tome i ljepota koja se očituje kroz pjesmu i pjevanje. Božanski zastupnici ovih umjetnosti, kojima valja pridružiti govornički dar, rječitost, odnosno darovatelji ovih grana umjetnosti u drevnoj Heladi, kao što smo vidjeli, bile su muze. Samo je onaj mogao lijepo pjevati i biti dobar pjesnik koga su muze odabrale za *svoga slugu* i obdarile ga tim darima, a koga je mimoišao taj poklon, taj nije mogao biti tvorac tih duhovnih dobara, poezije i muzike, mada je imao sposobnosti da uživa u tim poklonima. Helen je, štoviše, svom dušom nastojao da mu ti darovi prodru u dušu da ga zanesu i opiju, jer je samo tako mogao da osjeti božansko, to jest da se prožimanjem s lijepim pjevanjem prožme s

božanstvom, u ime čega je, kao što smo vidjeli, Helen od umjetnosti tražio da ga veže za ono što ona prikazuje ili iskazuje. Na taj se način jedinka sva utapala u potvrđivanje svoje egzistencije, a pomoću dobrih i vrijednih, odnosno lijepih djela kojima se približuje i združuje s božanstvom, postaje sudionik Olimpa, što u krajnjem znači da je individua u poletu, u akciji, bilo kao stvaralac, bilo kao uživatelj dobara olimpskih muza. Ovdje, dakle, umjetničke grane, kao što su poezija i muzika, razvijaju i oplemenjuju čovjekove duhovne snage, pa se čovjek ekstazom može približiti, ili čak izjednačiti s božanstvom, što nam svjedoče i legende o Arionu, Amfionu, Orfeju itd.

Drugo poimanje i pristup umjetničkom djelu susrećemo u srednjovjekovnom hrišćanstvu, u hrišćanskoj religiji u kojoj je, kao što je poznato sve podređeno vrhovnom božanstvu. Da bi čovjek zadobio njegovu naklonost i milost, što nije nimalo lagan posao, on mu se cijeloga vijeka treba klanjati, poslušno izvršujući njegove čudoredne zapovjesti koje sputavaju čovjekove emocije, posebno razmišljanje i umovanje, jer je on to zadržao za sebe: svaka je aktivnost pod njegovim nadzorom i ništa se ne može uraditi bez njega.

Kad je pak riječ o djelima *sakralne prirode*, sve je moralo biti prožeto bogom, odnosno voditi bogu: predmet, njegova forma, značenje i svrha, što međusobno činjaše čvrsto jedinstvo. Stoga se u srednjovjekovnom hrišćanstvu u umjetničkom djelu gledao „predmet izgrađen za određenu svrhu koji je svojim objektivnim oblikom mogao da u posmatraču, vjerniku izazove tako jako osjećanje da je dovodilo do promjene dotadašnjeg načina života“¹.

To je razlog zašto su likovne predstave đavola, paklenih muka itd., u srednjovjekovnoj umjetnosti imale toliki značaj i popularnost. Što se tiče *oblika* umjetničkog predmeta, on je bio nosilac svrhe, pa je samim time vidljiva stvarnost umjetničkog djela za-

¹ Isp. Asunto, *Teorija* 23.

snovana na nevidljivoj stvarnosti (paklu, raj) predstavljala najviši cilj umjetnosti, odnosno umjetničkog djela, takozvani anagoški smisao.

Po sebi je jasno da ovdje ne može biti govora o estetskom, što će reći neobaveznom posmatranju srednjovjekovnih umjetničkih djela, kao ni o traženju carstva neobaveznog, jer su slike i statue svetaca, posebno Isusa Hrista, obavezivale vjernike, bez obzira da li su postavljene na tamnom ili na svijetlom mjestu. Ta okolnost, naime, nije nimalo umanjivala funkcionalnost sakralnih predmeta koji su za vjernike bili stravična ontološka stvarnost pred kojom su molitvom i klanjanjem djelomično gradili put u *carstvo nebesko*. To je presudan razlog zašto se u srednjem vijeku umjetnička djela nisu izrađivala radi ljepote, što je običaj novoga vremena.

O ljepoti umjetničkog djela u srednjem vijeku moglo se govoriti samo kao o jedinstvu objekta, njegove forme, kvalitete, sadržaja i cilja, odnosno svrhe. Zbog toga se, za razliku od modernog shvatanja, po kojemu je ljepota osobeni, subjektivni izraz koji pobliže identificira ono što je čovjek izradio po pravilima umjetnosti, shvatanju po kojemu je i priroda lijepa ako se primiče pravilima umjetnosti, odnosno samoj umjetnosti, ljepota po srednjovjekovnom shvatanju sastoji u neotkrivenoj kompaktnosti objekta i forme, kvalitete i sadržaja, namjene i svrhe, što je čovjek mogao da postigne i time otkrije ljepotu, odnosno objektivnu osobinu bića. Prema tome, umjetničko djelo je slovalo kao lijepo ukoliko je bilo slično prirodi u koju zrači ljepota samoga boga koji je najviši izvor i uzor ljepote. Ovo je, dalje, uticalo da se osobitost umjetničkog djela, u modernom smislu toga pojma, sastojala u uzajamnom prožimanju tehnike i metafizike, što je u pogledu likovnih umjetnosti i poezije dovelo do usmjerenosti na zemaljske i nadzemaljske ciljeve.

Dosljedno tome, u srednjovjekovnoj je umjetnosti *estetska* kvaliteta bila oblik materije pri čemu su i *riječi pjesme* smatra-

ne materijom. Tako se ljepota riječi sastojala kako u njenoj zvučnoj prirodi (asonanci, aliteraciji itd) tako i u formi pjesme, u grafičko-vizuelnom izgledu. To je razlog zašto je srednjovjekovlje svjesno, što će reći pomoću teorijskog znanja, išlo za vizuelnom impresijom, to jest za anagramima, akrostihovima i *technopaignia*, gdje je raspored stihova stvarao predstavu križa, kvadrata² i tome slično, što smo susreli i u helenističkoj književnosti kod pjesnika Simije.

Isto tako, i *muzika* se dijelila na dva dijela: na nauku o tonovima i njihovim matematičkim proporcijama i metafizičkim osnovama, što je valjalo dijeliti od komponiranja: prvo je spadalo u mehaničke, drugo u slobodne vještine.

Kao što vidimo, srednjovjekovno hrišćansko poimanje umjetnosti, posebno njenih grana muzike i poezije, sasvim je racionalističke prirode, što će reći da je sve svjesno podređeno formi i svrsi, i, dosljedno tome, tu nema spontanog izliva što ga kod pjesnika i muzičara stvara nadahnuće. Kod njih je, naprotiv, prilikom umjetničkog stvaranja carevao čist razum, odnosno razbor, dok su čustva i emocije slabo dolazili do izražaja. Najvjerovatnije ovoj činjenici treba zahvaliti što su srednjovjekovni pisci, odnosno pjesnici toliko pažnje poklanjali izrazu: formi i metrici.

Iz toga očevidno proizlazi da helenske muze nisu imale što da traže u ovakvoj umjetnosti u koju se zapravo i nisu mogle uklopiti, a to što se ipak susreću u srednjovjekovnoj književnosti više treba zahvaliti hrišćanskim no antičkim književnim stvaraočima i duhovnom biću muza. Iako su, naime, muze kćerke Olimpljanina Zeusa i Titanke Mnemosine, one gotovo nikada tijekom svojega dugog života ne imahu izrazitu ličnost i individualnost kao što je slučaj s bogovima Olimpa, tim prije što su ih umjetnici slabo predstavljali. One se, kao tvorci i simboli duhovnog života uopšte i posebno poezije i muzike, uvijek mogahu lako odvojiti, što se i događalo, od starog helenskog panteo-

² Isp. Asunto, *op. cit.* 20-22.

na s čijim su se božanstvima inače malo družile, radije se vrzmajući i šetajući po rosnim livadama i brsnatim šumama Parnasa i Helikona, neprestano izbivajući uz bistre potočiće u društvu Nimfa i Harita.

II

Rana hrišćanska književnost i antička književna tradicija

Hrišćanska književnost na *helenskom* jeziku javlja se već polovinom drugog vijeka. Nju započinje apologeta *Justin* koji je nastojao da hrišćanstvo prikaže kao najveću mudrost i istinu čemu su navodno i sami pagani naišli na trag. Njegovim su stopama udarili ostali predstavnici patristike: *Klement Aleksandrijski* (oko 150-215) zatim, njegov sugrađanin, kasnije anatemirani *Origen* (185-254) hroničar *Eusebije Kajsarejski* (oko 260-340) potom, graditelji druge faze patristike u četvrtom i petom vijeku: *Grgur Nazijanski* (oko 330-390) i neoplatoničar *Pseudo-Dionisije Areopagita*.

Navedeni crkveni autoriteti mahom su učeni teolozi koji sjajno poznaju pagansku filozofiju i književnost pa bez mnogo oklišanja prihvataju pagansku književnu tehniku, književne vrste i oblike. Isto vrijedi i za hrišćansku književnost na *latinskom* jeziku čiji su najznačajniji predstavnici latinski crkveni oci *Minukije Feliks* (drugi i treći vijek) koji u svom glavnom spisu *Okta-vije* ide putem grčkih crkvenih otaca, to jest brani hrišćanstvo od napadaja pagana, te Kvint Septimije Florens *Tertulijan* (oko 160-220?) koga slijede Kajkilije *Kiprijan* (oko 200-258) karta-ginski biskup koji u svojim spisima izmiruje širokogrudost Minukija Feliksa i uskogrudost Florensa Tertulijana. Za njima sije-de Afrikanac *Arnobije* koji djeluje u drugoj polovini trećeg vijeka, autor djela *Adversus paganos* (*Protiv pagana*, u sedam knjiga) i Lukije Kajkilije Firmin *Laktantije* (rođen oko 250) hri-

šćanski Kikeron koji vješto spaja pagansko književno nasljeđe s hrišćanstvom, iako antičku filosofiju ne smatra pravim izvorom spoznaje, mada ona, po njemu, u dobroj mjeri može zadovoljiti čovjekovu želju za znanjem. Laktantije je prvi u spisu *De ira dei (Srdžba božja)* pokazao da je glavni razlog što pagani ne prihvataju hrišćanstvo - to što hrišćansko naučavanje nije zaodjeveno u umjetničko ruho, zbog čega se Laktantije i potrudio da svojim spisima dā umjetnički oblik paganske književnosti.

Te oblike prihvataju i drugi crkveni oci i pjesnici apologeti među kojima se ističe *Hilarije*, čija pjesnička djelatnost pada između 353-367. Ovaj Gal, biskup u Poitiersu, bori se protiv arijanstva u svojim djelima *De trinitate (Trojstvo, dvanaest knjiga)* i *Fragmenta historica*. Hilarije piše elegantno u ritmičkoj prozi. Za njim se povodi pisac-apologet *Ambrosije Milanski* koji piše himne, govore i pisma: raspravlja o dogmama i komentira biblijske spise. Svi naprijed navedeni apologeti, nad kojima se kao kruna nadvio *Aurelije Augustin* (354-420) uz izravno ili prešutno priznanje, služe se formama paganske umjetničke proze i poezije, u prvom redu stilizacijom i kompozicijom, te tropima i figurama. U djelima filosofijske prirode na prvome mjestu dolaze dijalog i retorika, često u ritmičkom obliku.

Prozni pisci, međutim, u paganskoj umjetničkoj književnosti nisu nailazili na nešto što bi im stvaralo nepremostivu prepreku u preuzimanju ove, dok takva sreća nije pratila hrišćanske pjesnike, posebno pisce umjetničke *epike* koja se stala razvijati početkom četvrtoga vijeka, u vrijeme Konstantina Velikog koji je s priznavanjem hrišćanstva istovremeno omogućio slobodno djelovanje i razvoj hrišćanske književnosti.

Hrišćansko pjesništvo koje se stalo razvijati pod Konstantinom da bi svoj vrhunac doseglo u petom i šestom vijeku, zadržalo je pjesnički jezik antičke, odnosno paganske, helenske i rimske književnosti. Hrišćanski pjesnici, zadržavajući antičku pjesničku tradiciju, nastojahu da u te forme unesu novi, hrišćan-

ski sadržaj. Pri tome se, međutim, već kod prvih obrazovanih pisaca, epičara, spontano postavilo pitanje: što s helenskim muzama bez kojih ne počinje ni jedno imalo značajnije djelo paganske književnosti, posebno ep i lirska poezija? Ovome se pridružilo i pitanje da li se može zaobići antička pjesnička tradicija? I ne samo to! Epsko djelo, naime, po svojoj veličini kao da je samo od sebe zahtijevalo pomoć i intervenciju viših, nebeskih sila, nukajući pisca da se u početku spjeva obrati nadzemaljskim silama da mu pomognu u velikom pothvatu. U takvim su se slučajevima paganski epski pjesnici, kao, na primjer, Homer i Vergilije, a vrlo često i liričari, obraćali muzama.

Kako su, međutim, hrišćanski epski i lirski pjesnici mogli da zazivaju helenske muze kad one pripadaju antičkom, to jest beznabožačkom personalu? Tako smo stigli do presudnog pitanja u odnosu hrišćanske književnosti prema antičkim muzama kao pripadnicama antičkog personala, odnosno panteona.

Naredno istraživanje će nam pokazati kako se silan problem isturio pred hrišćanske pjesnike čitavoga srednjega vijeka i čemu se oni sve ne dovijahu da bi izbjegli spomen antičkih muza čije mjesto, ipak, nikada tokom srednjega vijeka u hrišćanskoj književnosti nije ostalo nepopunjeno. To samo po sebi ukazuje koliki je uticaj na hrišćansku književnost vršila antička, helenska i rimska književnost, koju hrišćanska, mada je često pokušavala, nije uspjela ni zaobići, a kamoli preteći i nadmašiti! Hrišćanski pjesnici srednjega vijeka, da bi zaobišli ova bića, iznađoše mnoštvo rješenja, ali uprkos tome, helenske muze nisu uspjeli istjerati iz svoje književnosti.

Valja, međutim, istaći da i među hrišćanskim pjesnicima i piscima srednjega vijeka susrećemo rigoriste i harmoniste, to jest takve koji su po svaku cijenu nastojali zatrti sve što je pagansko i, naspram rigoristima, harmoniste koji nastojahu da između antičkog kulturnog naslijeđa i hrišćanstva nađu koliko toliko snodljiv *modus vivendi*.

Prije no što počnemo podrobno raspravljati o sudbini muza u ranom i srenjovjekovnom hrišćanstvu – muza koje, istini za volju, u prvom redu zahvaljujući rimskim pjesnicima prvoga vijeka, daleko prije sklopiše oči no što su ih prvi hrišćanski pjesnici i epici stali nanovo sahranjivati – treba da pretresemo pitanje poimanja umjetnosti, a naročito poezije i muzike u prvim vijekovima hrišćanstva.

III

Poimanje umjetnosti poezije i muzike kod crkvenih otaca

Svaki pokušaj da se dâ opšti prikaz, odnosno stav patristike prema umjetnosti, posebno prema njenim granama, poeziji i muzici, unaprijed je osuđen na neuspjeh ukoliko se sistematski, hoću reći, sinhronijski i dijahronijski, ne izuče uticaji i uzajamna prožimanja relevantnih mišljenja crkvenih otaca i hrišćanskih pisaca i pjesnika iz doba cijele patristike, to jest od drugoga do sedmoga vijeka.

Uopšteno uzevši, po mišljenju crkvenih autora osnovni zadatak svih umjetničkih grana, odnosno umjetničkih djela, jeste potvrđivanje moralne i vjerske istine kako bi vjernici bili što pobožniji i što više poštovali boga kao izvor svih umjetnosti. Vjernike, štoviše, treba uvjeravati da je nešto lijepo upravo zato što potječe od boga i, dosljedno tome, svaka lijepa stvar treba da vjernika podstiče na boga kao na najistinitije i najplemenitije stvaranje. To i jeste razlog zašto se ljepota kao osnovna komponenta umjetničkog djela shvatala kao spoj istinitog i dobrog čije očitovanje utječe na moralno i religiozno opredjeljenje posmatrača. Zato su Augustin, Isidor Seviljski, Beda Venerabilis i drugi crkveni autoriteti ljepotu gledali u jedinstvu i cjelovitosti, redu i harmoniji, što se prvenstveno očitovalo u kosmosu, jer se preko njega bog najbolje očituje. Ovakvo je shvatanje uticalo da su upravo pomenuti mislioci branili klasično poimanje umjetnosti

kao reda i poretka, odbacujući tezu hrišćanskih rigorista po kojima je umjetnost u fino ruho obavijena obična laž. U ime toga *Augustin* kaže: „Istom onda, pošto se duša sredi pomoću umjetnosti, to jest kad postane skladna i lijepa, tek onda će moći promatrati Boga. Tada će razotkriti ljepotu koju svi lijepi predmeti samo imitiraju i prema kojoj su svi predmeti ružni.“³

Što se tiče *poezije*, o njoj je, kao što je istaknuto, vladalo uvjerenje da se ljepota verbalne forme sastoji u spoznajnom, objektivnom svojstvu riječi, uvjerenje po kojem je važniji smisao, recimo, neke pjesme, od formalne strane, fonetske ljepote. Ako je suditi po onome što *Augustin* kaže u spisu *Contra academicos* III 1,13, da filosofija ne bi smjela prezirati poeziju jer i pjesme pomoću figura mogu izraziti istinu, onda *Augustin* ustaje protiv etičkog rigorizma, zastupajući formalnu ljepotu riječi.

Slično stajalište zastupa i *Beda Venerabilis* koji ljepotu poezije vidi u rimi i metru, čemu se ne protivi ni *Isidor Seviljski*.

Cjelovitost i harmonija, skladnost i mjera, po *Augustinu* su osnovne komponente ljepote. Osim toga, kako ljepota prirode i predmeta predstavlja samo lošu reprodukciju iskonske ljepote koja je inherentna bogu, ona nužno posjeduje broj i red kao svoje determinante. „Taj red i broj doprinose da se među lijepim predmetima ističu lijepi, harmonijski likovi, u likovima mjere, a u mjerama brojevi.“

Po *Augustinu* na broju počiva vječna harmonija, red i sklad, pa zato: „Pred umjetnikovim duhom stoji broj vječan u mudrosti.“⁴ Budući da je „muzika nauka o modulacijama tonova“ koji se izražavaju proporcijom te takošću i likošću: 1:1, 2:2, 1:2 te 2:3, „muzika se uklapa u kosmičku harmoniju sfera, to jest u objektivnu, sveopštu, muzičku ljepotu kosmosa“. Sljedstveno tome, muzika se ne razlikuje od objektivne ljepote svjetlosti, boje i matematičkih proporcija. Ovakvo pitagorejsko poimanje muzi-

³ Cf. St. *Augustin*, *De ordine*, p. 27-28.

⁴ Cf. St. *Augustin*, *De gratia et libero arbitrio*, p. 93.

ke ne susreće se samo kod Augustina i Boetija nego i kod Bede Venerabilisa i Isidora Seviljskog.

Dosljedno tome, „pjevana ili na instrumentu izvođena muzika predstavlja odbлесак kosmičke muzike što je proizvode sfere“. Izučavanje matematičkih odnosa koji vladaju u tonovima, poput onih u sferama, kao i komponiranje koje vodi računa o tim proporcijama spadaše u nauku. Da li bi neko, ukoliko ne bi poznao te odnose, mogao da izvodi neko muzičko djelo? Svakako da ne bi. Zato je u srednjem vijeku i izvođenje muzičkog djela spadalo pod nauku. Muzika harmoničnim tonovima, to jest objektivnom ljepotom djeluje na dušu ljudi pritom im budeći uzvišene misli i osjećanja. O tome R. Asunto, u navedenom djelu, str. 78, kaže: „U svojoj objektivnosti su perceptibilna svojstva tonova i pevanja (koja se zasnivaju na strogo matematičkim zakonima) nosioci značenja koje se manifestuje u dejstvu koje oni vrše na slušaoca. Ovo objektivno i alegorijsko shvatanje muzički lepog čini osnovu primene pevanja u liturgiji.“

Upravo je ovo neoplatonsko-pitagorejsko poimanje muzike u prvim vjekovima doprinijelo da helenske muze kao inspiratori pjesme i pjevanja postanu stanovnici neba. Ovome je posebno kumovala pitagorejska alegoreza koja je harmoniju neba povjerala muzama što svojim skladnim pjevanjem stvarahu sfere, tako proizvodeći kosmičku muziku, dok je zemaljska muzika samo njen odraz, o čemu će kasnije biti još riječi.

IV

Rano hrišćansko pjesništvo i antičke muze

1. *Muze i hrišćansko pjesništvo od Juvenka do Venantija Fortunata.* Umjetnička hrišćanska književnost, kao što je rečeno, počinje u vrijeme Konstantina Velikoga kad hrišćanstvo iz obrane prelazi u napad. To je vrijeme kad je hrišćanstvo prema antičkom kulturnom naslijeđu, naročito prema antičkim umjet-

ničkim djelima iz područja arhitekture, slikarstva, kiparstva i djelima lijepih književnosti moglo biti blagonaklono ili ga odbacivati, odnosno uništavati.

Prvo i osnovno pitanje za epičare i pjesnike glasilo je: kako se postaviti prema antičkoj književnoj baštini, posebno prema poziciji i epu, kao glavnim rodovima antičke književnosti? Kako zadržati antičku književnu formu ispunjujući je hrišćanskim sadržajem? Što s muzama i ostalim božanstvima što se susrećahu na svakoj stranici antičke književnosti?

To je dovelo do dilema i sukoba s antičkim modusima umjetničkog izražavanja, što je za posljedicu imalo mirenje antičke književnosti s hrišćanskim koncepcijama ili njeno odbacivanje.

Prvi hrišćanski epičar Vetije Akvilin J u v e n k o, španski sveštenik, tvorac je prvog biblijskog epa, napisanog oko 330, odnosno poeme *Evangeliorum libri IV (Četri Evanđelja)*. U ovome epu sastavljenom po svim pravilima antičkog, Vergilijevog pjesničkog stila, Juvenko u prologu, prilikom obrazlaganja svoga pothvata, otupljuje hrišćanski rigorizam uperen protiv paganske poezije tvrdnjom da mnogi ljudi žive vječno zahvaljujući poeziji koja im, poput Homerove i Vergilijeve, osigurava besmrtnost. Njegovo djelo koje preuzima *ukras zemaljskog govora* (IV 804) živjeće daleko duže, bar mu se tako činilo, od paganske lažne poezije, jer njegova poezija, zaboga, opjeva Hristova djela!

Juvenko se, da bi u paganskom poetskom ruhu mogao valjano opjevati Hristova djela, umjesto helenskim muzama za pomoć obraća Duhu Svetome:

Praef.

Ergo age! santificus adsit mihi carminis auctor
Spiritus, et puro mentem riget amne canentis
Dulcis Iordanis, ut Christo digna loquantur⁵.

⁵ Citati srednjovjekovnih latinskih autora uz koje nije naveden priređivač djela, preuzeti su iz navedenih Curtiusovih studija i *Migne*.

Juvenku je, dakle, izvor nadahnuća i pjesme Duh Sveti koji će pjesnika okrijepiti vodom Jordana. Zašto bi, naposljetku, bila djelotvornija voda s izvora muza, s Hipokrene, kad je u Jordanu kršten sâm sin Božji?!

Ono *Christo digna*, što susrećemo i kod Prudentija, stvoreno je prema Vergilijevom *Phoebo digna locuti* u *Aen.* VI 662.

Juvenko je svojim postupkom prvi pokazao kako treba vršiti zamjenu za antičke muze, ali se tolerantni Juvenko, kao što vidimo, nije ustručavao da gotovo čitave fraze uzima iz paganskih klasika. Juvenko je svojim postupkom želio da stvori ne samo protutežu paganskoj epskoj književnosti već da neprimjetno, bez žučnog napadaja na antičku književnost, stvori novu književnost s hrišćanskim sadržajem, čemu je težio i najoriginalniji i ujedno najznačajniji hrišćanski pjesnik, Juvenkov posljednik Aurelije P r u d e n t i j e Klement (oko 348-410) jedini hrišćanski pjesnik za koga se može ustvrditi da se ponajmanje ugledao u antičku književnost i njene rodove. Njegova didaktična poezija, ako se izuzme elegantni izraz, ima malo što s poučnom pjesmom helenske i rimske književnosti. Zato je ovaj talentirani pjesnik i mogao da u svojim djelima, kao što su *Hamartigenia* (*Porijeklo grijeha*) *Apotheosis* i *Contra Simmachum*, onako slobodno zastupa hrišćansko učenje, žustro polemizirajući s paganskom tradicijom, vjerovanjima i herezom. I tada je, međutim, Prudentijev jezik i stil elegantan i jasan, sažet i snažan.

Uprkos rečenom, ipak su lirske pjesme te koje su Prudentiju osigurale ugled originalnog stvaraoca hrišćanskog umjetničkog pjesništva, odnosno lirike, među koje idu njegove himne, zapravo velike pjesme što ih je nazvao zajedničkim imenom *Cathermerinon*. U tom se djelu Prudentije obraća paganskim muzama,

Prevod stihova:

Deder, spusti se presveti Duše! Ti tvorče

Pjesme što duh čistom okrijepљуje vodom

Jordana slatkog da bi dostojno Hrista opjevat mog'o.

točnije kamenama od kojih traži da svoj vijenac od bršljana zamjene mističnim vjencem:

Cath. I 3, 26-30.

Sperne, Camena, leves hederas,
cingere tempora qui solita es,
sertaque mystica dactylico
texere docta liga strophio,
laude Dei redimita comas⁶.

Budući da su antičke muze ostale neumoljive, Prudentije dolazi do zaključka, odnosno na misao da je najpametnije stvoriti hrišćansku muzu, pa u ime toga dodaje:

Cath. I 9, 1-3.

Da, puer, plectrum, choreis ut canam fidelibus
dulce Carmen et melodum, gesta Christi insignia
hunc Camena nostra solum pangat, hunc laudet lyra⁷.

Iz *nostra Camena* moglo bi se brzopleto zaključiti kako je tobože već Prudentije stvorio hrišćansku muzu, ali nam istraživanje

⁶ Prudentius, *I, II*, ed. H. J. Thompson, London 1969, W.

Heinemann, 120. Prevod stihova:

Pohitaj Kameno, tričavi vjenac odbaci,

Vjenac kojim dugo se vremena krasiš,

Mistični vjenac plesti mi znaj,

S daktilskom strofom ga protkaj

Na glavi kosu, božjom slavom obavijenu imaj!

⁷ *Ibidem*, I 76. Prevod stihova:

Dodaj dječaće frulu da u trohejim smjernim

Pjevam slatku, umilnu pjesmu o Hrista djelima

Vrlim. Samo će njega naša Kamena opjevati,

Samo će njemu lira slavu odavati.

njegovih djela ne dozvoljava izvođenje takvog zaključka. Hrišćanstvo će, kao što ćemo kasnije vidjeti, dobiti svoju muzu tek početkom šestoga vijeka.

Umjesto muzama, Prudentije se obraća raznim svecima (*Peristephanon* X 1-2) bezbroj puta Duhu Svetome, ali i vlastitom duhu (Bergman 54,82):

Solve vocem, mens sonora, solve linguam nobilem,
Dic tropaeum passionis...⁸

Canene, međutim, kod Prudentija označavaju poeziju, *pjesmu*: *Contra Symm.* II 47; *Peristeph.* VI 153.

Dok se Juvenko i Prudentije ne stide, to jest ne zaziru od antičkog pjesništva, dotle se to ne može reći za netrpeljive epigone Meropija Pontija Anikija Paulina iz Nole (353-431) i Sedulija kojima ni na kraju pameti nije bila pomisao da mire antičku pjesničku tradiciju s hrišćanskim sadržajem, što su često činili Juvenko i Prudentije.

Paulin iz Nole, rodnom iz Bordoa, Ausonijev učenik, u poređenju sa Prudentijem, pravi je autsajder u pjesništvu. Piše epigrame, himne, utjehe i hagiografije, ali bez posebnog patosa i pjesničke snage. Ovaj se hrišćanski pjesnik jedino proslavio svojim *Epistulama*, *Pjesničkim pismima*, odnosno pjesmama u kojima pjesnik na zabavan način raspravlja o svemu i svačemu. Koliko je Paulin imao žara da brani hrišćanstvo toliko je imao i prezira prema antičkim pjesnicima i njihovim nadahniteljima, muzama i Apolonu za koje kao ortodoksni hrišćanin neće ni da čuje:

⁸ Prevod stihova:

*Jakim glasom, duše zvonki, deder govor ovamo gromki,
Opjevaj trijumf muka gorki'...*

Carm. X 21.

Negant Camenis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora⁹.

Umjesto Apolonu i helenskim muzama neka se hrišćanski pjesnik obraća istinskom tvorcu pjesme, kao što i sâm čini:

Carm. XV 30-33.

Non ego Castalidas, vatum phantasmata, Musas
Nec surdum Aonia Phoebum de rupe ciebo;
Carminis incentor Christus mihi...¹⁰

Budući da je sva antička umjetnost lažna, pa prema tome i poezija, sve to treba odbaciti i prigrliti Hrista, jer je sam on istinska umjetnost, vjera i muzika:

Carm. XX

32. At nobis ars una fides et musica Christus...
43. Ille, igitur, vere nobis est musicus auctor...
59.... toto Christi chelys aurea mundi
Personat innumeris uno modulamine linguis.
Respondentque Deo paribus nova carmina nervis¹¹.

⁹ Prevod stihova:

*Muzam' i Apolonu nisu otvorena
Srca za Hrista za našeg stvorena.*

¹⁰ Prevod stihova:

*Zazivat neću kastalijske, pjesnika sjenke,
Muze, ni gluhog iz aonijske dubrave Feba,
Meni je Hrist pjesama tvorac...*

¹¹ Cf. Paulinus de Nola, *Opera*, ed. F. Madrisius, Venetiis 1737.

Prevod stihova:

*32. Nama je umjetnost, vjera i muzika Hrist...
43. On zbilja našu muziku tvori...*

Hrist je tako pod uticajem Klementa Aleksandrijskog koji govori o Hristu kao o novom Orfeju, kod Paulina postao svjetski muzičar, što ćemo susresti i kod njegova posljednika Sedulija koji je kao i on zastupao strogi nazor prema antičkom pjesništvu. Sedulije, porijeklom Talijan, djeluje između 425. i 450. Dok je Paulin, makar u *Epistolama*, pokazao da ima talenta, do tle nam ovaj nadmeni i isprazni hrišćanski pjesnik to nije pružio u svojem epu *Paschale carmen (Uskršnja pjesma, pet knjiga)* koji vrvi od retorike.

Mada je Sedulije nastojao da u posvetnom pismu prezbiteru Makedoniju objasni kako se latio posla po *nebeskoj milosti* i da je ep njen plod, ipak bi bilo bliže istini da to potječe iz *okorjelosti njegova otupljenog srca* iz kojega zapravo nije iskočila ni jedna vrijedna *scintillula*, iskrica. Ono po čemu je ovaj razmetljivac dostojan spomena jeste preuzimanje metričkih i stilskih osobina antičke poezije i stvaranje nove, hrišćanske teorije književnosti što ju je nagovijestio riječima da želi građu opjevati poput Davida: *Daviticae modulationis cantus exercens*¹². Ne čudi nas što Sedulije u početku spjeva (I 60: *omnipotens aeterne Deus... angusto mihi calle viam, verbique lucernam*) zaziva boga, već nas čudi što ne napada helenske muze, ali ne treba odveć žuriti sa zaključkom. Ako, naime, i ne napada njih, Sedulije napada antičku poeziju, plod antičkih muza i antičke pjesnike:

Carm. Pasch. I 1-8.

Cum sua gentiles studeant figmenta poetae
Grandisonis pompare modis, tragicoque boatu,
Ridiculove Getae, seu qualibet arte canendi
Saeva nefandarum renovent contagia rerum

59. ...zlatna Hristova lira po svijetu po svom

Ozdvajanja skladno jezicim' mnogim. . .

¹² Isp. Curtius, *Evr. književnost* 465-467.

Et scelerum monumenta canant rituque magistro.
Plurima Niliacis tradent mendacia biblis.
Cur ego Davidicis assuetus cantibus odas
Chordarum resonare decem santoque verenter¹³.

Tako smo s Prudentijem, Paulinom i Sedulijem spontano došli do pitanja zašto hrišćanski pjesnici toliko zaziru ili sasvim prešućuju antičke muze; čime su to ova spiritualna bića zaslužila? Odgovor vjerovatno leži u sljedećem: raspravljajući o poimanju umjetnosti, posebno poezije i muzike, kod crkvenih otaca, došli smo do zaključka da su muze uz pomoć neoplatonističkog i pitagorejskog naučavanja i razumijevanja muzike i poezije (koje je obvladalo mišlju paganskih i crkvenih pisaca i mislilaca) budući inspiratori navedenih grana umjetnosti, postale stanovnice neba. Pitagorejska je filozofijska alegoreza, štovišće, nebesku harmoniju povjerila helenskim muzama što svojim skladnim pjevanjem stvaraju harmoniju sfera koja, sa svoje strane, stvara kosmičku muziku, dok je zemaljska muzika samo odraz nebeske, božanske. Ovo, pak, savršeno odgovara hrišćanskom nazoru po kojemu sve ovozemaljsko, posebno ljepota, potječe od boga.

Tako je pitagorejska filozofijska alegoreza muze nehotimice učinila besmrtnim nebeskim stvorenjima koje, stanujući negdje u susjedstvu vrhovnog hrišćanskog boga, poput njega, pomoću pjevanja mogahu udijeljivati besmrtnost, mada samo umjetničkim dušama, to jest dušama posvećenim u njihov dar, u muziku

¹³ Prevod stihova:

*Kad pjesnici, svaki na jeziku svom,
Plodove svojega duha krasiti stanu,
Sa zvonkim ruhom, tragičnim stilom,
... il' inim pjesničkim darim,
Tada se laćaju bezbožnih stvari, rabote zle,
Te učitelju nalik, spomene zločina opjevaju.
Mnoga se u nilskim, u knjigama kriju nam zla...*

i poeziju. One kosmičkom muzikom i pjevanjem u ljudskoj duši bude čežnju za nebom odakle ta *rajska* muzika i dolazi. Ta muzika, ljudsku dušu, kao i misao, očišćuje od ovozemaljskih primjesa zbog čega duša i može spoznati vječne istine. Upravo zato ljudska duša želi što skoriji odlazak u nebeske sfere gdje će se očišćena pridružiti *nebeskim djevicama* i uživati u blaženom životu besmrtnika¹⁴.

V

Poimanje helenskih muza u kasnoj antici

Da je kasno antičko mišljenje muze uistinu smatralo besmrtnim stanovnicama neba koje čak posreduju između vrhovnog boga i čovječanstva koje ga poštuje, posvjedočuje nam i ranije spomenuti *Pseudo-Apulejev spis Asklepije* u kojemu se, štoviše, tvrdi da je sâm bog na zemlju poslao muze da ovozemaljski svijet ne ostane bez ukrasa i da njega koji je sâm sve i otac svega, ljudi slave milozvučnim pjesmama¹⁵.

Prema ovome traktatu paganske muze mu dođu kao neki anđeli, što je hrišćanstvo ponukalo da devet nebeskih sfera kojima gospodare muze pretvori u devet nebeskih horova i tako na najbolji način izbriše sjećanje na paganska božanstva, na muze. Slično piscu navedenog traktata o muzama umuje i ranije spominjani neoplatoničar Ambrosije Teodosije *Makrobije* (djelovao oko 400. godine nove ere) u svojemu spisu *Commentarii in Somnium Scipionis (Komentari Skipionova sna)*.

Ovaj prijatelj i pobornik antičke naobrazbe o muzama kaže:

Comm. Somn. Scip. II 3, 4 sq.

Musas esse mundi cantum Etrusci sciunt qui eas Camenas
quasi canenas a canendo dixerunt.

¹⁴ Isp. Curtius, *Evr. književnost* 242-243.

¹⁵ Cf. Apuleius, *De philosophia libri* 44, 20, ed. F. Thomas.

Prema navedenom muze predstavljaju *sveopšte pjevanje*. Osnivač srednjovjekovne naobrazbe i slobodnih vještina *Martijan Kapela* (početak petoga vijeka) u svojem golemom djelu *Disciplinae (Nauke, devet knjiga)* muze je učinio gospodaricama sfera kroz koje prolazi djevojka Filologija čijoj svadbi s Merkurom prisustvuju i same muze. Prošavši kroz njihove sfere, Filologija se očistila od ovozemaljske patine i tako pripremila za vjenčanje s bogom. Ovo nas neodoljivo podsjeća na put očišćenja duše kroz međustanje, to jest od smrti do Ozirisova zagrobnog suda, nakon čega duša, ako joj pođe za rukom da se opravda na samome sudu odlazi na poljane blaženih, kako nas uči vjerovanje drevnih Egipćana.

Navedeno Martijanovo djelo što ga je Fulgentije krstio kao *De nuptiis Mercurii et Philologiae (Svadba Merkura i Filologije)* nedvojbeno je najviše doprinijelo da antičke muze zadobiju oreol besmrtnih božanstava koja su gotovo sasvim izjednačena s rajskim bićima, s anđelima.

Ispitivanje mišljenja i stavova glavnih predstavnika patristike, k tome, pokazaće, dopadalo se to nekome ili ne, da ni crkveni oci po pitanju muza ne bijahu, daleko od netom navedenih paganskih mislilaca.

VI

Crkveni oci i antičke muze

Jedan od najznačajnijih crkvenih otaca *Klement Aleksandrijski* u svojem djelu *Protréptikos (Bodrenje)* II 27, donosi fabulu o muzama kao robinjama porijeklom iz Mizije. Na Lezbu je, naime, vladao nesnosni kralj Makar: njegova kći da bi smirila oca, otkupi muze i naredi im da pjevanjem i sviranjem smiruju njegovu naprasnu narav. One u tome ne samo što su uspjele, nego

im je, štoviše, pošlo za rukom da sam Makar postane njihov poklonik koji, u znak zahvalnosti, naređuje da im se podigne spomenik od bronzne.

Ova mentalna bića ne osuđuje ni najveći zagovornik i branitelj hrišćanstva *Aurelije Augustin* koji stoji pod jakim uticajem neoplatonizma. Augustin u svojem spisu *De doctrina Christiana (Hrišćanski nauk)* II 17, naslanjajući se na Varona, donosi sljedeću fabulu: stanovnici nekoga grada pozvaše na umjetničko nadmetanje tri umjetnika, tri kipara. Njihova je dužnost bila da kao umjetnici isklešu po tri muze koje će služiti kao ures hramu boga Apolona. Tako *tres fabri ternas creaverunt*, tri umjetnika stvorise po tri muze koje podjednako bijahu lijepo. Grad je zato odlučio da svih devet statua stavi u hram, na tri mjesta po tri statute. Ovo stanovnici grada nisu učinili, kako kaže Augustin, samo radi ljepšeg izgleda nego u prvom redu stoga što je troglasje lijepo. Ono se, naime, može postići pomoću glasa, instrumenta s udaraljka i duhačkog instrumenta.

Tako je pomoću alegoreze slavni Augustin još slavnije okončao život ovih spiritualnih bića koja uz pomoć alegoreze u sistemu troglasja napustiše ovu zemlju i vinuše se u nebeske sfere gdje su, zahvaljujući istom onom mišljenju paganstva kojim se napajahu i prvi veliki crkveni oci, postala besmrtna, gledajući s nebeskih visina što se to čini s njihovom uspomenom na zemlji. Nakon izloženog, očevidno je zašto paganske muze tako askrupulozno odbacuju, odnosno obezvrijeđuju hrišćanski rigoristički pisci, odnosno pjesnici koje je beskrajno ljutila i sama pomisao da uz njihovog *prepunog milosti*, vječno bivstvujućeg Boga, sjede besmrtna, i to paganska bića, odnosno božanstva koja, k tome, i sama mogahu dodijeljivati besmrtnost pod istim uslovom pod kojim činjaše i čini njihov svevišnji Tvorac!

Ovo je temeljna misao na osnovu koje se svi hrišćanski lirski pjesnici i epičari mogu bez posebnih teškoća razvrstati na rigoriste ili na harmoniste koji težahu osrednjem putu, to jest kompromisu.

Dosadašnje istraživanje potvrđuje da uglavnom bolji, originalniji književni stvaraoci pripadaju harmonistima, odnosno onima koji prema antičkom književnom nasljeđu bijahu trpeljiviji, posebno prema paganskim muzama što im šaputahu da nije odveć dolično ocrnjivati tuđu prošlost i veličinu, kao i to da je pametnije prihvatiti velika djela predaka nego se ponašati po onoj Ovidijevoj: *Vidim ja ono što je bolje i to u duši odobravam, ali sam mazgov pa slijedim ono što je gore.*

Tako se kod hrišćanskih pjesnika već od četvrtoga vijeka, nastavljajući se kroz peti i šesti vijek, kad su muze odavno uvrštene među stanovnike neba, susreću dva oprečna tabora: *harmonisti* i *rigoristi*.

VII

Hrišćanski harmonisti u petom i šestom vijeku

Juvenku se i Prudentiju u petom, odnosno šestom vijeku pridružuju F. Merobaudes, Sidonije i donekle Korip koji zastupaju kompromis i toleranciju.

F. M e r o b a u d e s (oko 435) latinski pjesnik, rodom iz Beaticae u Španiji, ne samo da ne zazire od paganskih božanstava, nego ih, štoviše, i u pomoć zaziva, što susrećemo u panegiriku upućenom Aetiju:

Paneg. 12, 35-44.

Ipsē pater Mavors, Latii fatalis origo
festa ducis socii trucibus non impedit armis:
tela dei currusque silent vacuique iugales
pabula Rhipaeis retegunt abstrusa pruinis.
Exarmat Bellona camas galeamque remittens
pulvereum glauca crinem praecingit oliva
cristatumque docet foliis mansuescere frontem.

Hanc tot bella tibi requiem, Romane, dederunt:
Pax armis accita venit, Victoria semper
auctoris sociem traxit praelata curulem¹⁶.

Ovaj retor i službeni pjesnik Valentina Trećeg i Aetija, pobjednika nad Atilinim Hunima, kao da je svojom indolentnošću hrišćanima želio staviti do znanja da je Aetiju na bojnopolju više pomogla *virtus Romana* no *clementia Christiana*.

Što se tiče Solija S i d o n i j a Apolinara (430, oko 485) rodom iz Liona, od koga su se očuvale dvadeset četiri pjesme, uglavnom panegirici, himne, epistole i devet knjiga *Pisama* pisanih u stilu Plinija Mlađeg, iako je to tek blijeda imitacija, i kod ovoga se učenog Gala susreće eklektizam i indiferentnost. Kad se, naime, Sidonije obraća crkvenim licima tada se obara na antičke bogove i muze, dok ih pak u saobraćanju sa svjetovnjacima zaziva. Tako se u pjesmi upućenoj biskupu Faustu svom žestinom obara na antička numina, tražeći, da se crkvena lica za pomoć obraćaju Duhu Svetome:

Carm. XVI 1-5.

Phoebum et ter ternas decima cum Pallade Musas
Orpheaque et laticem simulatum fontis equini...
Sperne, fidis; magis ille veni nunc spiritus, oro¹⁷.

¹⁶ Prevod stihova:

*Sâm otac Mars, sudbonosni Latija početak,
Ne priječi oružjem strašnim slave sudrugu svom:
Počiva oružje k'o i kočija božja, a slobodna marva
U ripejskoj gori zimi nalazi skrivenu travu.
Belona napušta oružje, mač i kacigu divnu.
Prašnjavu kosu sad krasí masline grana
Želeć da gizdavo čelo na vjenac masline svikne.
Takav ti mir, Rimljane, toliki ratovi daše. . .*

¹⁷ Cf. Sidonius, *Poems and letters I, II*, ed. W. B. Anderson, London 1963,

Sličan stav susrećemo i u himni posvećenoj hrišćanskom svešteniku i filozofu Kl. Mamertu. Sidonije, uprkos tome, priželjkuje da njegova himna bude *atička* kao Atina i *muzička* kao muza¹⁸. Suprotno navodima, Sidonije u panegiriku caru Antemiju saopštava: I 9-14.

Castalidumque chorus vario modulamine plausit,
Carminibus, cannis, pollice, pede.
Sed post caelicolas etiam mediocria fertur
Cantica semideum sustinuisse deus.
Tunc Faunis Dryades, Satyrisque, Mimallones aptae
fuderunt lepidum, rustica, turba, melos¹⁹.

Ovaj se Gal odužio i paganskim muzama i njihovom vođi Apolonu, mada ih u panegiriku caru Majorijanu (V 372) donekle obezvređuje, dodajući da će umjesto *nijemog Apolona i muza njemu pomoći Majorijanov Mars*. Vjerovatno da ono *vester Mars* bar donekle može objasniti što Sidonije veličajući puste

W. Heinemann, 1240-242.

Odbaci Feba, trikrat tri Muze i s njima deset u Paladu, Orfeja, o liro moja, k'o i čuvenu vodu s izvora konjskog.

Nek mjesto njih sada pristupi Duh Sveti po želji mojoj.

¹⁸ Cf. Epistulae IV 3,9: *arbitro me in utroque genere dicendi nec Athenae sic Atticae, nec Musae sic musicae iudica-buntur.*

¹⁹ *Ibidem*, I 2. Prevod stihova:

Hor kastalijskih nimfa razne modulacije tonova davaše

Štono ih pjesma, frula, pljesak, glas i topot

nogu stvarāše.

Kad pak ih Jupiter za nebesa stanare primi,

Sa njima, što kažu, osrednje pjesme polubogova uze.

Tad s Faunim Drijade, Satirim Mimalone stoje,

Seoska družina, umilnu pjesmu poje.

rimske careve zaziva paganska božanstva, time i muze. Sidonije se nedvojbeno priklanjao datim okolnostima, što potvrđuju toliki panegirici pisani u čast sve novih i novih careva.

Ovaj prilagodljivi Gal skreće pažnju na muze i u panegiriku caru Avitu (VI 30, 31, 36) te u himni svojem školskom drugu *bratu* Feliksu Velikom (IX 18) kao i na još nekoliko manje značajnih mjesta. Odužio se i Apolonu, navevši ga petnaestak puta, od čega je najvažniji spomen u *Carm.* VII 1-3, gdje ga Sidonije moli da na zemlju spusti svoje svijetle sunčane zrake.

Sidonijevim putem krenuće i njegov sunarodnik Magnus Felix Ennodius (473-521) rodnom iz Galije, biskup u Paviji. Enodije djeluje pod okriljem gotskog kralja Teoderika koji zdušno nastojao da obnovi i sačuva starorimsku, pagansku kulturnu zaostavštinu. Čini se da se upravo odzivom Teoderikovo obnovi i može objasniti to što se ovaj hladni i učeni besjednik ne plaši paganske i opscene građe što je susrećemo u njegovih dvadeset osam govora, dvije stotine devedeset sedam *Pisama* i u dvije knjige pjesama. Osim toga, Enodije je sastavio i panegerik svojemu patronu i za nas interesantnu biografiju svoga predšasnika, biskupa Epifanija.

Suprotno od onoga što izjavljuje u svojim pjesmama, u ovoj se biografiji skrušeno obraća svojemu predšasniku, kontrastirajući hrišćansku paganskoj književnosti:

Vatibus antiquis dicendi maxima virtus
Illa fuit, doctis si scirent fallere verbis:
Laus erat in laude mentitum pangere Carmen.
Tunc operi fraus apta fuit: nam more poetae
Servantes quod crimen habet vetuere pudore,
Vera loqui, carmenque fides despexit ubique.
Ars placuit, quam culpa decet: nam doctior error
Extorsit cartis metuenda poemata unguis.
Lex docuit sine lege loqui, cum vindicat arte

Quidquid iura negant fandum: retinacula morum
Numina falaci finxerunt sordida cantu:
Phoebum et ter ternas dixerunt esse sorores,
Castalium laticem, varias quoque Palladis artes:
Tunc laurum tripodas cortinam tympana plectrum
Narrabant: illos a veri tramite fugit
Sensus, et errantes visus delusit imago.
Nunc linguam citharae, quae cantat pollicis ore,
Sperne, fides: magis, ille, veni nunc, spiritus, oro,
Cuius inexhausto reviviscit semper in anno
Quidquid terra creat, gignit mare, parturit aether²⁰.

Suprotno navedenim hrišćanskim autorima koji toleriraju antičke, paganske muze susrećemo hrišćanske epičare koji ih ne trpe, mada i ovdje ima velikih razlika, tako da se naredni naslov mora uslovno prihvatiti i razumjeti.

²⁰ Cf. Magnus Felix Ennodius, *Opera 41*, ed. F. Vogel, Berolini 1885, Weidmann, XLIII 1, 9. Stihovi u slobodnom prevodu glase:

*Starih poeta zbora višnja vrlina bijaše
Ako li učenim riječim' varati znaše:
Bijaše slava pohvalno lažnu ispjevat' pjesmu.
Tad s pjesništvom opsjena združena bi, jer se pjesnici
Služahu navadom zlom pa im stid sprečavaše
Istinu zborit, te pjesma svugdje istinu istiskivaše.
Umjetnost bi po volji grijeha, jer umniji grešnik
Sigurnim jezikom većma strahotne pjesme čini.
Právo učaše da se nepravo zbori kad umjetnost
Garantom bi da zborit se može što zakon priječiše.
Trice morala lažne bogove pjesmama lažni stvoriše,
Te kažu da ima Febo i trikrat tri sestre:
Kastalijski izvor kao i mnoštvo vještina Palade. . .
Odbaci to, Duh Sveti radije neka pristupi nama. . .*

VIII

Hrišćanski rigoristi u petom i šestom vijeku

1. **Hagiografski ep i antičke muze.** Kao što smo ranije ukazali hrišćanska epika početkom četvrtoga vijeka zapravo počinje ne čisto hrišćanskim, već poblizje rečeno biblijskim epom, to jest Juvenkovim spjevom *Četiri Evanđelja*.

Dok je Juvenko bio prilično trpeljiv prema antičkoj duhovnoj zaostavštini, dotle se to ne može reći za stotinak godina mlađeg hrišćanskog epičara, Talijana *Sedulija* koji se nemilosrdno obara na antičku, za njega, pagansku kulturu, tako postavši vjerni nasljednik Paulina iz Nole.

Negdje pri kraju Sedulijeva života (oko 450) javlja se *hagiografski ep* u kojemu se, za razliku od biblijskog koji ne stajaše ni u kakvom odnosu s kultom, prikazuje život i smrt hrišćanskih svetaca i mučenika (*passio, vita* ili *vita i passio*) posebno njihova čudesa izvršena za vrijeme života i poslije smrti, odnosno mučenja.

Na mjestu je što živote svetaca, naročito mučenika, u egzaltiranom tonu neizrecivosti, što se posebno odnosilo na opisivanje smrti i čudesa, mogahu prikazivati crkvena lica *sasvim obuzeta Hristom i nebeskim žarom*. Na tom je istome nebu, međutim, paganstvo, kao što je ranije istaknuto, upravo u to vrijeme kao svete ustoličilo svoje muze koje, uz to, da izazov bude veći, mogahu i besmrtnost udjeljivati! Nisu li to paganske muze postale svete?!

Otprilike iz takvog žara i *zanosa* stala se izlirati silna gorčina na ova mentalna bića koja će hrišćanstvo, s ostalim paganskim božanstvima pretvoriti u demone kojih se treba plašiti. Kao da hrišćanstvu nije bilo dovoljno što ih je bezobzirno zbacilo s prijestolja. Usput dodajmo da je hrišćanstvo, pretvarajući muze u demone, slijedilo praksu stare indoiranske religije. Zar, naime, u

Iranu, ahure, mlađi naraštaj bogova, sa svojim vođom Ahura Mazdom, bogom svjetlosti, nisu pokorili stariju generaciju bogova zvanu deve, čiji je vođa bio Ahriman, bog tame, i pretvorili ih u zle duhove, a u Indiji, obrnuto deve, bogovi svjetlosti, pokorili asure i pretvorili ih u zle demone?

U blasfemiranju *poganskih svetica* posebno će se istaći hrišćanski predstavnik hagiografskog epa Paulinus de Périgueux i nepoznati autor djela *Pjesma Flaviju Feliksu, O uskrsnuću mrtvih*, kojima pridružujemo Koripa i Fortunata, mada ova dvojica stoje negdje između rigorista i harmonista. Rigoristima ćemo pridružiti i jednoga od glavnih osnivača srednjovjekovne misli na Zapadu, Anikija Manlija Severina *Boetija*.

P a u l i n u s de Périgueux (oko 450. godine) svoj *hagiografski ep* počinje parafrazom životopisa svetog Martina što ga je oko 400. godine sastavio hrišćanin Sulpikije Sever (oko 365, do oko 425) koji je ujedno i tvorac istorijskog djela *Hronica*. Sulpikijev životopis svetoga Martina spada među najstarije i najučajnije hagiografije na hrišćanskom Zapadu.

Paulin se u *Vita Mart.* 245, obraća osobenoj muzi dajući joj rang svećenice ujedno joj pripisujući svoju duhovnu snagu:

Vita Mart. IV 245-254.

Perge, age, continuo virtutum stemmata tractu
Historiam pangendo refer, *mea Musa*, sacerdos,
Ingeniumque meum. Tu cordis plectra vel oris
Auxilio continge tuo. Vesana loquentes
Dementes rapiant furiosa ad pectora Musas:
Nos Martinus agat. Talis mutatio sensus
Grata mihi est, talem sitiunt mea viscera fontem.
Castalias poscant lymfatica pectora lymfas:
Altera pocla decent homines Jordane renatos²¹.

²¹ Prevod stihova:

Nuder u mirnom tonu, povijest vrlina

Ovaj biskup stvara pojam *mea Musa*, dajući joj epitet svećenice iz čega bi se moglo zaključiti da je na pomolu hrišćanska muza koja će ovdje kao svećenica parirati paganskim muzama. U ovome je pogledu korak dalje krenuo nepoznati autor citiranog djela *Carmen ad Flaviium Felicem, De resurrectione mortuorum*, nastalog oko 500. godine. U njemu smjeli neznanac bez ikakvog obrazloženja paganske muze zamjenjuje hrišćanskim:

Qui mihi ruricolas optavi carmine Musas...
Iam mihi luciferas liceat contingere Musas²².

Nadomještanju paganskih hrišćanskim muzama, iako ne sasvim izravno, težio je Afrikanac Flavius Cresconius C o r i p p u s (oko 500. godine). Ovaj rimski lirski pjesnik i epik, inače bilježnik u vrijeme cara Anastasija i Justinov blagajnik, u panegiriku *In laudem Iustini Minoris (U slavu Justina Mlađeg)* napisanom u četiri knjige, nastoji da umjesto paganskih muza zazove hrišćanske *boginje* Budnost i Mudrost:

*Pjevajući reci, o Muzo, o svećenice,
O duše moj! Srce i usne zadahni
Pomoći svojom. Oni što bjesomučno zbore,
Lude, nek na objesne grudi postave Muze,
Nama Martin je vođa. Takva mi promjena
Značenja godi, za takvim zdencem duša mi žeda!
S vrela Kastalije objesne nek piju grudi,
Jer onim štono se na Jordanu preporodiše
Drukčiji napitak pristaje više.*

²² O tome isp. Curtius, *Die Musen im Mittel*, S. 141. Stihovi u slobodnijem prevođu glase:

*Zašto da zazivam paganske muze,
Bolje da prisegnem Muze što svjetlo nebesa daju.*

Paneg. I 8-13.

Vos divae, date verba et quae Vigilantia mater,
Et quae summa regens Sapientia protegis orbem.
Vos mihi pro cunctis dicenda ad carmina Musis
Sufficitis, vos quaeque latent arcana monetis.
Tuque dei genitrix sanctam mihi porrigite dextram
Et fer opem, quaeso²³.

Suprotno ovoj vještačkoj i ne baš skladnoj i inventivnoj hrišćanskoj invokaciji Korip u svojem epu *Ioannis* (*Joanida*, osam knjiga) u kojemu obrađuje propast Maura 546, pod vodstvom nekoga Ivana, *magistra militum*, u početku drugog pjevanja zaziva cara Justinijana i paganske muze:

Ioann. II 23-27.

Quis mihi tot populos gentesque et proelia vates
ordinet arte nova? tu, Iustiniane, favedno
cuncta doce: admisce blanda dulcedine Musam.
Temperet insuetis nutantia carmina verbis:
nam fera barbaricae letrant sua nomina linguae²⁴.

²³ Cf. Flavius Cresconius Corripus, *Opera*, ed.

I. Bekker, Bonnae 1836. Prevod stihova:
Vi djeve, dajte mi riječi, ti, majko Budnosti,
K'o i ti višnja Mudrosti, što kraljujuć štitiš sav svijet.
Vi ste mi za poj pjesama od Muza od svih
Bolje, vi što svaka tajna vam znana.
I ti, roditeljo Božja, deder mi pruži
Desnicu svetu, pomoć mi, molim te, daj!

²⁴ *Ibidem*. Prevod stihova:

Koji bi pjesnik vještinom novom narode silne bojeve
Nabrojat mog'o? Ti Justinijane, što na korist si svemu,
Deder ljupkoj prijaznosti pridruži Muzu.
Nek se nestalne pjesme čudnijeh riječi klonu. . .

Korip je najvjerojatnije muze zazvao u početku *Kataloga trupa* kako bi mu ep što više odisao starinom, to jest valjanošću, jer smo vidjeli da i Homer u početku *Kataloga brodova* zaziva muze da mu kao posjednice istorijskog znanja pomognu nabrojati brodove i junake, što, eto, sâm ne bi bio u stanju izvršiti.

Sličnog je kova i Venantius Fortunatus (530-609) rođen u okolini Ceneda u Treviso, školovan u Milanu i Raveni, gdje je po vlastitom tvrđenju, izliječio sljepoću namazavši oči uljem što ga je uzeo iz svjetiljke svetoga Martina. Fortunat se iz zahvalnosti godine 565, zapućuje pravo u Tours da bi se na Martinovu grobu zahvalio na povraćenom zdravlju, odnosno vidu. Ozdravljenje ga je, osim toga, podstaklo da sastavi i životopis ovoga sveca, što mu kao najboljem piscu svoga vremena i nije bilo teško. Boraveći u Poitiersu, gdje je bio biskup, posjetio je kraljicu Radegundu i upoznao se s Gregorom iz grada Toursa u kojemu će nešto kasnije i sam biti biskup.

Osim hagiografskog epa *Vita Martini* (četiri knjige) Fortunat je napisao i jedanaest knjiga pjesama koje se sastoje od himni, epistula, epitafa i stihova u čast njegove patrone Radegunde. Zahvaljujući velikoj retoričkoj naobrazbi i dobrom pjesničkom daru potpomognutom izučavanjem antičkih klasika u Raveni, ovaj iskreni hrišćanin nema odbojan stav ni prema svjetovnoj književnosti uopšte, ni prema čisto antičkoj književnosti. Kod njega, naime, crkvena poezija ide pod ruku sa svjetovnom. Tako nam u *Prologu* svoje zbirke pjesama Fortunat kazuje kako ga je dok je putovao podunavskim zemljama oduševljavala neka ponešto hladna muza pa je pjevao šumama poput novoga Orfeja, a one mu odgovarahu na pjevanje (*Ubi inter barbaros longo tractu gradiens aut via fessus aut crepula, brunali sub frigore, Musa hortante nescio gelida magis an ebria novus Orpheus lyricus silvae voces dabam, silva reddebat*).

Fortunatus se, štoviše, antičkoj, paganskoj poeziji i njenim predstavnicima direktno obraća u fabuli o nekom putniku koji na julske žezve (*aestifer ignitas cum Iulius urit harenas...*) nalazi hladovinu:

Carm. VIII 8, 23-30.

Carmina si qua tenet, cantu modulante recurrit,
Provocat et placidos blandior aura sonos,
Si sibi forte fuit bene notus Homerus Athenis
Aut Maro Traiano lectus in urbe foro:
Vel si Davitico didicit sacra dogmata plectro,
Psalit honorificum fauce rotante melum,
Tangitur aut digito lyra tibia fistula canna:
Quisquis suis Musis carmine mulcet aves²⁵.

Fortunatus, dakle, slično Koripu, u pjesmama svjetovnog karaktera ne zazire od paganske književnosti niti glasno osuđuje paganska božanstva, posebno muze, kao što čini Paulinus de Périgueux i onaj Neznanač koji paganske muze zamjenjuje hrišćanskim. Ovdje uzgred dodajmo da bi praksi pjesnika karolinške epohe koji u crkvenim spisima odbacuju muze, dok ih zazivaju u svjetovnim, možda izvor trebalo tražiti u navedenom ponašanju Koripa i Fortunata.

Dok su se Korip i Fortunatus uzdržavali od blasfemije antičkih muza, dotle se to ne može reći za B o e t i j a (oko 480-524) u

²⁵ Cf. Fortunatus, *Opera*, ed. F. Leo, Berolini 1881, Weidmann. Prevod stihova:

*Kad li se neko pjesništva laća, ritmiku u pomoć zove,
Umilniji postajuć, od zlata ljepše on daje glase.
Ako li Homer u Ateni dobro znan bi,
Il' Vergilije čitan na Trajana trgu,
Ili pak ako li neko nauči svete opjevat dogme,
sa plektrom Davida, taj dičnim glasom predičnu pjesmu poji...*

poodmaklim godinama pokrštenog poklonika i gojenca paganske naobrazbe, posebno filosofije, muzike i književnosti. Iako se ovaj značajni utemeljitelj srednjovjekovne zapadne misli malo ugledao na priprosta biblijska naučavanja, sav se prepuštajući antičkoj kulturi i duhu, ipak se nedolično oborio na plod svojih predaka u svojem glavnom djelu *Consolatio Philosophiae* (*Utjeha Filosofije*):

Cons. I 1, 28-30.

.....„Quis“, inquit,
„has scenicas meretriculas ad hunc aegrum
permisit accedere...“²⁶

Boetije najvjerojatnije nije ni mogao slutiti koliko je ovom gotovo od Fulgentija pozajmljenom frazom²⁷ obezvrijedio lik muza što će srednjovjekovno hrišćanstvo isto tako rado prihvatiti kao što je prihvatilo i riječi što ih Filosofija upućuje muzama: *Cons. I, 1, 39-41*.

²⁶ Cf. Boethius, *De consolatione Philosophiae* 134, ed. H. F. Steward and oth., London 1973, W. Heinemann. Citat u slobodnijem prevodu glasi:

.....„Ko“, reče,
„dopusti da ove pozorišne bludnice
pristupe ovome bolesniku...“

²⁷ Cf. Fulgentius, *Opera II 12*, ed. Helm. Ovdje Fulgentije, raspravivši o Uraniji, kao o nebeskoj muzi, inače osmoj po redu, prelazi na Kaliopu, najčasniju među ostalim, to jest zemaljskim muzama. Kaliopa je, međutim, u poređenju s Uranijom, prava svjetovna muza što Fulgentiju kuca na srce i miluje mu vrat nježnije no što joj dolikuje. U ime toga je Fulgentije, mada joj je taj nemoral sam priskrbio, naziva *lasciviens amica*, frivolna družica. Čini se da je ovaj mitograf smetnuo s uma da su muze za čitavu antiku bile *et doctae et castae sorores et virgines*. One se čak i u *Priapea II* nazivaju čiste sestre: *nec Musas... castas, Pierium chorum, sorores!*

Sed abite potius Sirenes usque in exitium dulces meisque eum
Musus curandum sanandumque relinquite²⁸.

Ovo nas *abite... dulces Sirenes* podsjeća na ranije navedeno mjesto iz Vergilijeva *Kataleptona*.

Iz navedenog bismo mogli zaključiti da Boetijeva Filosofija, po uvjerenju hrišćanka, ima svoje, to jest hrišćanske muze koje čak znaju i liječiti!

Možda bi baš ovdje trebalo potražiti objašnjenje što slovenske vile, odnosno rusalke, nasljednice antičkih muza, znaju ne samo lijepo pjevati već i liječiti i brižno se brinuti o svojim miljenicima, o čemu će biti riječi kad budemo govorili o hrvatskoj književnoj tradiciji o muzama, odnosno o vilama.

Boetije izvrgava ruglu muze, odnosno kamene i na samome početku navedenoga djela:

Cons. I 1, 3-4.

Ecce mihi lacerae dictant scribenda Camenae
Et veris elegi fletibus ora rigant²⁹.

Iako se Boetije bezočno oborio na paganske muze, ipak je upravo on najzaslužniji što je muzika, taj elementarni dar muza, tako duboko uhvatila korijena u srednjem vijeku. On je taj koji je daleko premašio Augustinovo djelo *De musica* (šest knjiga) svojim djelom *De institutione musica* (*Načela muzičkog obrazovanja*, pet knjiga). Djelo je najopsežniji opus iz srednjega vijeka koji najkompetentnije raspravlja o harmonijskim i

²⁸ *Ibidem*, 134.

*Deder zasvagda odstupite miloglasne Sirene,
Muzama mojim brigu oko bolesnika prepustite.*

²⁹ *Ibidem*, 130.

*Gle, kako mi otrcane, što mi je pisat, kazuju Kamene.
Iskrenim suzama svojega stiha usne natapajuć moje.*

akustičkim problemima muzike drevnih Helena, ujedno bivajući najznačajniji izvor za proučavanje muzike staroga svijeta uopšte.

O muzama, suprotno Boetiju, drukčije razmišlja hrišćanin Fulgentije i enciklopedist Isidor Seviljski s kojim počinje srednji vijek u pravom značenju toga pojma.

2. Odnos Fulgentija i Isidora Seviljskog prema antičkim muzama. Fulgentije i Isidor Seviljski nalaze se na kraju ovoga poglavlja zbog njihova posebnog odnosa prema paganskim muzama i posredničke im uloge.

Fabije Plankijad Fulgentije (468-533) rodnom iz Sjeverne Afrike (Telepta) sveštenik, odnosno biskup u Ruspi, plodan iako ne tako dubokouman hrišćanski pisac koji piše djela protiv arijanizma i pelagijanstva. Od njegovih djela značajnija su: *De fide (O vjeri)*; *De veritate praedestinationis et gratia Dei (O istinitosti predodređenja i o milosti božjoj)*; *De remissione peccatorum (O oproštenju grijeha)* te svjetovna djela *Mythologiarum libri tres (Mitologije, tri knjige)* i *Expositio Vergilianae continentiae secundum philosophos morales (Tumačenje Vergilijeva sadržaja prema filosofima moralistima)*.

U navedenim djelima, posebno u dva posljednja, dolazi do izražaja neoplatonističko naučavanje prožeto alegorijskom interpretacijom istočnjačkih okultnih i vjerskih predodžbi, što se susreće i u njegovom razumijevanju antičkih muza. One, prema Fulgentiju, s Apolonom obrazuju deseticu, što je identično s deset modulamina ljudskog glasa³⁰.

Baš to je, po Fulgentiju, osnovni razlog zašto se Apolon pojavljuje s desetožičanom gitarom, što je istovjetno s onim što navodi *Biblija*:

³⁰ Isp. Fulgentijevo djelo *Fabula de novem Musis (Helm 25f)*.

Ps. 92 (91) 1-4.

Dobro je slaviti Jahvu...
uz harfu od deset žica i liru
s pjesmom uz citru.

Navođenje Davidova *Psaltira* osiguravalo je koegzistenciju i harmoniju između ovih spiritualnih bića i hrišćanske, odnosno biblijske poezije, što je nesumnjivo doprinijelo da Fulgentije bude glavni širitelj slave paganskih muza u srednjovjekovnom hrišćanstvu, tim radije što je jednu od muza, Uraniju, učinio čisto nebeskom muzom na što, uostalom, upućuje i njeno ime. Tako je Fulgentije otupio oštricu uperenu protiv ovih paganskih, ali duhovnih bića.

Što se tiče I s i d o r a (oko 560-636) nadbiskupa u Sevilji, čija su djela bila osnovni izvor i temelj srednjovjekovnog obrazovanja, u više se mahova vraća helenskim muzama koje prema njemu predstavljaju bića voda koja štite muziku. Neka bude pomenuto ono što o njima donosi u svojem glavnom djelu *Etymologiarum seu Originum libri XX*, suma cjelokupnog do tada stečenog znanja. U poglavlju *O paganskim bogovima* Isidor o muzama kaže sljedeće: *Etym. II 8, 96 sq. Nymphas deas aquarum putant... Ipsas autem dicunt et Musas quas et nymphas, nec immerito. Nam aquae motus musucen efficit.*

U poglavlju *O muzici* kaže:

Etym. I 3, 15 sq: Musica est peritia modulationis sono cantuque consistens. Et dicta Musica per derivationem a Musis. Musae autem appellatae από των μύσαι i. e. a quarendo, quod per eas, sicut antiqui voluerunt, vis carminum et vocis modulatio quaereretur. Quarum sonus, quis sensibilis res est et praeterfluit in prateritum tempus imprimiturque memoriae. Inde a poetis Jovis et Memoriae filias Musas esse confictum est³¹.

³¹ Citati u prevodu glase: *Etym. II 8, 96 sq.*: Nimfe smatraju boginjama voda. Za njih se s pravom kaže da su identične Muzama. Tok vode, naime,

Završavajući istraživanje sudbine pjesničkog kulta muza u prvim vjekovima nove ere, odnosno u prvim vjekovima hrišćanstva i u kasnoj antici došli smo do sljedećih neospornih zaključaka: Hrišćanski mislioci koji su umnogome preuzeli ideje pitagorejstva i njegovu alegorezu jednako kao i stou i neoplatonizam, čime su bili zadojeni i paganski mislioci prvih pet vjekova nove ere, nastojali su da koliko toliko izmire hrišćansko naučavanje s filozofijskim pogledima antike. Drugim riječima, išli su za tim da paganske muze koliko god je bilo moguće pretvore u alegorijska bića koja simboliziraju spoznaju, tako ih vješto sklanjajući s hrišćanskog neba kamo ih je posadila kasna antika. Što se tiče hrišćanskih literata, posebno epičara i pjesnika, među njima susrećemo one što poštuju antičku književnu zaostavštinu, time i paganske muze, i takve koji ne dozvoljavahu nikakvo mišljenje i trpeljivost prema antičkoj književnoj baštini, antičkim stvaracima i njihovim nadahniteljima, helenskim muzama. Među prve, takozvane harmoniste mahom idu talentiraniji i originalniji književni stvaraoci, kao što su Prudentije, Sidonije i Juvenco, prvi hrišćanski epičar. Među druge, odnosno među rigo-riste spadaju književni stvaraoci osrednjih kvaliteta, među kojima se ističe rodonačelnik hagiografskog epa Paulinus de Périgieux te Sedulije i Paulin iz Nole.

Kod posljednjih predstavnika rane hrišćanske književnosti, to jest kod Enodija, Koripa i Fortunata zapaža se jedna posebna osobina koja će biti toliko naglašena kod književnih stvaralaca karolinške epohe, a sastojala se u tome da, kao što smo vidjeli,

stvara *musucen*, muziku.

Etym. I 3, 15 sq.: Muzika je vještina koja se sastoji iz ritmike i pjevanja. Muzika je nazvana po Muzama, dok su one nazvane po *apò touù máσαι*, to jest po *traženju*, jer se od njih, po vjerovanju starih, tražilo pjesničko nadahnuće i ritmička modulacija.

Njihov glas, budući osjetilne prirode, prelazi u prošlost i urezuje se u memoriju. Stoga su pjesnici i vjerovali da su muze kćerke Jupitra i Memorije.

ti stvaraoci u književnim djelima svjetovnog karaktera zazivaju, ili bar navode paganske muze, dok ih u djelima sakralne prirode osuđuju i odbacuju, obraćajući se za pomoć Duhu Svetome, *hrišćanskim djevicama* itd.

Ako bi naknadno podrobno istraživanje ove pojave potvrdilo ovu tezu, onda bi se, suprotno sadašnjem gledanju, moglo govoriti o književnom kontinuitetu između prvih vjekova hrišćanstva i srednjovjekovnog hrišćanstva što u pogledu književnosti, time i u pogledu tretiranja problema odnosa srednjovjekovnog hrišćanstva prema antičkim muzama počinju realizirati anglosaksonac Aldhelm, Irac Dungal (Exul Hibernicus) te predstavnici karoliškog pjesništva Angilbert, Alkuin i drugi.

DIO DRUGI

SREDNJOVJEKOVNO HRIŠĆANSTVO I ANTIČKE MUZE

IX

Anglosaksonsko pjesništvo i antičke muze

1. ***Predstavnici anglosaksonske književnosti i antičke muze.*** Srednjovjekovno anglosaksonsko pjesništvo počinje djelatnošću A l d h e l m a (639-709) prvog anglosaksonskog latinskog pjesnika, biskupa iz Šerburna, školovanog kod irskog sveštenika Maildulfā (ili Melduna).

Aldhelm je autor traktata *O metrici*, spjeva *O djevičanstvu* i zbirke *Zagonetki* u kojoj se dotiče problema poezije, muzike i antičkih muza.

Što se tiče odbacivanja antičke književnosti i muza, Aldhelmu se mora odati priznanje da je istinski barjaktar srednjovjekovnog

rigorizma koga će donekle dostići Florus de Lyon i Milo de St. Amand. Osim toga, on je prvi veliki zagovornik *biblijske poetike* i njenog tvorca, silnog Jahve koji je za Aldhelma alfa i omega svakoga nadahnuća, jer je Jahve, vjerovali to ili ne, sposoban da i običnim magaricama, kao što se to vidi iz *Brojeva* 22, 28, da sposobnost govora: „Tada Jahve otvori usta magarici te ona progovori Bileamu: ‘Što sam ti učinila da si me tukao tri puta?’“

Ovaj, iz oblaka grmeći, Jahve je stvorio i silnog Behemota i još silnijeg Levijatana: *Job* 40, 15, 19: *A sad dèd' promotri Behemota...* Prvenac on je božjega stvorenja. Ako je Jahve mogao da stvori tako silnoga Behemota i Levijatana, pa, štoviše, i da vračarevoj magarici udijeli moć govora, što bi onda Aldhelmu hrišćaninu pomoć muza, Apolona i nimfa? Njemu će pomoći višnji Tvorac:

Enigm. 1-17.

Arbiter, aethereo iugiter qui regmine sceptrā
Luci fluumque simul caeli regale tribunal
Disponis moderans aeternis legibus illud,
Horida nam multans torsisti membra Vehemoth
Ex alta quondam rueret dum luridus arce
Limpida dictanti metrorum carmina praesul
Munera nunc largire...
Castalidas nimphas non clamo cantibus istuc
Examen neque spargebat mihi nitar in ore;
Cynthi sic nunquam perlustro cacumina, sed nec
In Parnasso procubui, nec somnia vidi.
Nam mihi versificum poterit Deus addere carmen,
Inspirans stolidae pia gratis munera menti,
Tangit si mentem, mox laudem corda rependunt,
Metrica nam Moysen declarant carmina vatem³².

³² Cf. Aldhelmus, ed. R. Ehwald, *Berolini* 1919, *Weidmann*.

Prevod stihova:

Sudijo, što vječno žezlom upravljajuć mudro zakonom

Aldhelmovo Nisam snatrio na Parnasu jeste aluzija na Persijevo *Nec in bicipiti somniasse Parnasso*. Ovaj sjevernjak, dakle, neće da čuje ni za Parnas, ni za muze. Umjesto nadahnuća, koje je Aldhelma uistinu malo kad pohodilo, preporučuje nam se filološka naobrazba, jer je ona neophodnija od nadahnuća pri tvorenju poezije: *De metr.* 12.: *Potius quam de fonte aut monte Musarum*. Što se tiče Aldhelmova stava prema muzama on se najjasnije razabire iz njegova spjeva *O djevičanstvu* koji počinje zazivanjem Svevišnjega:

De virg. 1-37.

Omnipotens genitor mundum dictione gubernans
Lucida stelligeri qui condis culmina caeli,
Necnon telluris formans fundamina verbo...
Non rogo ruricolas versus et commata Musas
Nec peto Castalidas metrorum cantica nimphas,
Ouas dicunt Elicona iugum servare supernum,
Nec precor ut Phoebus linguam sermone loquacem
Dedat, quem Delo peperit Latona creatrix;

*Vječnim uređuješ božanski presto k'o svjetlo neba
Što kažnjavajuć ništi strahotne ude Behemota
Kadno dršćuć padaše s utvrde silne.
Ded sada, vodiču zbora, na dar udjeli meni
Predične pjesme...
Kastalijske Nimfe pjesmama ne prizivam ja,
Niš taj mi skup nektar u usta sipaše svoj;
Nikada ne bjeħ na Kintiji gori,
Niš kada na predičnom Parnasu snatrih.
Umilnu pjesmu Bog mi podarit može,
Naklono skromnomu srcu dajući skrušene dare,
Ako li takne dušu, srce slavu širiti stane,
Jer metričke pjesme Mojsiju pjesnikom
Učiniše.*

Versibus infandis non umquam dicere dignor
Ut quondam argutus fertur dixisse poeta:
„Pandite nunc Elicona, deae, cantusque movete“
Sed potius nitar precibus pulsare Tonantem,
Qui nobis placidi confert oracula verbi;
Verbum de verbo peto: hoc psalmista canebat
Corde patris genitum
Sic patris et prolis dignetur spiritus almus
Auxilium fragili clementer dedere servo...³³

Aldhelm, kao što vidimo, ne želi pomoć kastalijskih muza ni Apolona već pomoć *Boga Oca*, *Boga Sina* i *Duha nadahnitelja*, što samo sobom čini invokaciju Trojstva. Doista je teško pronaći prave razloge koji su Aldhelma naveli na ovakovo rigorističko i kristijanističko shvatanje pjesništva. Bilo kako mu drago tek je istina to da će Aldhelma rijetko ko slijediti u ovoj

³³ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Svemoćni Tvorče što Riječju upravljaš svijetom,
Svijetle luče tvoreć zvjezdanog neba,
Istinskom r'ječju gradeć temelje zemlje...
Ne tražim verse od prostih Muza,
Kao ni pjesmu od kastalijskih Nimfa
Za koje kažu višnjega da su čuvarke Helikona,
Ne molim ni da mi govor podari Febo
Što ga na Delu porodi Latona, stvoritelj moćni;
I nikad neću stihovim uteć se jadnim,
K'o što je po pričanju neki uman poeta reko:
„Ded, s Helikona se boginje oglasite i pjesmu dajte“.
Rađe ću molitvom obratit se Višnjem
Što nam umilnim glasom proročke riječi daje;
Riječ od Riječi tražim – psalmista pjevaše tako. . .
Nek' se udijelit pomoć blag Duh Oca i Sina blago
Udostoji jadnome slugi svomu...*

biblijskoj i jahveističkoj poeziji. Tako ne postupa ni njegov sunarodnik, vijek mlađi, Irac Dungal ili *Exul Hibernicus* koji se na muze osvrće u *Epistuli* Karlu Velikome:

P. I 396, II 20-23.

Dilectus sotiis Musae quoque dulcis alumnus
Haud equidem ignoro Musarum dulcia dona,
Sed dic nunc veterum vatū mihi maxima nutrix,
Quae nostrae laudis concludent saecula finem?³⁴

Dungal, štoviše, s muzama i razgovor vodi:

P. I 397, II 33-36.

Munera Musarum saeculis aeterna manebunt,
His regum veterum clarescunt inelita gesta,
Praesentum et saeculis narrantur facta futuris,
Musarum et donis laudatur conditor orbis³⁵.

Tako je Dungal svojom iskrenom ispovješću da će *darovi muza trajati kroz vjekove* odao najviše priznanje ovim besmrtnim bićima što u Dungalu, preteći karolinške renesanse, nađoše svoga slavitelja i rehabilitatora.

³⁴ Prevod stihova:

*Voljeni sudrug i dični gojenac Muze,
Odevć se u slatke nam Muze dare razumjem ja,
No, deder mi ti, najbolja hraniljo pjesnika starih. . .*

³⁵ Prevod stihova:

*Navijeke vječni Muzâ ostaće dari,
Njima će blistat čuvena vladara starih djela,
I naše podvige pamtice stoljeća silna,
Darima Muzâ Stvoritelj opjevan biva.*

X

Karolinška epoha i obnova antičke kulture

1. **Shvatanje lijepoga, poezije i muzike, u karolinškoj klasicističkoj kulturi.** Osnivačem karolinške dinastije smatra se Pipin Herstalski koji godine 687, postaje majordom franačke države, dok njegov unuk Pipin Mali godine 751, uz papinu suglasnost s prijestolja svrgava posljednjeg merovinškog vladara, da bi sin Pipina Malog, Karlo Veliki godine 800, u Rimu bio okrunjen za cara. Vezivanje za papstvo i Italiju imalo je presudan uticaj na razvitak karolinške renesanse koja obuhvata period od osamstote do polovine desetoga vijeka, renesanse koja nastaje kao rezultat ugledanja na drevnu antičku, prvenstveno rimsku, kulturu. Dodajmo i to da se na dvoru Karla Velikog koji se oduševljavao ostacima rimske likovne umjetnosti okuplja znatan broj literata, učenjaka i umjetnika.

Umjetničko djelo prema nazoru ove epohe bijaše vjerna reprodukcija onoga što je prirodno lijepo, jer je u prirodu bog utkao ljepotu, te je prirodna ljepota bila i jeste samo odsjaj božje ljepote. To se poimanje odnosilo kako na slikarstvo tako i na arhitekturu koja u mnogim crtama, zahvaljujući imitiranju Teoderikova oduševljenja i oponašanja antičke kulture, o čemu smo ranije govorili, preuzima forme bizantijske umjetnosti zatečene u Raveni.

Iz poimanja da je umjetničko djelo vjerna kopija prirodno lijepog, rađa se uvjerenje da je ljepota objektivno svojstvo koje se odnosi na određeni cilj, što susrećemo kod Walahfrida Strabona (koji prvi muzu naziva *mudrom sestrom*) u njegovu opisu ljepote lji-ljana u djelu *Hortulus ad Grimaldum monasterii Scti Galli abbatis*. Dovoljno je navesti sljedeće stihove pa da se vidi što o ljepoti umuje ovaj pomalo kontroverzni učenik Hrabana Maura:

Lilia quo versu cadentis, carmine quove
Ieiuniae macies satis efferat ardia musae?
Quorum candor habet nivei simulacra nitoris³⁶.

Možda ovaj crkovnjak, podstaknut takvim nadahnućem, ustaje protiv paganske poezije suprotstavljajući joj hrišćansku. Sto se tiče *poimanja poezije*, osim onoga što se o moći poezije kaže u navedenom citatu prema kojemu je poezija sredstvo, a nipošto cilj za sebe i po sebi, o *književnoj ljepoti* donio je sud najveći predstavnik poezije ove epohe, čuveni Alkuin u svojemu spisu *De rhetorica*. Po njemu se književna ljepota sastoji u jasnoći, mjeri, dobrom ustrojstvu, dispoziciji, što se prvenstveno odnosi na retoriku. Ni prema njemu, ni prema Hrabanu Mauru književno djelo, poezija, nije sebi cilj, odnosno subjekt, već atribut, dopuna. Po tome je pjesništvo sredstvo pomoću čijih se metafora čitaocu i slušaocu na podesan i lagan način u pamet usađuju prošli, uglavnom vjerski događaji koji će ga podsticati na bolji život. Slično mišljenje vlada i o antičkom pjesništvu koje se često alegorijski tumači ili se, kao što ćemo vidjeti, u cjelini odbacuje.

Što se tiče *muzičke umjetnosti*, nju prema Alkuinu sačinjava polifonija, ritam i melodija koja prema Hrabanu predstavlja, slično ostalim sudionicima univerzalne ljepote, opštu osobinu od Boga stvorenog kosmosa, a izražava se jasnošću i ugodnošću. (*Bez muzike nijedna nauka ne može biti potpuna. Ništa ne postoji bez nje*). Muzika, slično poeziji, ima simbolično, odnosno alegorijsku značenje. Rečeno treba imati na umu prilikom analiziranja i ocjene lijepoga, odnosno poezije i muzike u karolinškoj epohi čiji duhovni predstavnici muzama dozvoljavahu pristup u svjetovnu, dok ih istjerivaše iz sakralne poezije.

³⁶ Prevod stihova:

*Kakvom se dostojnom pjesmom, stihovim' kojim,
Ljiljani opjevat mogu, o slabašne muze?
Sjaj im je nalik na snijegom blješteća polja.*

XI

Sudbina antičkih muza u karolinškoj epohi

Poštujući hronološki red izlaganja, kao prvi predstavnik poezije karolinške epohe koji navodi muze u figuralnom spjevu jeste slabo poznati *J o s e p h u s S c o t t u s* (umro poslije 791): *P. I* 158, 16-17.

Inclyta quapropter variatis carmina Musis
Laurigeraeque cruci semper devota canemus.
- Slavne ded pjesme s muzama novim
Lovoronosnom križu stalno pobožno pojmo!

Ono *drugim muzama* kao da nas upućuje na postojanje drugoga lika muza. I doista su antičke muze u karolinškoj epohi izmijenile svoje ponašanje; kao da sâme znaju da im više nije mjesto u sakralnoj već u svjetovnoj poeziji, što nam najbolje posvjedočuje Alkuinova pjesnička praksa.

A l k u i n, odnosno Albin Flak rodio se u Eboraku, u blizini Yorka, godine 735; školovao se u katedralnoj školi i bio biskup u Yorku od 766. godine.

U pogledu reforme školstva i odgoja Alkuin je Karlu Velikome, koji ga je pozvao na dvor, bio desna ruka. Na polju nauke i kulture pokazao se velikim organizatorom o čemu, pored ostalog, svjedoči utemeljenje dvorske škole i biblioteke. Karlo Veliki mu je povjerio opatiju Svetoga Martina u Toursu gdje je godine 806. i umro.

Od književne mu djelatnosti očuvalo se 311 pisama, spjev *Versus de patribus, regibus et sanctis Eboracensis ecclesiae; De fide Trinitatis; De animae ratione; De dialectica; Dialogus de rhetorica et virtutibus*.

Kako Alkuin razmišlja o antičkoj poeziji i antičkim muzama čut nam je od njega. Njegov odnos prema antičkim muzama najbolje se razabire iz sastava svjetovnog karaktera. Tako u *Panegiriku* caru Karlu Velikome koji odiše antičkom kompozicijom i bukolskim ruhom o muzama čitamo:

P. I 226, 1-20.

Magna quidem pavido praebet fiducia vati,
Condere subdulces rurali carmine laudes
Iudice nec etiam trepidat te dicere Musas.
Dum tacet illa magis...
O lux Ausonidum, mitis pater inclite mundi,
Hos lege Musarum calamos, rogo, pace serena:
Flavius Anicius Carlus laetare tropaeis!
Tibia nunc variis libeat vittata coronis
Haec tibi, rex felix, picto renovata colore,
Quae te Pieriis decantat versibus auctor.
Nomina digna patrum venerato ponere regi
Hac libet in Gnusa, quae nobis, magne reducis,
Tu pater o patriae, decus et victoria tecum.
Spes miseris et certa salus, O semper aveto.
Rex pius, hos etiam versus tutare canentis:
Flavius Anicius Carlus, per saecula salve!
Iure tuas iterum resonato fistula laudes,
*Lege et Castalia, Pitheo seu carmine ludit...*³⁷

³⁷ Prevod stihova:

*Odista odvažnost silna slabašnu pjesniku daje,
Da pjesmom priprostim pribavi predičnu slavu,
Dok sudac budeš nemoj okljevat zazvati Muze.
Kad ona ćuti...
O svjetlo, o ausonsko, o preslavni, preblagi oče svijeta
Čitaj ova pismena Muza, molim, sa spokojom vedrim!
Karlo Flavije Anikije, pobjede slavi!*

Alkuin se ovdje poziva na *Calamos Musarum, Pierium versus, Pitheum carmen*, što čini i u:

P. 237, XIV 1-12.

Pergite, Pierides, musali pollice flores
Carpere, qui liquidis crescunt prope fontibus amnis:
Regali et iuveni faciatis sarta salutis.
Ut variis totus rutilet virtutibus ille,
Nobilitate cluens, laudabilis orbe, paterna,
Vertice *Castalidum* iuvenali et pangite stemna:
Fulgeat hinc roseo vertex virtutis honore,
Illic et sophiae clarescat lilia candens,
Iustitiae vidis variet per tempora fulgor,
Et croceo rutilet verecunda modestia vultu.
Talibus his iuvenem sertis ornate, Camenae,
Vertice fulgenti ut venerabilis orbe nitescat³⁸.

*Nek ti, o srećni kralju, umilno bude što na svirali
Kićenaj vjencim ' i bojama novim,
O tebi pijerijskim stihom poeta pjeva.
Dopusti da se imena dična otaca
Štovanom kralju u Gnuzi pišu što nam ih silno veličaš,
Ti oče očevine, čast i pobjeda sa tobom što su.
Ufanje slabim, sigurni spase, navijeke zdravo!
Predobri kralju, pjevaču, ded, stihove zaštititi ove:
Flavije Anikije Karlo, navjeke budi nam zdravo!
Pravično nek's frule slava tvoja se širi...*

³⁸ Prevod stihova:

*Ded Pijerkinje, prstima vašim berite
Cvijeće što uz potoke bistre, raste uz rijeke:
Pozdravne vijence mladomu pletite kralju,
Vrlinam' da nam se vrlim ozari svima,
Ravan očevoj slavi, čuven po svijetu da bude,*

I ovdje, dakle, caruju Pijerkinje i kamene, što će im poći za rukom i u zavodničkoj pjesmi:

P. I 253, XL 1-13.

Nix ruit a caelo, gelidus simul ingruit imber.
Non fuit Albino „Expecta paulisper in urbe“
Quia iam dixisset „donec pertranseat imber,
Et calido pectus Parnassi fonte refirma“!
Tristis abit senior ieiuno ventre poeta
Et pueri tristes planxerunt carmine Flaceum.
Frigida quapropter taceat sibi fistula carmen,
Has tantum paucas balbutiat ore Camenas.
Carmina non curat David, nec Delia curat.
Dum redeunt iterum calidi bona tempora Phoebi,
Mox pristina redit virtus in carmine Flaceo,
Tunc ruet in David *Musarum* laetior odis,
Tunc pax, vita, salus David, tunc praelia Musis³⁹.

*Rodoslov pojte na vrelom Kastaiije vrhu:
Ovdje da stožer kreposti zasja velikom slavom,
Tamo nek blješti mudrost ljiljana bjelih,
Nek' se istine jasnost vjekovim' sja,
A čedna smjernost nek' se ozari pogledom križa.
Takvim nuder kamene, vjencim, mladića krasite.
I dok na vrhu blista nek' svjetom divotan sja...*

³⁹ Prevod stihova:

*Noć se s nebesa spušta, s njome pro hladna kiša.
Ne bi svojstvo Albina reći: „U gradu sačekaj malo“,
Rekavši k tome „dok prođe kiša
I toplim se izvorom Parnasa ne osvježi grud“.
Starina pjesnik tužan prazna želuca ode,
Žalosno dječaci pjesmom oplakuju Flaka.
Stoga nek' prestane pjesmom studena frula*

Dok u pjesmama i sastavima svjetovnog karaktera caruju muze, odnosno kamene i Feb, dotle ih Alkuin ili Alhvin ne pušta u sastave sakralnog karaktera kao što se razabire i iz samoga početka spjeva *Versus de patribus, regibus et sanectis Eboracensis ecclesiae*:

P. I 169, 1-9.

Christe deus, summi virtus, sapientia patris,
Vita, salus, hominum factor, renovator, amator,
Unica lingua dei, donorum tu dator alme;
Munera da mentis, fragili da verba poetae,
Irrorans stolidum vivaci flumine pectus,
Ut mea lingua queat de tua dicere dona:
Te sine nulla valet dignum quid dicere lingua.
Vos quoque suppliciter cives contestor Olympi,
O sancti, populus fortis, gens diva tonantis⁴⁰.

Što samo tepaše imena neznatih Kamena.

Za pjesme David ne mari, ne mari Delija.

Dočim dođu divotna vremena žarkoga Feba,

U tren se vraća prvotna snaga u pjesmu Flaka.

Tad će se David više veselit pohvalom Muza,

Tad mir, život, spasitelj David, kao i bitke

Sve sliče se u naručje Muza.

⁴⁰ *Ibidem.* Prevod stihova:

Hriste Bože, Višnjega Oca kreposti, mudrosti,

Živote, ufanje, tvorče ljudi, roditeljo ljubavi,

Jedini Božji zборе, ti hvaliteljju, darova darovateljju;

Podari duha dare, slabašnu pjesniku riječ,

Pojeći bezumnu grud potokom vrlim,

Ne bi li jezik mi mog'o tvoje izreći dare.

Bez tebe jezik vrijedno ništa ne može zborit.

Ovdje, dakle, kao nadahnitelj nastupa *Hrist*. Da se Alkuin ne bi oglušio o hrišćansku invokaciju ili je pak zaobišao, obnavlja je u istom spjevu:

P. I 746-749.

Non Pana rogitans, Phoebi nec numen inane
Sed tua cum toto suffragia corde precarer,
Ut mihi rori fluam donares, Christe loquelam,
Ad narranda pii digne praeconia patris⁴¹.

Alkuinova invencija pošla je još dalje. Zašto, naime, neki dostojanstvenik iz *Biblije* ne bi mogao poslužiti kao nadahnitelj, kao što su antičkim, paganskim pjesnicima služili Homer, Kalimah ili Fileta? Zar Salomon nije mudrac? Neka on nadahnjuje hrišćanskog pjesnika, što i čini u *Expositum Alchuini in Canticum canticorum*: *P. I 299, LXXVIII 1-4.*

Nunc cecinit Salomon mira dulcedine librum,
Qui tenet egregias sponsi sponsaeque Camenas
Ecclesiae et Christi laudes hinc inde canentes
Et thalami memorat socios sociasque fideles⁴².

*Vas ponizno zazivam stanari Olimpa vječnog,
Sveci, družino moćna, božansko koljeno onog
Što grmi.*

⁴¹ Ibidem. *Prevod stihova:*

*Ja ne zвах Pana, kao ni lažno božanstvo Feba,
Nego se usrdno molih za pomoć tvoju,
Da ti mi Hriste besjedu podariš k'o rosa tečnu,
Kako bi dostojno opjev'o slavu preblagog Oca.*

⁴² Ibidem. *Prevod stihova:*

*Tu je Salomon čudesnom milinom' ispjev'o knjigu,
Te bi rekao da divne Kamene vjernika i vjernice,
Hrista i Crkve, opjevaju slavu
Navodeć drugove vjerne ložnice bračne.*

Dakako da je ovdje riječ o *biblijskoj poetici* što smo je ranije susreli kod Anglosaksonca, rigoriste Aldhelma. Uprkos tome, smatram da bismo ozbiljno pogriješili ako bismo i pomislili da izjednačimo reformistu Alkuina i jehovistu Aldhelma.

Alkuinovim putem krenuće *Angilbert* (oko 750-814) fra-nički latinski pjesnik i ministar Karla Velikoga, rođen u poznatoj porodici i odgojen u dvorskoj školi što ju je vodio Alkuin. Od godine 790, bio je opat u St. Riquieru, godine 800, prati Karla Velikoga u Rim na krunisanje.

Što ovaj srednjovjekovni Homer misli o paganskim muzama, odnosno o kamenama, čućemo iz *Ekloge* upućene Karlu Velikome:

P. I 360, 1-5.

Surge, meo domno, dulces fac, fistula, versus.
David amat versus, surge et fac, fistula, versus.
David amat vates, vatorum est gloria David...

P. II 48

Virginis egregiae Bertae nunc dicite laudes,
Pierides, mecum placeant cui carmina nostra.
Carminibus cunctis Musarum digna puella est⁴³.

Angilbert se, kao što vidimo, u sastavima svjetovnog karaktera ne plaši ovih paganskih spiritualnih bića, dok ih u djelima sa-

⁴³ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Sad hitro frulo, mojem gospodaru slatkim verse učini -
David stihove voli, deder frulo stihove stvaraj.
David poete štuje, David je pjesnicim' dika...
Nuder Pijerkinje slavu predične Berte
Kazujte kojoj će sa mnom goditi pjesmice naše.
Ova je djeva dostojna svake Muzine pjesme.*

kralne naravi, to jest kad se obraća crkvenim licima izostavlja, kao što čini u spjevu *De conversione Saxonum carmen* (*Spjev o obraćenju Saksonaca*):

P. 380, 33-36.

Et demonum cultus colle inflectendo nefandos,
Suppliciter venerans proceresque, deosque, penates,
Barbarica rabie fluxas grassante medullas,
Pro rerum fortuna plebs miseranda rogabat⁴⁴.

Ovoj se Angilbertovoj negaciji antičkih božanstava nema što dodati izuzev pripomene da ni on nije mogao proći a da se na njih ne obori.

Slično postupa i Th e o d u l f u s de Orléans, rođen vjerovatno u Španiji oko polovine osmoga vijeka u čuvenoj porodici gotskog porijekla. Teodulf je bio opat u Fleuryu i St. Aignonu, a godine 781, postaje biskup u Orleansu, stalno pomažući osnovne namjere Karla Velikoga, prvenstveno njegove prosvjetiteljske reforme, u ime čega je osnovao brojne škole. Po Alkuinovoj smrti, Teodulf, kao član učenoga kruga oko Karla Velikoga, postaje glavna ličnost na njegovu dvoru, ali je po Karlovoj smrti optužen za suučesništvo u konspiraciji Bernarda Talijanskog zbog čega je i bačen u tamnicu gdje i umire oko 821. Ovaj se hrabri reformator u svojim sastavima uopšte ne plaši antičkih božanstava, što se razabire iz pjesme *De vitiis capitalibus* (*o glavnim manama*) koja počinje:

Contriti et cordis sacra parare deo.
Tristia haec ratione viget, haec lege tenetur...

⁴⁴ *Ibidem*. Prevod stihova:

Smjerno prignutom glavom štovaše demonu kult,
Nečastive, gospoda, bogove, penate,
Kao i duše, barbarskim prožete bjesom,
Žalosni, za sreću svega, zazivaše puk.

U istoj pjesmi, osim paganskih božanstava, kao, na primjer Belone, u više navrata, iako u vidu refrena, navodi i paganske muze:

P. I 450, 255; 452, 313: Quae per prata parum vitiorum, Musa, Ti, muzo, si bila premalo kroz grešna polja kročila.

Kamenu spominje u pjesmi *Protiv sudaca*:

P. I 501, 29-292.

*Quae errabunda meos paulo est digresa per actus
Ad coeptum redeat nostra Camena melos⁴⁵.*

Kao što vidimo ovdje kamena znači tek nešto više od pjesma, što je slučaj i u pjesmi posvećenoj Ludvigu:

P. I 578, 44.

*Vos potis est, quas nunc nostra Camena tacet.
-Vi ste u stanju izvršiti što naša Kamena prešućuje.*

U pjesmi prijatelju, biskupu Modoinu, napisanoj u zatvoru Teodulf navodi Taliju, Erato i Musu:

P. I 563, 1-13.

*Hoc, Modoine, tibi Teudulfus dirigit exul
Summo pontificum cernuus ecce melos.
Ito, Talia, celer, celeri transcurrere volatu...
Sum Theodulfi Erato, veniens de carceris antro...*

67-68. *Mittere, care, mihi libuit carmina quaedam,*

⁴⁵ *Ibidem.* Prevod stihova:

*A ona grešna malo se od mojih udalji djela,
Neka se Kamena naša vrati staromu stihu.*

Nostra quibus lusit Musa iocosa parum⁴⁶.

Ono *Musa iocosa* Teodulf je posudio od Ovidija, *Tristia* II 354. Za oklevetanim, ali naprednim i pravednim Teodulfom povešće se i H r a b a n u s Magnentius Maurus (oko 780-856) rodom iz Mainza, Alkuinov učenik u manastiru Fuldi gdje je bio i benediktinski opat, a godine 847, nadbiskup u Mainzu. Pročuo se radom na prosvjetiteljstvu u Franačkoj u ime čega je dobio titulu *praeceptor Germaniae*.

Od njegovih djela spomenimo: *De clericorum institutione*; *De universo libri XII sive Ethymologiarum libri*; *De animo*.

Ovaj benediktinac poznaje ne samo sva pravila antičke književne tradicije već i pravila ophođenja. Kad, naime, piše o predmetima sakralne prirode ili se obraća crkvenim dostojanstvenicima tada je skrušen i ne poznaje antičke muze, kao što se lijepo vidi iz njegovih spisa *O svetome križu*:

P. II 160, 13-14.

Ast ubi sex lustra implevit iam scribere temptans
Ad Christi laudem hunc edidit arte librum⁴⁷.

Poniznost iskazuje i u pjesmi *Braći u Kenobiju* svetoga Dionisija mučenika. *Laska* razmetljivi Hraban opatu Grimaldu, papi

⁴⁶ *Ibidem*. Prevod stihova:

Ovu ti pjesmu, MODOINE, Teodulf, prognani šalje,
Tebi se, glavaru crkve, klanjajući smjerno.
Pohitaj Talijo, brzo brzim poleti letom. . .
Teodulfa Erato sam ja što stižem iz zatvorske spilje...
Milo meni je dragi, pjesama poslati nešto
Onima s kojim' se zabavi malo naša šaljiva Muza.

⁴⁷ *Ibidem*. Prevod stihova:

A kad napuni trideset ljeta te potom pisati stade,
Tad knjigu vješto u čast Hristovu dade.

Paskalu, biskupu Gerfridu, pa čak i običnom prijatelju:

P. II 172, lsq.

Salve, fidus amor, felix dilectio, salve,
Sospes in orbe mane, sospes in ore mone,
Carmina nempe tua dico meliora Maronis
Carminibus, celsi cantibus Ovidii,
Odis, quas cecinit Flaccus, verbosus Homerus...
Hi quia protulerant pomposis falsa Camenis...
Hoc, rogo, noster amor faciat, rogo versibus, oro,
Quod nostris scriptis sedulus ardor erat...
Det tibi summa patris sermonem lingua loquella,
Christus in arce deus, rector in orbe pius...
Spiritus atque suus faciat tibi corda benigna,
Mentibus ac verbis ut domino placeas⁴⁸.

Mišljenja smo da bi se učinila neoprostiva greška i pokazalo nedopustivo neznanje srednjovjekovne pjesničke stilstike ako bismo na temelju navedenog i njemu sličnih primjera Hrabana proglasili za običnog laskavca i nezalicu. Gornji primjer, nai-

⁴⁸ *Ibidem*. Prevod stihova:

Zdravo, ljubavi vjerna, vjernosti divna, zdravo,
U svijetu budi gostitelj, u usnam' nadahnitelj,
Odista tvoje od Maronovih pjesme su bolje,
K'o i od pjesmi nebesnog Nazona onog,
Od oda ispjeva što ih Flako, rječiti Homer...
Jer oni širiše laži svečarke što ih Kamene...
To stih neka nam biva što ljubav naša nam kaže...
Što ustrajni žar našim pjesmama biše...
Neka ti višnja rječitost i jezik Oca podari govor,
Hrist je na nebu Bog, na zemlji ne tako ravnatelj strog...
Njegov će poradit duh da srca ti naklona budu,
Da se dušom i rječju dopadneš Gospodu svom.

me, predstavlja jedan od osnovnih stilova srednjovjekovne književnosti, odnosno poetike. To je takozvani *topos nadmašivanja* koji se mora nužno shvatiti i kao stilska osobina koja je u srednjem vijeku dobila značenje teorije. Ovu će nam, u jedanaestom vijeku, teorijski izložiti Baudri de Bourgueil (1046-1130) svojom formalnom teorijom primjera iz paganske i biblijske, odnosno hrišćanske književnosti.

U datom nam navodu Hraban, osim kamena, donosi i trinitarnu invokaciju pozivanjem na Boga Oca, Boga Sina i Duha Svetoga kao na glavni izvor inspiracije, jer je ono što dolazi od kamena falsa. Hraban se muza dotiče u *Epistuli presbiteru Gerhohumu*:

P. II 187, XXIII, 1-7.

Clavi potens frater simul omonimusque sagittae,
Parvula haec liceat carmina ferre tibi,
Quae rapuit calamus subito dictantis ab ore,
Musaque lassa dedit tempore non solito.
Carmina sacra tibi resonent, carissime frater,
sit semper Christus carmen in ore tuo⁴⁹.

Muze se pojavljuju i u:

P. II 191, XXXII 1-2.

Accipe primitias Musae, pater, hoc breve carmen

⁴⁹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Preslavni brate, što hitroj ravan si streli,
Slobodno neka mi bude ove ti male posvetit pjesme
Što ote ih pero s usana onog što bez priprave zbori,
A sustala Muza u čudno vrijeme ih dâ.
Tebi će svete, o dragi brate, odzvanjat pjesme,
Navijek neka je Hrist pjesma u usnama tvojim.*

Et nostris studiis tuque faveto pius⁵⁰.

Hraban navodi muze i u P. II 195, 66.

Dok se Hraban prilično usteže od spomena muza, dotle ih se ne plaši crkveni velikodostojnik M o d o i n, odnosno Mauduin (umro između 840-843) koga je 815, Ludvig Pobožni postavio za nadbiskupa. U *Epistuli* kojom nastoji utješiti prognanog Teodulfa Modoin kaže:

P. I 570, 9-12.

Vilis apud devotos namque est mea Musa poetas,
Condere ob hoc nullum carmine nitar opus.
Arte rudis cum sim, sic me quoque posse negabo
Respondere tuis versibus eximiis⁵¹.

Ovdje se, međutim, *mea Musa* može razumjeti kao moje nadahnuće, odnosno kao *moj talent*, što se može reći i za navođenje muza u dvorskoj eklogi nastaloj između 801-815, namijenjenoj Karlu Velikome:

P. I 385-387, 28-92.

Hic, audax iuvenis, qui te cupis esse poetam,
Rustica raucisonae meditaris carmina Musae?...
Horrida precipuus nuper tua carmina David
Sprevit et ingratae delusit munera Musae,

⁵⁰ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Ded Oče, Muze prvjenac primi, ovu pjesmicu malu
I našem trudu naklon umilno budi!*

⁵¹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Zbilja je vrsnih kod pjesnika moja slabašna Muza,
Te se ne trudim da saznam djelo pomognut pjesmom.
Umjeću kad nevjest sam već, tog' budući svjestan,
Tvojim versima vrlim ravan ne mogu bit'.*

Nec te, credo, velit tantus cognoscere Caesar...
Aonias vide solitus recitare Camenas
Nardus ovans summo praesenti pollet honore⁵².

U pjesmama sakralnog karaktera Modoin, međutim, slično svojim prethodnicima, otklanja muze.

Praksa navedenih predstavnika karolinške epohe, kad je riječ o navođenju antičkih muza u poeziji, pokazuje da ih pjesnici ove epohe isključuju iz sakralne i hagiografske poezije, dok ih rado navode u svjetovnoj poeziji, naročito prilikom veličanja vladara, kao i u epistulama upućenim prijateljima i u dvorskom pjesništvu uopšte.

U ovome pogledu kao da su, kao što je ranije istaknuto, slijedili praksu hrišćanskih pjesnika petoga i šestoga vijeka. Za Alkuinom, Angilbertom i ostalim netom navedenim pjesnicima povešće se i ostali predstavnici karolinške književnosti među kojima hronološki prvi nastupa *Walahfrid Strabon* (808-849) franački sveštenik, teološki pisac i pjesnik, rođen u Bavarskoj, odgojen u manastiru u Reichenau, blizu Konstance, gdje mu je učitelj bio Wettin. Odatle prelazi u Fuldu gdje mu je učitelj bio Hraban Maur. Godine 838, u Reichenau postaje benediktinski opat.

Glavno, zapravo najpoznatije, Strabonovo djelo jeste *Glosa ordinaria* koje je sve do sedamnaestoga vijeka bilo jedno od glavnih izvora teološkog naučavanja. Za njim slijede: *Vita san-*

⁵² *Ibidem*. Prevod stihova:

*Mladiću smjeli, što žudiš pjesnik da budeš,
Da li pomišljaš na seoske pjesme promukle Muze?...
Netom je tvoje strahotne pjesme David nam prezr'o
Vrli i dare neharne Muze ismio sasvim,
Pa te, vjerujem, ne bi veliki Kajsar upoznat htio...
Gle, kako aonijske Kamene po običaju pjevaju svom
A narod prisutnom iskazuje najveću čast.*

cti Galli; Liber de visionibus Wettini; Hortulus ad Grimaldum monasterii sancti Galli abbatem; De exortitiis et incrementis rerum eclessiasticarum (nastalo između 840-842).

Kao inspiracija za djelo *De imagine Tetrici* (zapravo *Teoderici*) poslužila mu je statua Teoderika, gotskog kralja o kojemu je bilo riječi.

Što se tiče autentičnosti djela *Expositio quattuor evangeliorum* nije sasvim utvrđena.

Kod ovoga donekle paradoksalnog pisca, odnosno pjesnika, istovremeno se susreću Hrist, Duh Sveti i muze, ali i on poštuje ustaljenu praksu. Tako u djelu *Vita Mammes-a*, kapadokijskog mučenika, donosi žustro kontrastiranje paganske i hrišćanske poezije:

P. II 275, 1-12

Legistis, meminit vestra sagacitas,
Antiquos propriis carminibus viros
Horum subsidiis credere saepius,
Quorum facta stilo dona vel explicant.
Ut paucis valeas caetera discere:
Martem bella canens orat et Herculem,
Nymphas ruricolae Panaque praeferunt,
Extra haec sunt varia, vana sed omnia,
At nobis dominus ore vocandus est
Laudandusque pio corde vel actibus,
Cuius pandit opus, quisque honoribus
Sanctorum celebrat nomina congruis⁵³.

⁵³ *Ibidem*. Prevod stihova:

Čitaste, k'o što se sjeća umnost vam vaša,
Da stari radije vjeru davahu pjesmama onim
Uz pomoć stila smisao što im se daje.
Da bi i ostalo ukratko saznati mog'o:
Tu se bojeve pojeć' Mars zaziva, zaziva Herkul,

Ovdje, dakle, Valafriid odbacuje *priproste Nimfe* obraćajući se Bogu Ocu, pritom zazivajući u pomoć i samoga Anselma kako bi što bolje iskitio svečev život.

Pišući djelo *Liber de visionibus Wettini* ili *Visio Wettini* kao da se pjesnik zamorio te u pomoć zaziva Hrista, muze i Duha Svetoga: *P. II 303, 1-8.*

Christe novum qui pascha mihi concedis agendum
Suscipe dona precum laudisque salubria nostrae
Vota.....ut sit
Blanda mihi dulcisque patris sententia...

104-106

Musa soror, maiora refer celerique volatu
Pange melos, laudisque pacem generisque latebras
Cuius ab exortu Heitoni traditur heres⁵⁴.

Ovdje Strabon muzi nesumnjivo priznaje posjedovanje činje-

*Istječe Pan, k'o i priproste Muze,
I mnogo toga, al' sve to vam ništavost uboga.
Nama Gospodnje ime na ustim' neka je svagda,
Slaveć ga srcem kao i djelim čistim.
Njegova opjeva djela ko god doličnom čašću
Imena svetih usrdno svagdano slavi.*

⁵⁴ *Ibidem.* Prevod stihova:

*Hriste što dopuštaš novu da ispunim pashu,
Primi živuće dare molitve kao i zahvale naše,
Umilni da mi zavjeti... budu
Kao i slatka misao oca...
O muzo, o sestro, o višem pričaj, u hitrom letu
Ispjevaj pjesmu o slavi roda o kome se priča,
Čije porjeklo iz grada Heitona bi.*

ničnog znanja, nazivajući je čak i *sestrom*, što ni jedan pjesnik ove epohe nije izustio! Tako će je osloviti i u *P. II* 412, LXXV, I 34.

Hristu i helenskoj muzi pridružuju se Duh Sveti i italska kamena: *P.*

II 309, 173-175.

Spiritus alme, veni nostraeque adiungere Musae,
Unus et vitam praestanti fine capessam.
Perge, Camena, virium quem supra, tolle reliqui⁵⁵.

Dok je kamena ovdje ličnost, dotle se to ne može reći da je to u sljedećem navodu:

P. II 333, 4-5.

Non ignoro quidem vitiis sordere camenam,
Extortos apices protege, si valeas⁵⁶.

Isti je slučaj i u *P. II* 378, 259: *Non mirum est vitiis nostram sordere Camenam*, Nije za pohvalu našu Kamenu obsipati ljagama. U dva posljednja slučaja kamena ima značenje *pjesma*. U pjesmi *De imagine Tetrici* susrećemo dijalog između pjesnika i muze što nas podsjeća na Kalimaha i Ovidija:

P. II, XXXIII, 1-24.

Nec te, credo, latet, veteres quo more poetae

⁵⁵ *Ibidem*. Prevod stihova:

*O blagi Duše, deder se našoj pridruži Muzi,
Da život s doličnim dočekam krajem.
Požuri Kameno, ojačaj snage što još ih osta!*

⁵⁶ *Ibidem*: Prevod stihova:

*Dobro znano je meni da ljagam Kamenu ruže,
Zaštiti skvrnjenu krunu moćan ako li jesi.*

Digna diis terrisque canebant carmina magnis.
Aut etenim obrupto montis iuga sola sequentes,
Aut specubus fosis, aut saltus valle remoti
Omnigenam pharetrata echonem voce ciebant.
Hirta suis hederis circum bene tempore cincti-
Triste nemus testesque ferae timidaeque volucres
Mens secura, procul furibundae crapula curae...
Has umquam Musae si dilectere nitellas⁵⁷.

U istom djelu, prilikom ispovijesti učitelju Grimaldu, Strabon o muzama kaže sljedeće:

P. II 377, 226-230.

Quamvis subter agas regum tabularia vitam,
Non te praetereo, specubusne latebis, Homere?
Novi namque Sicana tibi spelea placere,
Solus ubi Muis Musarum et amore fruaris⁵⁸.

⁵⁷ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Ne smatram da neznano j' tebi kako pjesnici stari
O zemljama, boz'ma silnim pjevahu dolične pjesme.
Il' pak kako li svemašnju jeku sa zvonkim glasom
Po obroncim planina, kosama samim idući i po spiljama
Pustim k'o i po dolovim' širokog klanca, stvarahu oni.
Kosmate glave si sa sjajnim ovjenčaje vjencim'
Od mene dalje, dubravo pusta, svjedokinje divlje,
Plašljive ptice, bezbrižne misli, zanosne brige...
Ako se Muze ovim iskricam' ikad radovat budu...*

⁵⁸ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Mada po kraljeva po arhivim' provodiš vrijeme,
Ne zaobilazim tebe, da se u spilju ne kaniš
Homere sakrit?
Čuh da sicilské gudure mile su tebi,
Gdje s Muzama se i ljubavi njihovoj sladiš.*

U panegiriku caru Lotaru, Valafrid se tuži da su ga od muza i kamena odgurnuli siromaštvo, tuga, bol i što još ne:

P. II LXXVI, 78-82.

Paupertas, maeror, luctus, angustia, terror,
Me fecere gravem versu depromere Musam.
Si laeto fortuna mihi subriserit ore,
Tristia deponam dulcesque ciebo Camenas,
Laudibus atque tuis longas impertiar horas⁵⁹.

Dok naš Valafrid žali za muzama dotle ih bezuslovno odbacuje Florus de Lyon (umro oko 860) đak u Lionu i upravnik katedralne škole. Flor je autor brojnih teoloških i kanonskih, a posebno polemičkih spisa u kojima neštedimice progoni krivovjerce, to jest one koji ne priznaju hrišćansku doktrinu.

Od spisa najčuveniji su mu: *De electione episcoporum* i *Capitula ex lege et canone collecta*. Osim toga, popravio je *Psalterij* i komentirao *Poslanice svetoga Pavla*, dok svoju učenost pokazuje u brojnim dodacima *Martirologiju* Bede Venerabilisa.

Prije no što pređemo na deprekaciju muza, možda je interesantno napomenuti da ih i ovaj strogi crkovnjak spominje u spjevima upućenom gramatičaru Volflinu:

⁵⁹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Bjeda i sjeta k'o i tjeskoban strah
Nagnaše mene iz stiha da svečarku uklonim Muzu.
Ako se umilno sudbina osmjehne meni,
Plać ja ću odbacit i blage Kamene zazivat,
A pohvalnim djelima tvojim duge sate posvetit.*

P. II XXIII 21-22.

Certe tanta tuae tam florida carmina Musae
Haud parva ut pateant indignere mora⁶⁰.

Ovdje, međutim, *tua Musa* znači jedva nešto više od talent, nadarenost. Flor se žestoko obara na muze u *Egzortaciji* upućenoj Modoinu u kojoj ga diskretno prekorava zbog naklonosti prema antičkoj poeziji i muzama na što ne bi trebalo da obraća pažnju ako je *zadojen Hristom*:

P. II 553, 23-29.

Quod non Assyrii violatur fluminis undis
Nec sordescit aquis, turbide Nile, tuis,
Sed liquido potius Iordanis manat ab amne
Quo pulcher Christi laetificatur harena,
Aoniumque nemus fistula nulla sonet,
Laurus Apollineae mercescat denique silvae...⁶¹

Ako baš hrišćanski pjesnici kao nadahnitelje žele prizivati rijeke i planine, neka to budu one što ih *Biblija* spominje:

⁶⁰ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Zacjelo tvoje muze toliko kićene pjesme
Ni za najmanju prepreku ne mare.*

⁶¹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Valima asirske rijeke da se ne okalja,
Ni da se, o dični Nile, vodama tvojim uprlja.
Već da sa Jordana sa rijeke poteče voda
Hristovu polju koja će na radost bit'.
Namah nek' na Kastalije izvoru pjesak postane suh,
Frula iz aonijske šume, nek' ne odzvanja više,
Lovorika iz Apolonova gaja nek' nestane većma...*

P. II 553, XXV 37-17.

Si placidi fontis vitalem quaerimus undam
Et Siloae nobis vena salubris est,
Quae naturales potis est abolere tenebras,
Atque diem caecis reddere hominibus
Si montes collesque iuvant sanctique poetae
Ecce Sionis apex moenia sacra feret.
In laudes Christi Tabor exultat et Hermon,
Libanus aeriis plaudit et ipse cedris,
Carmelus sacer est Heliae fulmine pollens,
Vertice sublimi fert holocausta dei
Nomine qui duplici signa vocitatur et Horeb⁶².

Veličajna je Florova lamentacija nad diobom franačkog carstva čiji početak glasi:

P. II 559, XXVIII 1-4.

Montes et coles, silvaeque et flumina, fontes,
Perpetuae repus pariter valesque profundae,

⁶² *Ibidem*. Prevod stihova:

*Ako li sa vrele života tražimo vodu,
Nama je takav izvor Siloe
Što prirodne tmine uklonit može
Kao i sljepome ljudstvu povratit dan.
Ako li gore i brda sveta pjevaču od pomoći jesu,
Vrh Siona, gle, utvrde svete nam ima.
Tabor i Hermon Hristovu uznose slavu,
A Liban visokim pljeska sa cedrim.
Svet je i Karmel, munja k'o Ilijina jak,
Na vrhu i Horeb žrtve božije ima
Imenom drugim znamenja štono se zovu.*

Francorum lugete genus, quod munere Christi
Imperio celsum iacet ecce in pulvere mersum⁶³.

Ovdje susrećemo invokaciju prirode što se kod karolinških pjesnika pojavljuje i u *P.* 1137, Br. VI 2, 4; 148, 14, 15.

Što reći za Flora? Veliki i ortodoksni hrišćanin koji je na neprirodan način želio odstraniti antičku književnu baštinu, odnosno tradiciju i antičke muze koje gotovo konvencionalno u njegovo vrijeme odbacuje Akvitanac *E r m o l d u s N i g e l l u s*, poznavalac franačkog jezika. Ovaj je klerik i dvorjanin, pavši u nemilost, morao ići u zatvor u kojemu Ludoviku Pobožnom piše panegirik sa željom da ga izbavi iz zatvora. U tom se panegiriku susreće odbacivanje antičkih muza, Apolona i antičkog pjesništva:

P. II 4, III 1-18.

Nymphas non deprecor istuc,
Insani quondam ut prisци fecere periti,
Nec rogo Pierides, nec Phoebi tramite limen
Ingrediar capturus opem, nec Apollinis almi,
Talia cum facerent quos vana peritia lusit
Horridus et teter depressit corda Vehemoth.
Lumina siderei potius peto luminis
Versus iustitiae dignetur dona precatu
Dedere.....⁶⁴

⁶³ *Ibidem.* Prevod stihova:

*O brda i planine, 'sunce i rijeke, izvori bistri,
Vječite hridi, k'o i dubodoline,
Franački oplakujte soj što po Hristovoj volji
Vladaše carstvom, gle leži u prahu strt.*

⁶⁴ *Ibidem.* Prevod stihova:

*Ove za oproštaj neću moliti Muze,
K'o što negda tom' vični činiše pređi.*

U *Epistuli* namijenjenoj kralju Pipinu, Ermold Nigel kaže:

P. II 79, 122.

Perge, Thalia, placet, nostro sociata labori,
Magnifico regi fer mea dicta celer⁶⁵.

Ovdje, naprotiv, Ermold s Talijom vodi razgovor, navodeći ih češće u drugoj *Epistuli Pipinu*:

P. II 86, 21-24.

Sic arbusta iuvant, proprio plantata labore,
Ingenii nostri sic tibi Musa placet.
Quaeso, benigne satis gratanter dicta capessas,
Quae modo nostra libens *Musa iocosa* canit⁶⁶.

U istoj *Epistuli*, stihovi 165-166, čitamo:

Nostra nequit fateor *gracilis* nunc *Musa*
Referre inclita gesta viri⁶⁷.

*Pijerkinje ne molim ja, niti na Feba stazu
Krećem pomoć da tražim, k'o ni umilnog Apolona,
Onim što čine tako, lažnom vođeni vještinom
Behemot mrski i strašni satire srce.
Ja ću radije svjetlo od zvjezdana svjetla prizivat...*

65 *Ibidem*. Prevod stihova:

*Deder, Talijo, s našim združena s marom,
Daj da rijek mi se smjesta dopadne kralju.*

66 *Ibidem*. Prevod stihova:

*Kao što godi voćnjak vlastitom rukom gajen,
Tako i tebi Muza našega duha prija.
Usrdno molim naklono riječi da primiš
Šaljiva Muza što ih veselo poji.*

67 *Ibidem*. Prevod stihova:

*Dobro znano je meni da naša dražesna Muza
Čuvene podvige mužâ, opjevat ne može sad.*

Nesrećni Nigel ovdje pagansku muzu naziva dražesnom, što nas neodoljivo podsjeća na Ovidijevo veličanje muza kad je otišao u progonstvo. Tada je nesumnjivo osjetio sudbinu progonjenog koja mu nije dala, odnosno dozvoljavala da sâm druge progoni. U prvoj polovini devetoga vijeka djeluje R a d b e r t u s de Corbie, zvani *Pascasio*, učeni teolog i biskup benediktinski, rođen oko 790, umro oko 860, godine u Corbie. Radbert godine 822, sa opatom Adalhardom i Walom učestvuje u osnivanju opatije u Corwey (nuova Corbie) u Germaniji, dok godine 847, uzima učešća na koncilu u Parizu. Godine 851, usljed nastalih nereda vraća se kao prost monah u manastir St. Riquier, a potom u Corbie. Ovaj crkveni političar i veliki teolog po svojim brojnim hagiografskim, egzegetskim i teološkim spisima ide među najznačajnije autore karolinškog perioda. Među Radbertove najznačajnije spise idu: *De corpore et sanguine Domini*; *Ecloga*; *Vita St. Adalhardi*; *Epitaphium Arsenii seu Vita Walae*.

Od ovoga ortodoksnog teologa uistinu ne možemo očekivati da uvažava antičke muze koje su, u pogledu kulta, sučeljene hrišćanstvu. Kad god se, naime, Radbertu pružila prilika da napadne paganske muze on ju je i iskoristio. Tako u posvetnoj pjesmi Vatinu, opatu iz Corbiea, odnosno u djelu *De fide, spe et caritate* dobacuje kameni:

P. III 51, II 1-4.

Rumpe, Camena, moras virtutum federa pange...
Dic, nivei flores quo vernant cespite fosso,
Bucolicosque relinque favos, sublimia carpe⁶⁸.

⁶⁸ *Ibidem*. Prevod stihova:

Raskini okove Kameno, opjevaj vrline sjela...
Reci kako li cvjetovi snježni u busenu cvatu,
Bukolske ostavi draži, duhovnom hrani se hranom.

U djelu *De corpore et sanguine Domini*, posvećenom Karlu Ćelavom, Radbert potpuno negira antičke muze:

P. III 52, IV 1-3.

Idoneae nunc gelida de rupe Camenae
Ut veniant, petimus: verum te Sophia virgo
Fulgentis niveum quae servas culmen Olympi⁶⁹.

Izgleda da se Radbert muzama podruguje i u *Eklogi* posvećenoj Adalhardu:

P. III 143-145.

Forte mirantur enim tanto pro funere Musae
Et stupefacta suos liquerunt carmina melos⁷⁰.

Ovome se teologu na njegovoj rigorističkoj dosljednosti uistinu nema što prebaciti.

Nekako u isto vrijeme hrišćansku invokaciju pokušava reafirmirati sveštenik *A u d r a d u s M o d i c u s* (između 848-853):

P. III 89, III 23-28.

Nos vero, quamvis modicum Iordanis ab amne
Potati indigni simus sermone vel actu,
Actus illorum celebremus carmine vero,
Et quos non meritis sequimur non viribus ullis

⁶⁹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Sad, molimo, da sa hridine hladne
Hitre dođu Kamene: ti djeva Mudrost nam jesi
Vrh što sniježna Olimpa svjetloga čuvaš.*

⁷⁰ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Čudom se čude tol'kom pogrebu Muze,
A zaglušne pjesme svoj puštaju
Poj.*

Laudis amore fideque simul tangamus et illis
In caelo positus victricia facta canamus⁷¹.

Dok Flor, Radbert i Ermold izbjegavaju muze, dotle se njihova društva ne plaše biskup En gelmod i Mikon de St. Amand. En gelmod djeluje u vrijeme Karla Ćelavoga. Svoj stav prema muzama izražava u epistuli namijenjenoj Agiju, presbiteru na dvoru Karla Ćelavog:

P. III 57, 89-90.

Tu quoque carminibus Muis sacratus alumnus
Ingenua arte capi, care, valebis, Agi⁷².

Naše raspravljanje stiže do divne ljudske ličnosti imenom Micon de Saint-Amand (809-871/72) koji muze uvodi u blagovaonicu, spavaonicu, sakristiju, u vrtove i gdje još ne! On im, štoviše, dozvoljava da i misi prisustvuju, da pjevaju hrišćanske pjesme za svaki hrišćanski blagdan pa i za sami Božić! Otkuda ta pojava? Kao prvo, Mikon je po zvanju *skromni učitelj* u samostanskoj školi gdje je svoje gojence uvodio u osnove latinske književnosti u ime čega je i sastavio nekoliko gramatičkih djela u nastavne svrhe, u istu svrhu izdajući i zbirku pjesama koje otkrivaju osnovne Mikonove namjere u pogledu odgoja i nauke. Ne bi trebalo

⁷¹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Mi pak mada s Jordana s rijeke nemalo
Pismo, dostojni govora il' djela nismo;
Podvige onih istinskom slavimo pjesmom,
I one što ih bez zasluge slijedimo, vrline ike,
Iz ljubavi, vjere u slavu opjevajmo,
Kao i predična djela onih na nebu što su.*

⁷² *Ibidem*. Prevod stihova:

*Agije dragi, Muzama posvećen gojenče, ti ćeš
Naravnim umjećem svojim moći da pojmiš pjesme.*

zaboraviti da je ovaj zapadnofranački monah napisao i brojna teološka djela od kojih navodimo: *De fide, spe et caritate* (u kojem raspravlja o teološkim vrlinama); *De partu virginis*; *Homiliae de Assumptione*; *Historia de ortu sanctae Mariae*.

Što o paganskim muzama razmišlja ovaj uistinu poštenu magistar i vjesnik humanizma čut nam je od njega:

P. III 298, XVI 1-13.

Musa, manu in celsi tu basia fige magistri
Et mea da docto carmina valde viro...
„Pareo praeceptis“ veneranter ait quoque Musa⁷³.

Ova dobričina dozvoljava muzi da govori i o Hristovu tijelu. Muza pristaje uz uslov, jer ovo nije nimalo lagan posao, da joj njen učitelj dâ vrč piva:

P. III 300, 73-76.

Hactenus ut potui, lusi nunc postulo finem,
Exui sique libet, parum soporata plurima pandam.
Munere pro tali nec non pro versibus istis
Plenam *cervisae cuppam* merear quoque habere⁷⁴.

U spjevu *Epifanija*, gdje prisustvujemo razgovoru između muze i pjesnika, Mikon moli muzu za nadahnuće, što mu ona

⁷³ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Muzo. ponosnom rukom magistru cjelov udjeli,
A moje pjesme čovjeku učenu jako podari...
„Pokorno slušam“, smjerno mi zbori Muza.*

⁷⁴ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Dovde me slušaše glas, a sad pjesmi ja tražim kraj.
Ako bi nastaviti dolično bilo, nimalo pospana rekla
Bih dosta. Uslugu za takvu k'o i za stihove te,
Zar piva vrč ne zaslužujem ja.*

i obećava, dodajući da bi bilo pošteno, jer je u pitanju Božić, odnosno badnja večer da joj umjesto piva natoči vrč vina:

P. III 301, 33-34.

Iam quia cervisam minime merui quoque habere
Tempore natali, veniat nunc Bachus abunde⁷⁵.

Muze se pojavljuju i u pjesmi *Na dan palmi* (P. III 302,3 i P. III 321). Koliko je Mikon bio pošten prema antičkim muzama vidi se i iz njegova šaljivoga spjeva *De quodam lurgone meribibundo* (0 nezasiťnom pijancu):

P. III 362, CLXI 1-8.

Inter florigeras lenti dum sedimus herbas,
Nostros se Bachus praetulit ante oculos.
Hanc quidam nimium verbis affatur amicis
Lurgo ait et: Noster sis quoque nunc sotius,
Exsomnes pariter moneamus, quaeso, hodieque
Ac libeat gremio sic cubitare meo,
Quo valeam cantare satur te Bacche iuvante
Inflatis buccis in carmina Pieria⁷⁶.

⁷⁵ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Kako mi bar pivo o Božiću redovno slijedi,
Daj da o blagdanu tom obilno poteće vino!*

⁷⁶ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Nama se bezbrižnim u travi sjedeć
Pred očima odnekud prikaza Bakh.
Pijanac smjesta ono što se najrađe dragima
Dopada reće: ded da odmah budeš nam drug.
Mada smo bunovni mi, mi ćemo opet savjete davat;
Danas nek bude ti milo u mojem boravit društvu,
Ne bih li, Bakho, uz tvoju nemalu pomoć,
Nabrekli obrazim pijerijske pjesme izvijat mog'o...*

Usput dodajmo da je ovo posljednji predstavnik karolinške renesanse koji ovako širokogrudo prima ova paganska mentalna bića. O njima doduše loše ne misli ni učenjak i poeta Irac S e d u l i u s S c o t t u s (848-858) *Junior*, teolog i literata o kojem nismo sigurni da li je crkvena ili svjetovna ličnost. Sedulije s biskupom Artagarom (840-854) u Liegeu oko 848, godine osniva školu svetoga Lamberta i *Sedulijev kružook*. Od ovoga filozofa, gramatičara i književnog poslenika, kojemu se godine 858, gubi trag, ostala su brojna djela od kojih izdvajamo sljedeća: *In grammaticam Eutichii*; *Commentum super Priscianum*; *Expositio categoriarum*; zatim, zbirku *Collectaneum* – izvod iz paganskih i hrišćanskih autora; *Collectanea in omnes beati Pauli epistolae*; *Carmina* i *Specula principiis*.

Životni nazor ovoga *učenog gramatičara i pobožnog sveštenika* (P. III 168, 14) koji je Zapadu donio *darove mudrosti* (P. III 179,32) ogleda se u sljedećim stihovima:

P. 225, LXXIV 1-6.

Aut lego vel scribo, doceo scrutorve sophian:
Obsecro celsithronum nocte dieque meum.
Vescor, poto libens, rithmizans invoco Musas,
Dormisco stertens: oro deum vigilans.
Conscia mens scelerum deflet peccamina vitae:
Parcite vos misero, Christe Maria, viro⁷⁷.

⁷⁷ *Ibidem*. Prevod stihova:

Čitao il' pisao, učio il' mudrost pretresao:
Danju i noću Svevišnjem molim se svom.
Blagujem, uživam pijuć', Muze zazivam pišuć',
Spavajuć' sanjam, bdijuć' Bogu se klanjam.
Duša mi svjesna grijeha, oplakuje opačine tijela:
Hriste, Marijo, stvorenju oprostite svom.

Nužno se zapitati: što je ovaj humanist mogao još dodati molitvi, gozbi, piću i služenju muzama? Sasvim je na mjestu da ovakova priroda nije imala što da prebaci muzama. Sedulije će dapače štovanjem muza postati *novi Orfej*:

P. III 166, II 1-8.

Florida Thespiadum soror ac praenobilis Eglae
Cignea, mellifluos nunc cane, posco, tropos;
Obsecro: Pegaseo flavum caput erige fonte,
Femina docti loquax organicumque decus;
Syrmate purpureo glaucisque venusta capillis,
Oscula da labiis Sedulio roseis;
Musugenum plectro cytharizans textito Carmen
Permulcens aures nobilis Hartgarii...⁷⁸

Istim tonom nastavlja i u:

P. III 172, 75-76.

Sit decus in populis doctus Maro, gloria Musae;
Orpheus atque novus sit decus in populis⁷⁹.

⁷⁸ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Dična i čila sestro Tespijada u Egli,
Ded, molim te, milozvučne verse mi poj;
Preklinjem tebe: iz Pegasa vrela zlatokosu podigni glavu,
Rječita i umna žena, glasom čuvena;
Grimiznom odjećom blistaš sa kosom smeđom,
Usnama rumenim Seduliju poljubac udijeli;
Sa plektrom milozvučnim izvijaj pjesmu
Uši Hartgarija vrlog blazeći njome...*

⁷⁹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Nek' učeni Maron, ta dika Muza, na glasu bude;
Neka i Novi Orfej čuven nam bude!*

Muza je za Sedulija čak i *sveta djevica*:

P. III 172-73, VII 7-16.

Indoluit tam grande nefas verbosa Camena
Et cigneas vultus abdidit ipsa suos:
Fonte Camenali glauco circumdata peplo
Summersit flavum *sacra virgo* caput
Ast ego maestificus tristabar Musis Orpheus,
Graecula graecizans ore sonora modos...
Tunc me solificum solatur carmine vatem
Armonico cantu mystica verba sonans:
„Sedulius, sat ave, tu Mosae filius amnis...⁸⁰

I kod Sedulija se, međutim, uprkos navedenim mjestima i, uprkos tome što malo dalje za sebe kaže da je *rođeni pratilac Muza* (Musigenumque comes) kamena pojavljuje u značenju *stih*, pjesma:

P. III 176, 157.

Diligit ipse tuam, quamvis sit furva, Camenam.
- Ljubi on i tvoju, mada je crna, kamenu.

Kod Sedulija se inače često *mea Musa* upotrebljava u značenju *moj pjesnički talent*.

⁸⁰ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Tako golema zla rječita gnuša se Kamena,
Skrivajuć lice labuđe boje:
Djevica sveta, ogrtač noseći sivi,
U vrelo Kamene zlaćanu zagnjuri glavu.
Ja poput Orfeja sjetan s Muzama tužih,
Ritme govoreć grčke sa zvonkim glasom...
Tad mene, pjesnika sjetnog, pjesmom tješiti stanu,
Pjevanjem skladnim, mistične govoreć' riječi:
„Sedulije, pozdravljen budi, ti gojenče potoka Mose...*

U titulu *Ad Hartgarium* XLIX 9-12, Sedulije o sebi kaže:

Scriptor sum, sum Musicus alter et Orpheus
Sum bos triturans, prospera quaeque volo,
Sum vester miles Sophiae praedictus armis.
Pro nobis nostrum, Musa, rogato patrem⁸¹.

Sedulije se ponaosob obraća muzama u *Pjesmi caru Lotaru* (*P.* III 216). On, međutim, poznaje i tamnoputu muzu koju naziva Etiopljankom, pritom se vjerovatno ugledajući na *Bibliju* (*Br.* 12,1):

P. III 201, 19-20.

Gutture sic liquido nam vos mea Musa sonabit
Aethiopissa loquax saturataque carmine dicet⁸².

Kod Sedulija se pojavljuje i *starozavjetna muza* u pjesmi biskupu Guntariju Kelnskom:

P. III 221, LXVIII 1-6.

Fontibus in liquidis versatur vestra Camena
Nec torrens Cedron conmaculavit eam,
Pegaseus haustus despexit vestraque Musa:
Sed fontis silva *sacra* fluenta bibit.
Ast neque Parnasi dignatur visere colles

⁸¹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Pjesnik sam Orfej i prijatelj Muza.
Vršeće govedo što svaku donosi sreću,
Vojnik sam vaš, oružjem Mudrosti štono se glasi,
Za nas se Muzo, kod oca raspitaj našeg.*

⁸² *Ibidem*. Prevod stihova:

*Muza će moja vama se zvonkim oglasit glasom,
Etiopljanka srećna i rječita pjesmu će pjevat.*

Montis in arce Sion vestra Talia sonans⁸³.

Kad je već muzu nazvao svetom, zašto ne bi i italsku kamenu:

P. III 225, LXXV 1-2.

Sacra Camena, refer quis te decoravit amictu,
Quis laetam faciem reddidit atque tuam?⁸⁴

Tako ovaj Irac, slično svojim sunarodnicima Dungalu i Jozefu Skotu, nije našao za shodno i dostojno da uprlja lik ovih misaonih bića koja bijahu alfa i omega antičkoga pjesništva. Tako o muzama nije sudio Sedulijev sunarodnik Johannes Scottus Erigena (u) g e n a (rođen oko 810, umro poslije 877) jedan od najvećih mislilaca rane skolastike. Kao učitelj u dvorskoj školi Karla Čelavog sa helenskog jezika je preveo na latinski spise Pseudo-Dionisija Areopagite, toliko značajno za srednjovjekovnu estetiku, o čemu će kasnije biti govora.

Ovaj je, daleko veći mislilac no pjesnik, u odnosu na vjeru davao prednost razumu i teorijskoj spoznaji. To je razlog zašto je i samoga boga identificirao s prirodom, u ime čega je na dva crkvena koncila proglašen heretikom. Sam papa mu godine 855, osuđuje djelo *De divina praedestinatione* što je godine 1225, doživjelo i njegovo glavno djelo *De divisione naturae*.

⁸³ *Ibidem*. Prevod stihova:

*U vrelima bistrim boravi vaša Kamena,
Ni plahi Kedron ne oskvrnu nju;
Gutljaje Pegaza vaša prezire Muza:
Ona pak sveta obilje vode izvorske pije.
Talijska vaša na vrhu pjevajuć Siona,
Ni brežuljke Parnasa vidjet ne htjede ona.*

⁸⁴ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Kameno sveta, plaštom ko te ukrasi, reci,
Ko veselim tvoje učini lice?*

Kao što je njega odbacila zvanična crkva, tako je i on, ne baš s velikim obzirom, odbacio paganske muze, smatrajući da je umjesto njih korisnije pozvati proroke, pritom ponavljajući kontrastiranje paganske i hrišćanske književnosti:

P. III 527,1 1-16.

Hellinas Troasque suos cantabat Homerus,
Romule prolem finxerat ipse Maro;
At nos caeligenum regis pia facta canamus...
Ille Iliacas flammās...
Ast nobis Christum...
Illi composito falso sub imagine veri
Fallere conducti versibus Arcadicis;
Nobis virtutem patris veramque Sophiam
Humanizare licet laudibus eximiis.
Moysarum cantus, ludos satyrasque loquaces
Ipsius usus erat plandere per populos;
Dicta prophetarum nobis modulamine pulchro
Consona procedunt cordibus ore fide⁸⁵.

⁸⁵ *Ibidem*. Prevod stihova:

Helene kao i Trojce opjeva Homer,
Romula porod sám Maron ovjenča slavom;
Mi pak pobožna djela pojmo nebesnog kralja. . .
On ilijske luče...
Nama je Hrist...
Oni s nakanom lažnom pod istine velom
Arkadskim versim' obmanu svikoše stvarat.
Nama vrlinu oca, istinsku Mudrost,
Hvalama dičnim nek je slobodno širit.
Pjevanje Muza, igre, satire bučne
Narodim' širit njihov običaj bješe;
Nama će proroka mudrost pjevanjem skladnim
Pobožnih usana preko u srce duboko zač.

Eri(u)gena nije možda ni usnio da će mu hrišćanski bog i njegova svita doći glave! Nije bilo teško ocrnjivati ova paganska bića koja u njegovo vrijeme niko, baš niko nije imao volju uskravati i klanjati im se! Kad je, pak, ovaj filosof svojim umom ustao protiv vladajuće religije ostao je toliko usamljen da se ne zna ni za mjesto gdje je umro! Čini se kao da je kasno shvatio da ni crkvena ni svjetovna vlast nisu najmilosrdnije kad im se dira u poredak, bez obzira koliko je usklađen s prirodnim poretkom i zdravim razumom. Uprkos svemu, istorija je ovome veličajnom umu povratila nepravедno mu oduzetu čast.

Eri(u)genу će u odbacivanju antičkih muza slijediti rigorista M i l o de Saint-Amand pres de Tournai, iako i on u spisima, kao, na primjer u posvetnom djelu *Vita Sancti Amandi* (četiri knjige) Karlu Velikome često spominje kamenu (cf. *P.* III 561) dok na samome početku navodi topос kontrastiranja hrišćanske i paganske književnosti:

P. III 568, 21 sq.

Antiquos pro! non puduit reticere poetas,
Quis doctrina inerat vana caduca levis,
Fallendi studium quos cunctum lusit in aevum
Totaque vita fuit dedita criminibus,
Carmina distincto verborum ferre coturno
Ac nomen laudis quaerere per facinus;
Dumque per errores variis anfractibus irent,
Perfecere aliud nil nisi mortis opus,
A qua decepti, inferno tumulisque reposti
Fletibus assiduis talia facta luunt.
Muta mihi et sicco languebit lingua palato?
Falsaque qui damno, vera tacere queo?
Nam meliore via Christi celebrare trophea

Muneris intuitu spes bene fida monet
Laus ut summo deo veneratio debito sancto
Exemplum populis sit quoque Christicolis,
Et mihi succrescat cumulato focuere
Transferar iusti huius ad astra prece⁸⁶.

Milo se, međutim, ne zadovoljava samo navedenim odbacivanjem antičke književne baštine, već kao dobar učitelj ukazuje koga to hrišćanski pjesnici mogu zazivati u pomoć. Po njemu nije potrebno nikoga drugoga zazivati do ribara Petra! Zar prvi pisac hagiografskog epa, *Život svetoga Martina*, Sulpikije Sever nije ribarima davao prednost u odnosu na druge izvore inspiracije. Kad je mogao on zašto ne bismo mogli i mi:

⁸⁶ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Ko kani da naukom lažnim ispraznost kazuje svaku,
Taj pjesnike stare prešutjet, zaobić' ne smje;
Svagda se, živeć', varanju učije,
Života tijek zlodjelim' posvećivaše;
Pjesme slogom, kićenim, rječima krase,
imena slavu zlodjelim' traže.
I dok zabludam' bludnjama bludnim blude,
Oni jedino pakleni posao rade.
A kad ih prevarene, humka, pakao primi,
Postupke svoje vječnim oplakuju plačem.
Jezik mi nijem, kod grla suva zar klonut neće?
Ja što klonim se laži, zar želim istinu prekrit?
Istinska vjera, božje ljubavi dar, nauk su nama
Da pravi je put Hristova slijediti djela,
Hvaljenje višnjega Boga k'o i štovanje svojega
Sveca, hrišćanskom puku da bude primjer,
A meni molitvom žarkom da djela
Ovoga sveca do samih uzdignem zvijezda.*

P. III 579,10-28.

Non opus hoc orbis recitandum mitto magistris,
Quorum sermo fluit torrentis gurgitis instar,
Grandia qui oritoni ructantes verba Maronis
Vocis olorinae concentum gutture promunt
Quique suum carmen, dum Musis suavis aequant,
Ostendunt vanum nullisque aptabile lucris.
Non his ergo meos versus transmitto citandos,
Sed monachis, quorum requiescit in ore salubris
Thesaurus, psalmi et hymni seu cantica, Christo
Quae per templa canunt tonitrus velut ore boantes.
Petrus piscator populos piscando poetis
Praefertur cunctis, qui sancto flamine plenus
Vertit multiplices uno sermone catervas.
Quo facto docuit, quod non sermone paretur,
Regnum sed domini solidum virtute levetur,
I liber, i Carmen: tu, spiritus alme, venito,
Pectoris et nostri penitralia pleniter intra,
Digno quo valeam, quae sunt pangenda, relatu
Scribere gesta virimundum spargendo per omnem⁸⁷.

⁸⁷ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Ne dam da djelo ovo profani čitaju meštri
Čije kazivanje poput bučnoga navire grotla. . .
Moje da čitaju verse takvima ne dam,
Već monasim' što im u ustima spasonosno
Počiva blago, psalmi i himne il' pjesme
U hramu što ih Hristu pjevaju glasno.
Ribar nam Petar, narod što lovi, pjesnika
Od svih draži da bude, on što, svetim ispunjen
Plamom, govorom jednim brojne obrati čete.
To nam pouka jasna da se vrlo kraljevstvo božje
Nikako govorom već samo krepošću stječe.
Odlazi knjigo, odlazi pjesmo: ti duše dođi*

Milo se na muze osvrće prilikom opisivanja svečeve smrti, prethodno zazvavši evanđeliste i, naravno, Bileamovu magaricu:

P. III 599, II 40-43.

Eia, age, Vaeciam late mihi, Musa, vagantem,
Fridendem fraus, torquentem tela lacertis
Pande, rogo, et vulgo vulgari voce notato⁸⁸.

Kamena se dotiče u:

P. III 612, II 1-2.

Principibus priscis vatium placuisse Camenas
Novimus et sumptos tali pro munere honores⁸⁹.

Milo, kao ortodokсни rigorista odbacuje muze i u spjevu *De sobrietate*:

P. III 615, 17-19.

Haec alias: fletus causas nunc pande petenti,
Spiritus alme, mihi (Aonidas non invoco Musas,
Pierides Siculis mixtae iam longius absint⁹⁰.

Nam blagi, grudi nam, dušu ispuni svu,

Dostojnim da rijekom opišem djela

Štono ih ljudstvu treba širiti svom.

⁸⁸ *Ibidem.*

Ded sada, Muzo, zaštiti Vekiju pustu. . .

⁸⁹ *Ibidem.* Prevod stihova:

Vođama drevnim, čujemo, Kamene da se svidahu

Pjesnika starih, kao i časti zbog takvog dara.

⁹⁰ *Ibidem.* Prevod stihova:

Ded duše blagi, meni što tražim, razloge plača

Tako se Milo svrstao u grupu srednjovjekovnih rigorista čiji su glavni predstavnici Aldhelm, Flor, Ermold, Radbert i Eri(u)gena. Njihovim će putem krenuti i H e r i c de Auxerre (rođen oko 841, umro oko 876) školovan kod slavnog gramatičara Lupusa iz Ferijera. Godine 859, pod Karlom Ćelavim postaje opat, dok 864. godine kao opat službuje u manastiru svetoga Germana čiji je život sastavio i naslovio kao *Vita Sancti Germani* (šest knjiga). Ovaj životopis po umjetničkim kvalitetama predstavlja jedno od najvrjednijih djela u ranom srednjem vijeku. U njemu susrećemo obradu *toposä epskog stila* od kojih izdvajamo topos kontrastiranja hrišćanske i paganske književnosti u kojemu navodi i antičke muze:

P. III 451. 1-16.

Priscos ingenui cura poematis
Vates cum raperet – quippe facetius
Purum molle canorum
Olim scribere laus erat -,

Phoebeis laribus vota potentia
Indebant solitis religionibus
Musas vela futuro
Credentes dare carmini.

Centum vocibus hic ora crepantia
Hic linguas totidem, pectus aeneum,
Oris ferrea plectra
Excibat studiosius.

Me robusta fides, mens bene credula

*Opjevaj ti (aonijske Muze ne prizivam ja,
Pijerijske sa sicilskim što dalje da budu Muze).*

Diversum petere et sane decentius
Ne dicam officiosum,
Importunius excitat⁹¹.

U ovom toposu ne samo što ne susrećemo neko izrazitije napadanje antičke poezije i muza, već se, štoviše, Hajrik pobrinuo da ničim nedostojnim ne uprlja antičku književnu tradiciju. Bio je, naime, svjestan ovaj savjesni hagiograf koliko duguje upravo toj, često nepravedno opadanoj književnosti. Ovaj se znalac ne stidi da pri patetičnom vrhuncu zazove i same antičke muze kako bi mu pomogle iskazati taj trenutak:

P. III 508, 277-301.

Dum per mirificos Germani volvimur actus...
Et tu permagni fraudatum munere fructus
Questuque et lacrimis quondam causabere, lector,

⁹¹ *Ibidem.* Prevod stihova:

*Kad bi pjesnici stari čuveno djelo
Opjevat stali, naum im bješe
Da se zanosno, lijepo djelo opjeva pređa.*

*Larima Feba zavjete moćne davahu,
Živeć u vjeri da Muze njihovoj pjesmi
Povoljne tokove daju.*

*Golemi romor, bezočne pjesme,
Govorom, glasom stameni duh
Širiše mirno.*

*A mene ufanje jako, pobožna mis'o
Doličnom radujem da se podstječe više,
K'o i da s razborom uslužan budem.*

Si summam coepto detrectet Musa labori
Imposuisse manum.....⁹²

U drugoj polovini devetog vijeka djeluje i A b b o de Saint-Germain des Pres, đak i monah u manastiru St. Germain. Autor je tri-deset sedam propovijedi i epa *Bella Parisiaca urbis*, u čijem se prologu obraća gradu, da bi se zatim obratio djevi Mariji:

P. IV 89, 332-333.

Pulchra parens salve Domini regina polorum.
Nostra nites altrix, orbis constans dominatrix⁹³.

Paganskim se muzama obraća u početku druge knjige donose-ći lijepu sliku zore:

P. IV 98, 1 sq.

Surgito Musa celer, lampas accendit eoa
Climata: luciferam propera prevertere plantam⁹⁴.

Za našu radnju iz karolinške epohe značajno je djelo Carmen de sancto Landberto te autori Fridigord ili Fredegard de St. Riquier i Hucbaldus de St. Amand.

⁹² *Ibidem*. Prevod stihova:

*Dok slavnih se Germanovih sjećamo djela...
Tebe bi dara golemog ploda, štioče,
Uz plač i jauk lišili znaj,
Kad Muza pothvatu našem ne bi
Na pomoć pružila ruku.*

⁹³ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Zdravo, rodiljo, Gospoda lijepa, kraljice neba.
Hraniljo naša dična, gospodarice svijeta vična.*

⁹⁴ *Ibidem*.

*Ded hitro ustani Muzo, zora već luče posvuda
Pali: pohitaj da svijetli pretekneš zasad.*

Carmen de Sancto Lamberto ili još poznatije kao *Lamberti Vita* spjevao je oko 900. godine u metrima nama nepoznati pjesnik iz Lütticha. Djelo odaje paganski nastrojenog pisca što se može zaključiti iz same invokacije:

P. IV 143, Cap. I 1-9.

Pagani ritus coluerunt templa deorum:
Alter Saturni, Iovis aram praetulit alter;
Saturni – quod eo gratus saturabitur annus
Et *nous* quod mentem dicunt agnomine Graeci,
Celsior ac reliquis subiectum circulet orbem:
Unde Iovis uret ipse pater quod Iupiter unde
Dicitur a multis (erat hic narratio talis);
Martis-eo quod inest maribus per proelia virtus...
Solis – enim quia disponit sua lumina terris...⁹⁵

Osim toga, zazivaju se Venera, Merkur i Luna.

Ovaj se slobodoumni pjesnik naprosto čudi kako to da hrišćanski pjesnici ne mogu opjevati slavna djela prošlih vremena kad su to činili paganski pisci. Da li uostalom ti pjesnici nemaju baš ništa zajedničkog s *Biblijom* po kojoj bog za sedam dana stvara universum i uspijeva da se odmori?

⁹⁵ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Paganim štovanje hramova božjih običaj bješe:
Neko je Saturnov, neko Jupitrov žrtvenik štovao više;
Saturnov – jer milošću njegovom god plodan će biti,
A nous će, duh Grci kakono zovu,
Smjelije no drugi običi čitavi svijet:
Na to će Div, Jupiter štono ga zovu,
Posvuda svoju širiti moć...
Martov -jer snagu morskim bitkama daje...
Sunčev – jer narode svojim zrakama miluje...*

Iako se kod ovoga Neznanca ne pojavljuje invokacija, ipak na vrhuncu priče zaziva *pojeću muzu*:

P. IV 150, 295 sq.

Eheu *Musa canens* causas canitura doloris,
Quis tibi flatus habet ciaras inducere voces...⁹⁶

Nakon toga pjesnik poziva muze da mu pomognu u prikazivanju čudesa što ih je svetac počinio poslije smrti:

P. IV 154, 446 sq.

Quas non nostra suis audet contingere plectrix
Calliope ludens, quia sunt miracula summi
Patris ab excelso qui conspicit omnia gyro,
Est et ei vilis stulti sapientia mundi⁹⁷.

Iz gornjeg citata razabiremo da ovaj pjesnik muzu Kaliopu uvažava kao poznavaoca prošlih događaja bez obzira na svjetovnu, odnosno sakralnu prirodu ovih.

F r i d i g o r d je značajan po tome što se u njegovom djelu *Allocutio inquisitoria mentisque responsio* pojavljuje dijalog između pjesnika i njegova duha, *mens*, što smo ranije susreli kod Prudentija, a prvi put kod Katula. Ovdje je *mens* oličenje duhovne snage koju Paulinus de Périgueux naziva *ingenium*.

⁹⁶ *Ibidem*. Prevod stihova:

Pojeća Muzo, što uzrok bola opjevat kaniš
Kakav ti dah zvonke može podarit glase...

⁹⁷ *Ibidem*.

Kazuj mi, Kaliopo blaga, ono čeg'
Naša se pjesma ne smije dotać',
Čudesa višnjega na nebu Oca što motri sve;
Blijeda je njemu mudrost suludog svijeta.

Iz karolinške epohe ostao nam je kontroverzni i učeni H u c b a l d u s (Hugbaldus, Hubaldus) rođen oko 840, u manastiru St. Amand, umro 930. Hukbalda u pomenutom manastiru školuje stric Milo koji ga godine 860, šalje na studije u samostan St. Germain d'Auxerre iz kojega se godine 872, Hukbald vraća u St. Amand i zamjenjuje strica.

Ovaj je veliki poznavalac muzike između 883-900, reformirao nekoliko muzičkih škola i iz muzike sastavio djela: *Harmonica institutio* i *Musica Enchiriadis*, sastavivši i eklogu *Encomion calviti*, odnosno *Versus in laudem calvorum*, to jest *Pohvala ćelavosti*⁹⁸, posvećujući je nadbiskupu Hattou iz Mainza. Djelo

⁹⁸ Navedeno Hukbaldovo djelo pripada adoksografiji, što će reći književnoj vrsti odnosno djelima koja, ponekad, na učen način raspravljaju o ništavnim i bezvrijednim stvarima. Tako se već u staroj helenskoj sofistici susreću hvalospjevi u čast miševa i bumbara, kamenčića i lonaca, dok se u mlađoj sofistici (drugi vijek naše ere) susreću pohvale u čast mušica i papagaja.

Ovako nešto nije sebi dozvoljavala dosta racionalna i opora rimska književnost, izuzimajući učenoga retora M. C. Frontona (oko 100, n. e. – oko 166, n. e) rodnom iz sjevernoafričkog grada Kirte, današnje Konstantine u Alžiru, koji sastavlja *Laudes fumi et pulveris* (*Pohvala dimu i prašini*) i *Laudes neglegentiae* (*Pohvala nemarnosti*) najvjerojatnije se ugledajući na Diona iz Pruse (oko 40-120) koji je, po svjedočanstvu Sinesija, biskupa iz Kirene (oko 400, godine) sastavio djelo *Pohvala kosi*. Sâm Sinesije je, najvjerojatnije po uzoru na Diona, sastavio adoksografsko djelo *Φαλάκρας ἐγκώμιον* (*Pohvala ćelavosti*). Treba istaći da je Fronton pravo čedo svoga vremena po tome što se u rimskim retorskim školama njegova vremena njegovao formalistički i artistički stil udružen sa diletantizmom. Dodajmo i to da su deklamatorske vježbe, takozvane *Controversiae*, sa ispraznom sadržinom, bile uobičajene u tim školama.

Ova se zabavna forma retorike, na naše iznenađenje, susreće i u franačkom manastiru St. Amand u ličnosti Hukbalda de St. Amand o kome smo upravo govorili.

Encomion calvitii napisano je pangramatički, to jest tako da se svaka riječ počinje istim slovom, ovdje sa „c“, jer se ćelavko na latinskom kaže *calvus*. Ovaj adoksografski spis, u kojem Hukbald brani ćelavost s tobože filozofijskih pozicija, uzimajući primjere iz crkvenog života, počinje zazivanjem muze Polihimnije da kao poznavalac brojnih pjesama pomogne u ovome ni malo lakome poslu:

P. IV 265, 1 sq.

Musa, decus, vatum, moderatio, Polimnia, gressum
Accelerans, laetum Hattonis cernere vultum
Praesulis, officio comple quod nomine signas:
Pangito priscorum memorans monimenta virorum,
Quis constat vatum non duplicuisse Camenas,
Sed multis cumulasse viros pro carmine donis⁹⁹.

Potom u proemiju zaziva kamene da opjevaju ćelavost:

P. IV 267, 4.

Carmina, clarisonae, calvis cantate Camenae.
Comere condigno conabor carmine calvos.
- Kamene sa zvonkim glasom, ćelavcima pjevajte pjesme,
Kanim ćelavce da dičnom ukrasim pjesmom.

U adoksografiju nesumnjivo ide i *Enkomion morias* (*Pohvala ludosti*) Erazma Roterdamskog i Idila o besposlici u Lucindi Fridriha Šlegela.

Poštovani se čitalac o istorijskom razvoju antičke retorike, kao naučne discipline, može pobliže obavijestiti i iz moje studije „Poimanje i značaj besedništva kod drevnih naroda“ sačinjene kao Uvod u moj prevod Aristotelove *Retorike*, Beograd 1987.

⁹⁹ *Ibidem*.

*Muzo Polihimnijo, pjesnika diko, vladarko,
Što hod Hatonu pospješuješ lice vođe da vidi,
Ded starih se muza sjećajuć djela...*

Ako se Hukbaldu ne može zamjeriti da je rigorist, njemu se još manje može zamjeriti da je ponižavao antičke muze i da se pridržavao bilo kakvih dogmi, u čemu je možda najveća vrlina ovoga podosta razvratnog teologa.

Rekapitulacija sudbine kulta muza u karolinškoj epohi

Karolinška je epoha, kao što smo vidjeli, razdoblje u kojem se umjetničko djelo smatralo vjernom reprodukcijom prirodno lijepog, što se odnosi na određeni cilj, tako da su u toj epohi muzika i poezija bile sredstvo kojim se slušaocu utufljuju u glavu, odnosno u dušu, vjerske zasade i pobožnost. S obzirom na navođenje, odnosno negiranje antičkih muza, pjesnike ove epohe dijelimo na dva tabora. Na jednoj strani su hrišćanski harmonisti koji navode antičke muze, na drugoj rigoristi koji zdušno nastojahu da zatru svaki spomen tim paganskim božanstvima.

Karolinška epoha, suprotno ranom anglosaksonskom pjesništvu, počinje *harmonistima J. Skotom*, odnosno *Alkuinom* u čijem su svjetovnom pjesništvu antičke muze svakidašnji inventar dok ih ne pušta u sastave sakralnog karaktera u kojima se radije obraća Hristu i Salomonu trudeći se da obnovi hrišćansku invocaciju u čemu će ga nasljedovati *Audrad Modik*.

Slično Alkuinu postupa i *Angilbert*, ministar i dvorski pjesnik Karla Velikoga kome se pridružuje veliki propagator reformi Karla Velikoga *Theodulfus de Orleans*, kao i Alkuinov učenik Hraban Maur, poznati organizator prosvjetiteljstva u Franačkoj i tvorac trinitarne invocacije. Ovaj razmetljivi hvalospjevac ipak, mada sramežljivo, spominje ta mentalna božanstva koja neće odbacivati ni nadbiskup *Modoin*.

Navedeni književni stvaraoci antičke muze uglavnom navode u svjetovnoj poeziji, to jest u pjesmama, panegiricima, prijateljskim epistulama i, uopšte, u dvorskom pjesništvu, pritom se ne

obarajući toliko na antičku mitologiju i poeziju. Posljednje u karolinškoj epohi prvi put susrećemo u stvaralaštvu *Walahfrida Strabona* koji u citiranom djelu *Vita Mammes-a* II 75, 1-12, donosi oštro kontrastiranje paganske i hrišćanske poezije.

Uprkos rečenom, ovaj je tvorac hagiografskog pjesništva u karolinškoj epohi, koji ponekad skupno zaziva Hrista, Duha Svetoga i antičku muzu, antičkim muzama uistinu priznao posjedovanje činjeničnog znanja, čak ih nazivajući *sestrama*. On, štoviše, s njima i razgovor vodi, smatrajući ih istinskim stvorenjima.

Ovim se stvaracima koji priznavahu antičke muze pridružuju pjesnici, kao što je dobri učitelj *Mikon* koji ih je uveo u sakristiju, refektorium, spavaonicu itd., čak ih pojeći pivom i vinom; zatim, biskup *Engelmod*, učeni teolog i literata *Sedulije Skot*, podjednako hvaleći muzu i kamenu čime je sličan svojim zemljacima *Dungalu* i *Jozefu Skotu*. Putem gornjih harmonista krenuće i učenik slavnog gramatičara *Lupusa* iz Ferijera, *Heiric de Auxerre*, mada i on navodi topos kontrastiranja paganske i hrišćanske književnosti u kojemu, međutim, ne ocrnjuje ni antičku književnost, ni antičke muze koje dapače pri patetičnom završetku i u pomoć zaziva. Slično njemu postupa i *Abbo de St. Germain des Pres* kao i nepoznati autor djela *Lamberti Vita* koji uz ostala paganska božanstva, zaziva *pojeću*, odnosno *pjevajuću muzu*.

Nasuprot pomenutim autorima nazvanim harmonisti, stoje *rigoristi* koji, nastavljajući praksu Anglosaksonca *Aldhelma*, antičke muze bezuslovno, ponekad i bezobzirno, otklanjaju, odnosno odbacuju. Među njima se posebno ističe lionski đakon *Flor*, progovornik heretika, nastojeći da neprirodnim putem odstrani antičku književnu baštinu i antičke muze, suprotstavljajući im *biblijsku poetiku*, biblijske izvore inspiracije i *starozavjetnu* ili *biblijsku invokaciju*¹⁰⁰. *Flora* nasljeđuje i donekle premašuje veliki teolog

¹⁰⁰ Ako se suština invokacije sastoji u zazivanju viših, nadzemaljskih sila oličenih u raznim božanskim bićima, što svoje postanje duguje čovjekovu iskonskom vjerovanju da mu pri stvaranju, odnosno ispjevanju značajnijeg

Radbertus de Corbie koji je antičke muze i kamene blasfemirao kad god mu se za to pružila prilika. U nešto blažem vidu slijedi ga *J. S. Eri(u)gena* (kod koga susrećemo topos kontrastiranja paganske i hrišćanske književnosti) obarajući se na pagansko pjesništvo i muze.

Ovaj najveći mislilac rane skolastike u svojem čuvenom djelu *De divisione naturae* raspravlja o pitanjima i iz muzike, kao, na primjer, o odnosu između harmonije i polifonije.

duhovnog djela treba pomoć viših sila, onda u osnovi nema značajnije razlike između *paganske* i *starozavjetne* ili *biblijske*, odnosno *hrišćanske invokacije*.

Starozavjetna ili *biblijska invokacija* prvenstveno se obraća Višnjemu, to jest Jehovi koji je duhom i govorom mogao nadahnuti ne samo ljude već i životinje, kao, recimo, Bileamovu magaricu, *Brojevi* 22. 21.

Hrišćanska se invokacija, uobičajena u hagiografiji prilikom egzaltiranog prikazivanja života svetaca, navlastito obraća *Duhu Svetome*, čemu je najbolji primjer najstariji hrišćanski epski pisac Juvenko te Walahfrid i Rodulfus Tortarius (1063-1122).

Kad je pak riječ o *paganskoj invokaciji* viših božanskih sila u antičkoj književnosti, ona svoje postanje duguje misaonim i sjetnim Helenima koji istinski vjerovahu da sve ono što je van uobičajenog, svima ljudima prirodеноg, potječe od viših sila, odnosno od božanskih bića.

Budući da su umjetnosti, kao što su, uzmimo, muzika i poezija, slikarstvo i kiparstvo, van domašaja uobičajenog, one po uvjerenju drevnih Helena bijahu dar bogova, što posebno vrijedi za muziku i poeziju, jer se iz uvjerenja da je pri ispjevanju značajnijih spjevova, posebno epova, potrebna pomoć božanskih bića, razvila tradicija zazivanja istih. Kad je riječ o počecima invokacije muza, onda u tom pogledu Homerovi epovi, kao najraniji i ujedno završni oblik evropske poezije, imaju prvorazrednu ulogu, jer se već u prvom stihu *Ilijade* traži njihova pomoć. Uprkos netom iznesenom, vidjeli smo da je *kultna poezija* koja opjevaše slavu Zeusa i ostalih Olimpljana, začetnik i koljevka invokacije, jer je upravo kultna poezija izvršila presudan uticaj na vjeru drevnih Helena u njihova iskonska božanstva. Time se iz oblasti vjerske, razvila književna tradicija, što vrijedi ne samo za Homerove epove već i za bliskoistočne književnosti.

Eri(u)geni se pridružuje *Milo de St. Amand* koji poput Eri(u)gene i Walahfrida navodi topos kontrastiranja hrišćanske i paganske književnosti, savjetujući hrišćanskim pjesnicima da se za inspiraciju obraćaju Petru Ribaru.

Dok se *Fridigord* ne dotiče helenskih muza dotle im se za pomoć obraća učeni *Hukbald* koji u proemiju navedenog djela *Pohvala ćelavosti* zaziva Polihimniju i kamene.

Kontrastiranje antičke i hrišćanske poezije, odnosno postojanje pjesnika harmonista naspram rigoristima kazuje nam da u karolinškoj epohi postoje dvije različite oblasti, odnosno sfere koje se, kao što smo vidjeli, u krajnjem, ne isključuju, već se, štoviše, međusobno dopunjuju. Na uhdanost dviju različitih sfera u poeziji ne treba, dakle, gledati kao na osiromašenje već kao na obogaćenje pjesničke ekspresije i invencije. Da li ćemo to susresti i u sljedećem razdoblju, u eposi visoke *romanike*, to jest u desetom i jedanaestom vijeku, ostaje da se vidi.

XII

Deseti i jedanaesti vijek

Socijalna i politička zbivanja

1. ***Klinijevska reforma.*** Raspadom karolinške dinastije spontano dolazi i do naglog opadanja na polju književnog stvaralaštva koje se u vrijeme Karla Velikoga i njegovih nasljednika u devetom vijeku držalo dvora, što mu je davalo jedinstven duh. U desetom vijeku, međutim, spomenutim raspadom Karlove imperije razilaze se, kako putevi istorijskog razvoja francuskog i njemačkog carstva, tako dobrim dijelom i književno djelovanje u novonastalim carevinama. Kulturna i književna djelatnost u

naredna dva vijeka u kojima dolazi do velikog prodora raznih naroda u bivše franačko carstvo, ograničava se na samostane i katedralne škole. Mada se deseti vijek obilježava kao jedno od najjernijih u francuskoj historiji ipak je i ono, počev od tridesetih godina, posebno u njemačkom dijelu, pod vladavinom triju Otona (936-1000) počelo živjeti svojim životom. Upravo se u desetom vijeku u Francuskoj rađaju dvije krupne novine sa značajnim posljedicama: klinijevska reforma i sekvencijsko pjesništvo nastalo na jugu Francuske, o čemu kasnije.

Klinijevska reforma poniče u Clunyu, gradu u srednjoj Francuskoj u kojemu godine 900, vojvoda Akvitanski, Vilim osniva opatiju čije samostansko ustrojstvo prepušta opatu Bernonu koji je uređuje prema regulama benediktinskog reda. Osnovna namjera osnivača vojvode Vilima, opata Bernona, kao i samoga pape bijaše obnavljanje čistote i strogosti monaškog života koji je s obzirom na moral podosta popustio. Manastir je u pogledu svoje misionarske djelatnosti i autoriteta tokom desetog i jedanaestog vijeka u Zapadnoj Evropi bio toliko uticajan da je dikтираo i samo postavljanje papa, posebno se brinući o duhovnoj izobrazbi monaha i svjetovnog klera.

Ideje o umjetnosti i lijepom u vrijeme otoskog preporoda i klinijevske reforme

1. *Eri(u)gena i spisi Pseudo-Dionisija Areopagite*. Kao što po zalasku sunca još dugo traje svjetlost, opirući se sve jačoj i jačoj tami, tako se i karolinška renesansa odupirala vlastitom zatiranju, ostavljajući neizbrisive tragove u kulturi desetog i jedanaestog vijeka, posebno u teoriji lijepog, odnosno u formiranju srednjovjekovne estetike. Ovome je, kao što je ranije istaknuto, znatno doprinio najveći mislilac karolinške epohe J. Skot Eri(u)gena (Irac) svojim prevodom i komentarima spisa Pseudo-

Dionisija Areopagite, najoriginalnijeg anonimnog grčkog teološkog mislioca iz druge polovine petog vijeka koji se poslužio imenom učenika svetoga Pavla iz Atine.

U tim se spisima izlaže: pojam ljepote kao savršenosti bića, intuicija kao krajnji cilj spoznaje i simbolika umjetničkih oblika.

Naučavanje da je sve što postoji lijepo, to jest da i ružne stvari participiraju u sveopštoj ljepoti tako što nam u uspoređenju s lijepima ukazuju na viši, odnosno niži stupanj savršenosti bića, bilo je presudno za formiranje *figurativne* umjetnosti u otonskom carstvu i visokoj romanici.

Sličan odjek imalo je i Eri(u)genino naučavanje o *perceptibilnoj ljepoti* kao *analogiji natčulnog* gdje posmatrač, gledajući lijepe predmete ili osobe, ima pred očima onoga koji je to stvorio, to jest Svevišnjeg Tvorca. Uprkos tome što je Eri(u)gena anatemiran ipak se njegovo naučavanje, kao i metafizika Pseudo-Dionisija nalaze u osnovi klinijevske reformacije, kao i u sličnim pokretima desetoga i jedanaestoga vijeka.

Na prvom je mjestu stajala ideja o *ekvivalenciji boga i svjetlosti* što se posebno odrazilo na arhitekturu gdje je zamračeni enterijer crkava simbolizirao tamu ovoga svijeta u koju bog šalje svoju svjetlost.

Sličnu su namjenu imale i ikone na kojima se otjelovljavala ideja o ljepoti izopačenog i jezivog što je doprinijelo da se u klinijevskoj teologiji Isus prikazuje kao strogi i ljutiti sudac, a paklene muke živo i plastično predočavaju.

Kao što su slike samo blijedi odslik božjega sjaja tako je, po shvatanju crkvenih autoriteta klinijevske reforme i *poezija* samo *sjenka* uz čiju se pomoć samo donekle može upoznati natprirodno, više biće.

2. Odnos predstavnika duhovne kulture desetog vijeka prema antičkim muzama. Upravo takvo mišljenje o poeziji zagovara drugi opat Clunya O d o de Cluny, porijeklom iz poznate

porodice u Meinu, rođen 878/9, umro u St. Mijenu de Tours, 18. XI 942.

Odo u navedenoj opatiji slijedi reformu što ju je 910, započeo benediktinac Bernon koga godine 927, nasljeđuje. Od djela ovoga opata, kao što su *Moralia in Job* (bez neke književne vrijednosti) te *Collationum libri tres* i *Occupatio*, za nas je posljednje najznačajnije. Mada je ova poema u sedam knjiga, odnosno sedam hiljada heksametara osrednje vrijednosti u njoj se, uprkos tome, susreću dragocjeni podaci o poimanju poezije, posebno o odnosu i stavu prema antičkoj poeziji i antičkim muzama. Prema ovome opatu *slobodne umjetnosti* su *san* (III 1120-1180) a služe za izoštravanje duha, pritom proizvodeći samo sjenke koje treba da imaju vjersku potku:

III 1141-1180.

Est velut *umbra* rei potius quam visio veri.
Non rethor aut vates mendax, nec Apollo vel Hermes,
Nemo, licet sciolus penetratque profunda sophiae...

Somniat has ipsas, alalos qui blaterat, artes
Inmemor oblitae meminit partimque sophiae.
Plurima repperiunt tales et plurima fingunt,

Quae prosunt studiis horum, quos gratia legit;
His accunt acies mentes quasi cote ligones¹⁰¹.

101 Prevod stihova:

To sjenke su prije no istine slike.
Ni retor, lažni poeta, Apolon ni Hermes,
Niko, ma učen bio, mudrosti u temelj ne zađe...
Ko poput blebeće njemka, taj beščutno vještine
Sanja, mudrosti slabo se sjećajuć te.
Premnogo toga smišljaju, snuju vam ti

Što ovaj reformator misli o poeziji čućemo iz sljedeća dva stiha:

III 1218/19.

Nam plerisque nocet, sui quos lactamine mulcet,
Nausea dogma quibus fit, vana poetria pastus¹⁰².

Što se tiče *antičke poezije* za nju Odo ne želi ni da čuje. On je dapače u šestoj knjizi metodično napada, time se svrstavši među rigoriste karolinške epohe:

VI 721-736.

Dicta poetarum quoque sicut inania vitant,
Quam prestetque vident mitis doctrina coturno,
Que rethores tumidis conflant sua carmina buccis,
Quae extenuant mentes, palpent sonitu licet aures.
Ergo odio ducunt quemquemque sophisticè fassum,
Qui sua miscillis texunt commenta coturnis.
Sic voluere dii per eos sua carmina dici,
Ut quasi melle litum porgat vas dulce venenum
Et placeat vitium melico sermone relatum,
Pressius inculcent cultoribus ut quoque crimen.
Quod fuerint rabidi, produnt, saevi atque petulci,
Quisquis ut exemplum gaudens imitetur eorum,
Tam placiturus eis, quam deteriora patrarit.
Per rethores igitur delirat maxime mundus,
Crimina qui suadent, quae gesta loquuntur ab ipsis.
More nihil horum fucat doctrina piorum¹⁰³.

Što trudu će koristit onih milost odabra što ih;

Vještine oštre im duh k'o što se motike tociljem oštre.

102 Prevod stihova:

Većini škodi ko druge prevarom sladi,

Dogma kome je jad, ništavna poezija tome je slad.

103 Prevod stihova:

Pričanja pjesnika starih k'o ništavnih nek' klone se stvari,

Slično postupa i u V 675-695.

Mada je Odo izbjegavao muze, navodeći ih samo na početku ili svršetku pojedinih pjevanja istovremeno osuđujući epsku muziku (III 1247) ipak je i sam u uvod četvrte knjige uveo, doduše *čednu muziku*. Ovo nije za čuđenje tim prije što je ovaj opat bio obrazovan čovjek i ujedno veliki poznavalac muzike. Zahvaljujući tome, svojim naučavanjem o Duhu Svetome priznao je božansko porijeklo antičkoj poeziji, odnosno antičkoj pjesničkoj inspiraciji sadržanoj u invokaciji, bilo antičkih muza, bilo samih Olimpljana, vješto je spajajući s učenjem o Duhu Svetome, što se vidi iz dva naredna stiha:

Spiritus hic, veterum qui replet pectora vatum
Se probat esse deum replens et corda novorum¹⁰⁴.

*Blag nauk da j' bolji od kićenog stiha,
Od onog što retori nadmenim glasom tvore,
Što dušu tupi, uši umilnim rječima gladeč,
Odišu zlobom, ma kol'ko sofistički rečeno bilo,
Oni što laži svoje u kićene stavljaju verse.
Bogovi po njima htjehu svoje objavit riječi,
Da bi poput medena suda pružali otrov,
Ne bi l' se dopala varka slatkim rječima dana
I zločin štiocim' u dušu što prije ušo.
Da zli su, zluradi i divlji kažu,
Pa se najvećima od onih što njihovim putem kročiti hoće
Raduju onom ko više opakih počini stvari.
I tako svijet najvećma bunca usta preko retora
Na grijeh nagovaraju štono...*

¹⁰⁴ Prevod stihova:

*Taj duh što grudi punijaše pjesnika starih
Da bog je dokazuje, puneći srca i pjesnika novih.*

Nasuprot ovome, donekle uskogrudom reformatoru po kome je problem invocacije ipak prešutno ostao vezan za antičku poeziju, stoji nama nepoznati autor djela *E c b a s i s c a p t i v i*. Anonimni pisac ovoga epa o životinjama, nastalog u vrijeme Henrika I, osjećajući da nije dorastao paganskom epu, traži pomoć muza kako bi ispjevao *tešku sudbinu* teleta što je lutajući dospjelo u ruke isposnijelom vuku. Gladni vuk se na žalost po običaju svojih pređa ne osvrće ni na molitve same vidre koja opominje kurjaka da prema pravilima samostanskog života ne bi bilo u redu da pojede nedužno tele, što se na kraju i ostvaruje nakon čega bik usmrćuje vuka.

Ovaj raspusni Neznanac o antičkim muzama, odnosno kameinama nema jasnu predstavu, jedino držeći da stanuju po šumama, poljanama i rijekama, što je čuo od Horatija, Ovidija i Martijala. To mu, međutim, ne smeta da ih zazove u pomoć:

St. 26-32.

Scribitur et legitur, priscorum carmine scitur,
Per campos, silvas, fluvios properare Camenas,
Quo pede pervolitent vel que sibi carmina dictent:
Exitus et reditus quarum per maxima cautus,
Commonet insulsum, ne fimo polluat aurum,
Increpat indoctum de celis scribere verum,
arguit invalidum per fortia tendere gressum¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Prevod stihova:

*Čita se i piše, iz pjesme pređa svi saznaju,
Kamene da se poljima, šumama, potocim' vzmaju,
Ma gdje hodile i pjesme svoje pjevale:
Odlazak njihov k'o i povratak brižan je jako,
Upute ludome daje da zlato ne ukalja kalom,
Neuka grdi što istinu o nebu piše,
Nemoćna kori na jačeg što upravlja hod.*

Gotovo istovremeno s Odom i ovim Neznancem što nam gornjim citatom stavlja do znanja da i on poznaje epski način pisanja, djeluje i najstarija saksonska, odnosno germanska pjesnikinja H r o t h s v i t h von Gandersheim, rođena oko 935, umrla vjerovatno poslije 973, u Gandersheimu gdje je cvjetao studij klasika što ga je Hrothsvitha marljivo izučavala.

Ova pjesnikinja na latinskom jeziku piše pjesme, drame i epove. Od epova, odnosno istorijskih poema do nas su doprli *Gesta Ottonis (Otonovi podvizi)* i *Primordia coenobii Gandershemensis (Stasanje manastira u Gandersheimu)*. Od pjesama, zapravo spjevova, pisanih leoninskim distisima očuvale su se sljedeće: *Pelagius, Gongolfus, Basilius, Agnes, Dionisius, Historia natiuitatis Beatae Virginis (Istorija rođenja Blažene Djevice) Ascensio Domini (Hristovo uzašašće)* i *Conversio Theophili Vicedomini (Obraćenje Teofilovo)*. U posljednjoj pjesmi, odnosno legendi ova nam saksonska djeвица i svetica priča kako se svrgnuti biskup Teofil pogodio s đavolom, to jest prodao mu dušu da bi mu Satana, koji je više *manifestacija Đavola*, no *đavo po sušastvu*¹⁰⁶, za uzvrat pomogao da se ponovo domogne svoga izgubljenog biskupskog položaja. Ovu pojedinost ne ističemo toliko stoga što je ovo u zapadnoj evropskoj književnosti nesumnjivo najranija književno obrađena fabula o pogodbi čovjeka s đavolom, odnosno *motiv o prodaji ljudske duše đavolu*, što će ga pjesnički genijalno ovjekovječiti J. W. Goethe u *Prafaustu*, odnosno *Faustu*¹⁰⁷, koliko zbog *odnosa strogo moralnih osoba prema suštini zla i grijeha, to jest odnosa prema zabranjenom, respective tragičnom, božanskom*¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Isp. Džefri Berton Rasel, *Mit o đavolu*, Jugoslavija, Beograd 1982, 35.

¹⁰⁷ O ovome motivu, kao i o liku Fausta u kojemu ga je Goethe ovjekovječio više vidjeti u mojoj studiji *Goetheov Prafaust*, pisanoj kao uvod u moj prevod *Prafausta* sa njemačkog, *Forum*, glasilo JAZU, br. 10-11, 1979, str. 753-815.

¹⁰⁸ Budući da odgovor na ovo pitanje čini suštinu ne samo hrišćanske religije i hrišćanske književnosti već i bit brojnih drugih religija i književnosti

ono zahtijeva podrobnije objašnjenje. Ako se, naime, suština grijeha sastoji u kršenju zakona, to jest zabrane, zabranjene oblasti, odnosno oblasti tragičnog i božanskog, što je predmet i glavni motiv starih helenskih tragedija, pri čemu se ogrešenje o zakone smatra ogrešenjem o božansko i sveto koje ga takvim čine upravo zakon i zabrana, onda je jasno da je polje zabranjenog, božanskog, to jest polje grijeha sa stajališta savršenosti ravno savršenom dobru. Kao takvo, polje zabranjenog postaje ne samo unutarnji poziv i izazov (sjetimo se prvih ljudi i božje zabrane da ne jedu sa stabla *spoznanja* dobra i zla, kako to stoji u *Bibliji* da se ovo upozna, već je polje zabranjenog to iz kojega se, ako se u njega kroči, ide u polje grijeha time i zla koje je, kao takvo, druga strana savršenog dobra, odnosno sama savršenost, pa samim time polje zabranjenog najviše i zaokuplja najmoralnije duše.

Kako je, dalje, književnost ogledalo zla, to jest polja zabranjenog koje je za ljudsko biće oduvijek imalo vrhovno značenje, i, kako, nadalje, književnost nastoji ne samo da zlo upozna u njegovoj biti, već da i s njime bezgranično opšti, to onaj ko nastoji da preko književnosti opšti sa zlom, da ga ono ne bi zavelo, mora uistinu biti visokomoralna ličnost. To je razlog zašto baš visokomoralne ličnosti, kakve su, na primjer Hrotsvita i Emili Bronte, najbolje spoznaju i poznaju bit zabranjenog, tragičnog, odnosno božanskog, u istom putem književnosti suučestvujući, o čemu se može konsultirati sjajna studija Žorža Bataja, *Književnost i zlo*, BIGZ, Beograd 1977, str. 5, i d.

To je razlog zašto Faust, želeći da upozna bitnost, mikrokosma i makrokosma, što će reći da upozna polje božanskog, samim time polje zabranjenog, prodaje dušu đavolu, tom iskonskom otjelotvorenju načela zla kao *doživljaja svetog*, natprirodnog, božanskog. Tako gledajući na zlo, đavo nam se pokazuje kao oličenje ne samo zla i tame, već i dobra i svjetla, a samim time i kao očitovanje ambivalentne božje naravi koja se pokazuje kao dobra i zla, o čemu govore dvosmislena, ambivalentna božanstva drevnih religija Sumera, Egipta, Irana, drevne Helade itd., kao što su En-lil, Marduk, Seth itd., koji su kao uništitelji starog i tvorci novoga života simboli zla i dobra koje iz toga dobra proističe. Ne kaže li se u hinduizmu da je Brahma uništitelj i tvorac ljudskog roda?

Sasvim je na mjestu što je čovjek, budući da je stvoren na božju *sliku i priliku*, kao što to hoće naše hrišćanstvo, kao i njegov tvorac (u hrišćanstvu

Svoje, za javne nastupe pisane drame *Abraham*, *Callimachus*, *Dulcinius*, *Gallicanus I*, *Gallicanus II* te *Pafnutius* i *Sapientia*, Hrothsvitha sastavlja po ugledu na Terentija čije je opscene komedije nastojala zamijeniti.

Što se tiče njenog stava prema antičkim muzama, one se kod nje pojavljuju sad kao *ličnost*, sad u značenju *pjesma*.

Kao *ličnost* susrećemo ih u spjevu *Historia nativitatis Beatae Virginis* (Migne 137, 1063 D):

St. 1-15.

Unica spes mundi, dominatrix, inclyta coeli,
Sancta parens Regis, lucida stella maris...
Tu dignare tuae famulae clementer adesse,

Jehova, mada je ovaj kasni pridošlica u hebrejskom panteonu – posljedniku kanaanско-ugaritskog panteona – iz kojega je istisnuo svoga suparnika Baal-Alijana, tek manifestacija El-Šadaja) utjelovljenje božanskog i đavolskog, dobra i zla. (Nas, naime, ne samo dualističke već i monističke religije uče da nema boga bez đavola, kao što nema ni dobra bez zla, prema onoj *Nullum malum sine aliquo bono*).

Na mjestu je i to, ponovimo to, da element grijeha, to jest zabranjenog, čovjeka podjednako uzbuđuje i izaziva kao i element božanskog, dobra i svjetla što je čovjek bezgranično *uživao* u svetom prostoru, u zemaljskom raju kao slici i prilici od *Višnjeg stvorenog kosmičkog svijeta*, isto prvim grijehom izgubivši, stalno nastojeći da bar u mislima zade u taj zabranjeni – u metafizički, transcendentni, božanski, – od Tvorca misaono projicirani i omudreni Universum. Prema tome, problem grijeha, odnosno zla i tame, time i problem ružnog, što sobom simbolizira đavo, te problem dobra i svjetla, time i problem lijepog čije je oličenje dobro božanstvo jesu problemi koji čine temeljni sadržaj ne samo hrišćanske književnosti, odnosno hrišćanskog poimanja lijepog, umjetnosti, što je tema drugoga dijela ove radnje, već i poimanja gornjih estetskih kategorija u umjetničkim granama, posebno u muzici i poeziji drugih naroda.

Hrosvithae votis carminulisque novis.
Quae tibi femineae studio famulante Camenae,
Iam supplex modulis succino dactylicis,
Exoptans...
Necnon regalem pangere progeniem.
Hoc tamen agnosco, fragiles excesere vires.
Laudibus ut tentem te meritis canere.
Digne pro meritis quam totus non canit orbis...¹⁰⁹

Ovdje, dakle, Hrothsvitha zaziva Djevicu Mariju i paganske *Camenae*. U spjevu *Muka svetoga Gangolfa mučenika* (*Migne* 137,1085 C) kaže:

Certum non nostrae possunt dictando Camenae
Composito modulis texere dactylicis...¹¹⁰

¹⁰⁹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Jedino ufanje svijeta, nebesna Gospo slavna,
Kralja rodiljo sveta, sjajna zvijezdo mora. . .*

*Dostoj se sluškinji svojoj u pomoć priteći blago,
Željam' Hrothsvithe k'o i pjesnicim' novim.
Ljupke ti kamene revnosno služe,
Ja ti ponizno u daktilskim stopama pjevam,
Želeć...
Kraljevski porod ne opjevam ja.
Ovo pak znano je meni da krhka me napušta snaga.
Opjevat tebe ću pokušat dostojnom slavom
Kakvom te dostojno zasluga radi cijeli ne opjeva
svjet...*

¹¹⁰ *Ibidem*.

*Doista kamene ne mogu naše daktilskim
Stopama pojeć' opjevat skladno. . .*

Suprotno navedenom, kod ove pjesnikinje kamena može značiti *pjesničko* nadahnuće, kao, na primjer, u spjevu *Muka svete Agnete* (Migne 137, 1122 C):

Carmine non culto pangit quam nostra Camoena.
-Naša kamena pjeva samo loše pjesme.

I muza, slično kameni, dolazi u značenju *pjesma* u navedenoj poemi *Stasanje manastira u Gandersheimu* (Migne 137, 1148B):

Istius exiguae quae mox in vertice Musae.

Iz ovoga se vidi da prema ovoj pjesnikinji pjesnički dar mogu udjeljivati muze, odnosno kamene, Djeвица Marija pa i sami sveci, što ćemo vidjeti iz predgovora spjevu *Passio sc̃ti Pelagii* (Migne 137, 1093D):

Inclyte Pelagi, martyr fortissime Christi,
Et bone regnantis miles per saecula Regis,
Respice Hrothsvitham miti pietate misellam,
Me tibi subjectam devota mente famellam
Quae te mente colo, Carmen quoque pectore promo,
Et fac exigui superno de rore rigari
Pectoris obscurum iam mis clementis antrum,
Quo possim laudum condigne mire tuarum,
Famosumque tuum calamo signare triumphum...¹¹¹

¹¹¹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Pelagije dični, Hrista svjedoče vrli,
Vojniče dobri u službi vječnoga Kralja,
Blagošću blagom Hrothsvithu pogledaj suznu,
Mene sluškinju smjernu dušom odanu tebi
U srcu štono te štuje, u duši pjesmu ti snuje,*

Osim toga, ova se skromna pjesnikinja zna obraćati i običnim smrtnicima (Migne 137, 1063, st. 174).

U desetom vijeku susrećemo djela koja se obraćaju paganskim i hrišćanskim izvorima inspiracije. Takvo je djelo *G e s t a A p o l l o n i i*, prepjev starohelenskog romana koji se tijekom petoga i šestoga vijeka dosta raširio. U ovome djelu koje u vidu ekloge obrađuje roman Apolonija Rođanina, u razgovoru između dva fiktivna lica, Saksonca i Strabona, pojavljuje se *sinkretička invokacija*: P. II 485, 19-34.

STRABO

Me libet acceptis de te, karissime, dictis
Viribus ad Christum totis clamare supernum.
O pater, aeterno suffultus in aethere regno,
Atque tuus natus, dominans aetate
Spiritus et patri similis, qui perenni...
Namne divisio, sed non deitate remoti,
Angelici cives reboant quos caelitus omnes,
Ymnos pangentes sanctos pariterque canentes,
Cum prece sincera petimus suffragia vestra:
Pectora Pegasici potetis flumine rivi.

SAXO

Rursus te Christum petimus de Virgine natum,
Angelus intactae quem dixit quippe Mariae,
Regia partheniae captasti viscera purae
Perque, tuum partum dignatus solvere mundum.

Daj da s visine rosa prsiju blagih

Spilju natopi tamnu da hvale ti

Čuveni trijumf perom opisat dostojno mogu...

Omnia de caelo nobis demitte sereno.
Hoc strictim nostrae possint finire Camenae.
Iam sat erit nostra Christo clamasse Thalia¹¹².

Ovdje se, kao što se vidi, molitva Trojstvu završava obraćanjem Pegazovu izvoru i paganskim kamenama. Ovaj se sinkretizam da objasniti preuzimanjem ekloge u čijem se obliku izlaže građa romana. Možda nije naodmet dodati da se otvoreno zazivanje antičkih izvora nadahnuća u desetom vijeku susreće uglavnom u anonimnim djelima, dok ih zvanična crkvena lica većinom negiraju. To čini i veliki crkveni autoritet R a t h e r von Lüttich, ili Rathier de Liege. Rather se rodio oko 887. u blizini Liègea, umro 25. IV 974. u Namuru. Veliku naobrazbu stiče u

¹¹² *Ibidem*. Prevod stihova:

STRABON

*Rječima datim mili se meni
Hrista iz sve zazivat snage.
Oče, u vječnom što stoluješ carstvu,
Čedo, ti što vremenom vlada,
Pa Duh što ocu je nalik. . .
Anđelâ hori na nebu poje
Himne tebi pjevajuć, svece opjevajuć’.
Iskreno tražimo pristanak vaš:
Na Pegaza vrelu vašu napojte grud!*

SAKSONAC

*Tebe od Djeve rođena Hriste, tražimo opet,
Tebe anđeo koga Mariji navjesti Djevi,
Divotnu u utrobu djevice čiste uniđe ti
Rođenjem što se udostoji spasiti svijet.
Daj da nam s nebesnih visina dolazi sve.
Jedino ovo mogu naše postići Kamene:
Taliju našu zazvat biće dovoljno Hristu.*

školi kojom je upravljao opat L. Ilduin s kojim Rather godine 926. dolazi u Italiju da bi godine 932. bio izabran za veronskog biskupa. Za vrijeme biskupovanja u Veroni, kao strasni istraživač i veliki poznavalac antičke i starohrišćanske književnosti, otkriva rukopis Katulovih pjesama. Nešto kasnije ovoga eruditu, koji hotijaše misliti svojom glavom, to jest društvene i crkvene prilike uzimati kritički, sa zrnom soli, što bi rekla latinska poslovice, zatvaraju u Paviji, da bi nakon toga, godine 953, postao biskup u Liègeu, ali ga, zbog *lošeg vladanja*, godine 955. smjenjuju, pa ga ponovo susrećemo u Veroni, da bi nešto kasnije i iz nje bio prognan.

Od brojnih djela ovoga vrsnog stiliste i dobrog poznavaooca pravila govorničke vještine, spomenimo ona najznačajnija, kao, na primjer, djelo *Praeloquiorum*, libri sex (*Predgovori*, šest knjiga) napisano između 935-37, u zatvoru u Paviji u kojem na satiričan način raspravlja o moralnim dužnostima dobrog hrišćanina. Ovamo, osim značajnog djela *Dialogus confessionalis* u kojemu se daje ispit savjesti, ide i Ratherovo djelo *Epistolae te Sermones et Exortationes*.

Od ovoga naprasnog i strogog teologa ne može se očekivati do osuda i odbacivanje antičkog pjesništva i muza, što susrećemo u epistuli upućenoj trijerskom biskupu Rotbertu (*Migne* 136, 650 A): Naucipendens itaque quid mendax Graecia, quid poetica garrulitas de falsitate semper referat ornata; his ediscendis dedi operam quae mera latinitas et apostolicorum virorum promulgavit sincerissima puritas: posthabens fontem Caballinum bicipitemque Parnassum, vitae fontem si cognoscerem, non solum ad salutem, verum ad peritiam credidi, Christum¹¹³.

¹¹³ Prevod citata:

Nimalo ne cijenim što lažna Grčka, što pjesnika pričljivost ukrašena lažju kazuje; upoznavši to nastojah upoznati što poručuje istinska latinska književnost i vrlo čistoća apostolskih muževa: nakon boravka na Konjskom izvoru i dvoglavom Parnasu, da bih spoznao izvor života obratih se Hristu, ne

Nasuprot ovome odbacivanju svega što je antičko, potkraj desetoga vijeka ponovo susrećemo djelo u kojemu se zazivaju antičke muze: *E p i s t u l a d e a m i c i t i a* (*Poslanica o prijateljstvu*) što ju neki Anonimus franačkog porijekla posvećuje monahu Bovonu¹¹⁴.

Što o muzama misli ovaj Neznanac čut nam je od njega:

St. 33 sq.

Cum tibi virtutem faveant insignia clara,
Cum sis vir sapiens, quam magnis viribus ardens,
Pollens ingenio, sophyae sectator amator
Fossor, Pieridum musarum semper amicus,
Pierides cum te doctum fecere poetam.
Te docuit Clio coniuncta sororibus octo,
Felicis cum sis depastus prata Capellae
Phylologiae te septem docuere puellae.
Ast ego quem tetris tenebris inscita condit,
Tectus obumbrificor sophyae seu temptor et exors,
Fonte caballino qui numquam labra perunxi,
Stertens Parnasi nec umquam somnia crevi,
Phylologiae quem numquam novere ministrae,
Despicor a doctis mentis velut impos et artis...¹¹⁵

samo kao izvoru spasenja već i kao izvoru istinske spoznaje.

¹¹⁴ Tekst *Poslanice* objavio je Dümmler u *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 1877.

¹¹⁵ *Tebi pristaju vrlina odličja vrla,*

*Ti muž si mudar kog' mnoge vrline krase,
Snažnoga duha buduć', sljeditelj, mudrosti ljubitelj,
Istražitelj, muza iz Pijerije vječni prijatelj,
Pjesnikom učenim jer te Pijerkinje učiniše.
Klio te učila što od sestara deveta bila,
Kadno livadam' Kapele srećnog uživaše
Sedam te djeva Filologije učiče.*

Kao što vidimo ovaj Neznanac u trideset devetom stihu aludira na djelo Martijana Kapele *Nuptiae Philologiae et Mercurii*, istovremeno navodeći Persijev obrazac poniznosti, takozvani *excusatio propter infirmitatem* te se ni njemu ne smije zavidjeti zbog neznanja, jer ni on nije bio na gori Parnasu.

Protiv antičke poezije i njenih muza ne ustaje ni Englez F r i d e g o d of Canterbury, rođen u desetom vijeku što se vidi iz njegova djela *Vita Walafridi*, zapravo prepjeva biografije Wilfrida, nadbiskupa u Yorku 709, godine, što ju je u osmom vijeku sastavio Stephanus Aeddi (e. Reine):

I 107.

Inscius egregios egris conatibus actus
Ordior insipidum quo fert fiducia sensum.
Ausibus infidis aderit sed calculus ignis.
Forcipe vatidicum solitus purgare labellum.
Cunctipotens opifex, arcani pandulus index,
Spiritus internis animans dulcioribus antra
Cordis amara mei, ne quid displodat inepti
Lingua tenax iusti, quo non fervente serenas
Efficit haud Phoebus taedas aut Cynthia parcas¹¹⁶.

*Ja pak kog tmina strahotne tame stvori,
Zasjenjen istom, mudrosti istom težeć',
Ja što na izvoru Konjskom usta nigda osvježio nisam,
Nit igda na Parnasu pijuć snove ti snivah,
Niti me ikad Filologije sluškinje spoznaše vrle,
Učeni preziru mene, bezuman, nevješt kao da jesam. . .*

¹¹⁶ *Nesvjesno podvige sjajne slabašnim upravljam snagam'*

*Uzdanje sjetila slijepa upravlja kamo.
U ušima u nevjernim ognjen kamičak stoji,
Štono k'o klješta plama proročku pliticu mije.
Svemoćni tvorče, nebesnih tajni znalče,*

3. ***Sekvencijsko pjesništvo Južne Francuske i rehabilitacija antičkih muza.*** Druga veoma značajna novina što ju susrećemo u pjesništvu desetoga vijeka jeste pojava posebne lirske vrste, pojava sekvencijskog pjesništva što se razvilo u Saint-Martial u Limogesu i Moissacu u Južnoj Francuskoj.

Po nekim istraživačima sekvencijsko pjesništvo, kojemu postanje najvjerojatnije treba tražiti u liturgiji, stvara *Notker Balbulus* tako što završno dugotonsko *a* u hebrejskom uskliku *Aleluja* ispunjava prigodnim tekstovima, dok su po drugima, za pojavu ovoga pjesništva bitna dva sljedeća faktora: prodor svjetovne muzike u bogoslužje i unošenje bizantijske himnike u franačko carstvo oko 800. godine. Time se i objašnjava okolnost što se u najstarijoj poeziji sekvencija susreću i svjetovni sadržaji, to jest kitice koje je najveći istraživač sekvencijskog pjesništva, Hans Spanke, nazvao *ekstravagancije*, a koje su u međuvremenu otpale¹¹⁷. Poslije određenog vremena ovo pjesništvo dobija zvanično priznanje i dospijeva u ruke crkvenih muzičara i pjesnika¹¹⁸.

Susretanje muza u liturgijskim sekvencijama iz najstarijega perioda može se objasniti time što ove po svojem sadržaju nisu bile toliko različite od neliturgijskih, svjetovnih sekvencija, kao i činjenicom da se začetak sekvencije krije u instrumentalnoj i vokalnoj muzici. Ako se tako gleda na sekvencije, onda su muze u sekvencijskom pjesništvu zastupnice muzike, što smo susreli u kasnoj antici i ranom hrišćanstvu, odnosno u patristici.

Sekvencijsko pjesništvo tokom jedanaestog i dvanaestog vijeka

Duše što nutrinu gorku, srce mi

Zaslalom sladiš da jezik kruti pravedne duše

Nešto rekao ne bi priječilo što bi da u njoj

Apolon ili Dijana svjetlu zapale luču.

¹¹⁷ Cf. Hans Spanke, *Beziehungen zwischen romanischer und mittelalterlicher Lyrik*, Berlin 1936.

¹¹⁸ Isp. Curtius, *Evr. književnost* 245.

prelazi u čisto svjetovno pjesništvo, doživljujući najveći procvat u dvanaestom vijeku izjednačivši se s crkvenim himnama. Među najpoznatije sastavljачe sekvencija, osim navedenoga Notkera, idu: *Wipo*, papa *Inokentije III*, *Adam de Saint-Victor*, *Toma Celano*, otac hrišćanske teologije *Toma Akvinski* i *Jacopone da Todi*¹¹⁹.

Kakav odnos vlada prema antičkim muzama u ovome pjesništvu pokazaće nam sljedeći primjeri porijeklom iz Saint-Martiala:

Age nunc, dia
Camoena,
In hac praeclsa
Annua
Prome carmen laeta.

Ia
Eia, Musa, dic quaeso
Praeclara chorea
Blandificaque libens
Perstrepe organa¹²⁰.

¹¹⁹ O srednjovjekovnom sekvencijskom pjesništvu i brojnim teorijama o njegovom postanju, kao i o hrišćanskim srednjovjekovnim autorima o kojima je riječ u ovoj radnji, vidjeti krajnje dokumentirano djelo Maxa Manitusa, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters I*, izišlo kao deveti tom, drugi svezak, prvi dio čuvene edicije *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft*, München 1911, S. 363, *passim*.

¹²⁰ *Ded sada, božanska*

Kameno,
U ovo divotno godišnje doba
Radosno pjesmu nam poj.

Ia
Nuder Muzo, troheje lijepo,
Umilno, molim te, kazuj,

U jednoj sekvenciji iz Saint-Martiala gledamo kako puk s muzom slavi posvetu crkve Višnjemu:

9a

Cum Musa Thalia
Te conlaudans adorat,
Sancte rex, in hac aula,
Praesens turba¹²¹.

Ovako nešto moglo se susresti jedino kod *dobrog učitelja* Mikona u karolinškoj epohi.

Osim toga, u sekvencijskom pjesništvu desetoga vijeka iz Moisaaca susrećemo tješnje povezivanje crkvenog s klasičnim pjesništvom. Tako je jedna himna posvećena helenskim muzama koje se prizivaju da dođu na zavjet što one najvjerovatnije nisu odbile:

Ia

O Musae Siciliades,
Seu prestat, Pierides,

Ib

Nunc ad vota faciles
Advenite celeres¹²².

U talambase voljko udaraj.

121 9a

*Presveti kralju, nazočno mnoštvo
Te u crkvi ovoj
Sa Muzom Talijom
Poštuje slaveć.*

122 Ia

*O Muze sa Sicilije,
Još bolje iz Pijerije,*

Nismo li se raspravljajući o sudbini muza u Vergilijevu opusu upoznali sa *Musae Siciliades* (*Ecl.* IV 1-3) odnosno sa *Musae Pierides* (*Ecl.* III 85)? U devetoj strofi susrećemo *Musa iocosa*, što nas podsjeća na Ovidija (*Rem.* 387).

Sažet prikaz istraživanja sudbine pjesničkog kulta antičkih muza u desetom vijeku pokazuje nam da su muze imale svoje prizivatelje, odnosno slavitelje, ali i one koji su ih odbacivali. U prvu grupu na prvome mjestu idu anonimni pisci naprijed navedenih djela, kao i autori sekvencijskog pjesništva kojima se donekle pridružuje Englez Fridegod. U drugoj grupi se susreću dva crkvena dostojanstvenika, reformatori Odo de Cluny i Rather von Lüttich.

Sve ovo nedvojbeno ukazuje da je zvanična crkva u desetom vijeku nastojala da ova paganska božanstva istjera iz poezije, kao i to da su im poštovanje odavali mahom slobodoumniji i tolerantniji pjesnici koji se često nisu ni potpisivali na svojim djelima. Slično stanje susrećemo i u narednom, jedanaestom vijeku.

XIII

Antičke muze i njihovi pobornici u jedanaestom vijeku

Prva polovina jedanaestog vijeka jeste razdoblje u kojemu je klinijevska reforma duhovnog, odnosno crkvenog života bila na vrhuncu da bi oko polovine tog vijeka stala polako silaziti sa scene, čemu je više razloga. Kao prvo, prvi su joj stali pružati otpor sami redovnici, kao, na primjer, u Saint-Galenu, naročito svećenstvo okrenuto svijetu i promjenama koje su bile na pomo-

Ib

Deder na zavjet ljubazno,

Odmah dođite hitro.

lu. Ovo je, naime, vijek kad se gradovi počinju naglo razvijati postajući središtima duhovnog života; ovo je vijek kad se nauke i umjetnosti polako osamostaljuju, odnosno udaljuju od crkve i njenih samostana koji zauzvrat, ne mogavši naći zajednički jezik s novim strujanjima, iz svojih aula izbacuju svjetovne discipline: pravo, poeziju i medicinu. Tako je crkva ostala izvan druge renesanse antičke kulture u narednom dvanaestom vijeku. Zato nije čudo što ćemo već na samome početku jedanaestoga vijeka naići na djela u kojima se brani crkveno naučavanje, kao što je slučaj s djelom *E c l o g a T h e o d u l i*, veoma cijenjeno i popularno djelo u kojemu se opisuje prepirka između helen-skog pastira Pseustisa, zastupnika paganstva, i, pastirice Alitije, zastupnice hrišćanstva. Djelo se pripisuje Hrabanovom učeniku Gottschalku (Godescalcus) Saksoncu, svešteniku i učitelju koji djeluje između 805-869. Ovo djelo, naime, nosi njegovo ime, jer antroponim Gottschalk na germanskom znači isto što i *Theódulos* na helenskom, to jest *božji sluga*.

U navedenoj *Eklogi* susrećemo dobro poznati *tópos kontrastiranja* paganske i hrišćanske poezije. O antičkim muzama se raspravlja s teološkog aspekta, kao što ćemo uočiti iz sljedećeg dijaloga:

St. 285-292.

Pseustis:

Prata virent, silvae frondent, nunc omnia rident:
Huc, Elicon, Musas, huc, Protheu, mitte Napaeas;
Assint praecipuae, si curant florida Tempe,
Quos in distichii série complecteris, Enni.

Alithia:

Erroris causas finxit timor atque voluptas:
Singula si baratro sunt, numina singula caelo,
Si sua mundus habet, si pontus, quid modo restet?

Ni quot membra tenes, tot confiteare penates¹²³.

Što se tiče zazivanja muza u *panegiricima*, tu su, kao i u vrijeme karolinške epohe, dobro došle iz razloga što su panegirici svjetovnog karaktera. Osim toga, bila je poželjna patina vijekova da se što više doprinese kraljevu dostojanstvu.

Tako devet učenih sestara susrećemo kod prvog povjesničara Normandije imenom D u d o de Saint-Quentin, rodom iz Rouena (960-1043) u Normandiji – u njegovom djelu *De moribus et actis primorum Normaniae ducum* (u tri knjige) nastalom između 1015-1026, a služi kao osnovni izvor za upoznavanje rane historije Normandije. Da bi autor ove hronike pisane u čast Rikarda Prvog mogao dostojno opjevati podvige ovoga vojvode on se u trećoj knjizi obraća muzama da mu, kao posjednice činjeničnog, to jest historijskog znanja, u tome pomognu (*Migne* 141, 682 B):

Florida clarisonae solitae sat carmina Musae
Tinnitus modulo psallere multi fidi,
Clio, Melpomene, Polyhymnia, Erato, Thalia.
Terpsichore, Euterpe, Calliope, Eurania,
Praecipuum lyrico munus resonante boatu

123 *Pseust:*

*Livade zelene, listaju gore, smiješi se sve:
Ovamo Muze Helikona, ovamo Proteja Napeje;
Ovamo dične, kad o zelenim o dubravam brinu,
Što ih u distisim Enije opjevaše svojim.*

Alitija:

*Zablude uzrok strah i naslada bjehu:
Jedna ti božanstva paklu, druga nebesim' vode.
Ako li svijet svoja k'o more božanstva ima,
Ostalo što je? Da l' tol'ko zazivat
Penata kol'ko se udova ima?*

Dulcisoni cantus, vocis et altivolae.
Patricio celebri, comitique ducique verendo,
Qui studuit summo rite placere Deo.
Quae canat vestrum singillatim peto dulce,
Alterni metri syrmate dissimili¹²⁴.

Nakon toga svaka od njih pjeva po jednu pjesmu u čast vojvode Rikarda dajući primat Kaliopi, muzi vladara i istorije. Slično postupa i W i p o, njemački povjesničar, porjeklom iz Burgonje, sveštenik i kapelan cara Konráda Drugog i Henrika Trećeg, umro oko 1050, god.

Wipo je autor više djela od kojih navodimo: *Vita Chuonradi Secundi imperatoris* (*Život cara Konrada Drugog*) sjajna Konradova biografija; zatim, *Tetralogus*, zbirku poslovice nazvanu *Proverbia* i uskršnju sekvenciju *Victimae paschali laudes*. Od navedenih djela pisanih jasnim jezikom i sažetim stilom za nas je najvažniji *Tetralogus*. U ovome panegiriku caru Henriku Trećem nastupa pjesnik, zakoni, Milost i muze koje pjesnik oslovljava (*Migne* 142, 1251B):

Doctae Pierides memorandas edite laudes
Dicite perpetuas Heinrico deprecor odas¹²⁵.

124 *Ibidem*.

*Dražesne pjesme Muze sa zvonkim glasom
Stihove poječ dobre glasove daju dobro znane nam
Klio, Melpomena, Polihimnija, Erato i Klija.
Terpsihora i Euterpa, Kaliopa i Klija pak
Poseban njihov je dar da lirsko pjevanje
Glasno pjevanjem odzvanja slatkim,
K'o i zvonkijem glasom.*

125 *Ibidem*.

*Učene Pijerkinje, spomena vrijednu kazujte slavu,
Hvalospjev vječni Henriku pojte.*

Nakon toga zbore muze, kazujući što im je činiti (*Migne* 142, 1251C):

Principio Regi benedicimus omnipotenti,
Qui caput est regum, quo gloria crescit eorum;
Qui Pater in Nato pariter cum Pneumate sancto
Lege sub aeterna Dominus regnabit et ultra.
Hunc pie laudemus, nam summam laudis habemus¹²⁶.

Osim toga, u njihovoj je moći (*Migne* 142, 1253 C):

Nos damus officium, quo crescat gloria rerum;
Ex nostris donis manifestant verba Maronis,
Quid pius Aeneas, quid Turnus posset in armis.
Fistula Musarum Flacco dictaverat odas,
Ut Maecenatem fecisset laude perennem.
Haec eadem docuit Lucanum dicere bella
Caesaris et Magni, quae durant ultima secli.
Ex nostris monitis callebat Statius auctor
Thebanos miseris iuvenes discernere flammis.
Nasonis studium totus recitaverat orbis,
Ex nostris curis ornavit scripta figuris.
Regibus antiquis laudes cantavimus olim,
Et de principibus scribendi creverat usus¹²⁷.

¹²⁶ *Ibidem*.

*Najprije svemoćnog hvalimo Kralja,
Vodam' štono je glava, slavu njihovu šireć;
K'o Gospod Bog što će sa Sinom i Duhom
Svetim, vječnim zakonom vođen, vladati dugo.
Smjerno slavimo njega, jer višnju imamo slavu.*

¹²⁷ *Po našoj volji slava svemu se širi;*

*Uzdarjem našim Marona versi su dični,
Što bi Ajneja smjerni, što Turno u boju mog'o?*

Uistinu je u srednjem vijeku teško naći ma koga ko je iskrenije opisao ulogu antičkih muza u starome svijetu od ovoga kapelana koji je tako muzama priznao funkciju inspiratora i tvorca antičke umjetnosti, posebno poezije.

Među autore jedanaestoga vijeka koji ne zaobilaze antičke muze idu i Anselmo de Besate i Wido de Ivrea.

Anselmo de Besate, ili Anseimus Cantuarensis (ukoliko ovo nisu dvije različite ličnosti) učenik Lafranka, nadbiskupa u Canterburyu. Rodio se u Aosti oko 1033, umro 1109.

Anselmo je nesumnjivo najveći mislilac jedanaestoga vijeka zbog čega je i nazvan Peripatetičar. Ovaj putujući učitelj čijem su dolasku klicale Italija, Njemačka i Francuska, ujedno je i prvi predstavnik skolastičke dijalektike. Njegovo se naučavanje sačuvalo u monumentalnom djelu *Rhetoromachia* (posvećeno caru Henriku Drugom kod koga je služio kao kapelan) u njemu razvijajući Kikeronovu teoriju o korisnosti retorike. Osim toga, značajna su mu djela: *De veritate (O istini)* *De casu diaboli (O padu đavola)* *De libertate arbitru (O slobodi volje)* itd.

Što se tiče njegove, u *Retoromahiji* navedene muze, mora se priznati da je suviše učena. Njoj je autor, štoviše, povjerio ulogu učiteljice *artis grammaticae*.

Dok se Anselmova muza, poput svoga autora, bavi naučnim

*Svirala Muzâ Flaku diktiraše ode,
Ne bi l' Mecenom vječnim po slavi učinila njega.
Muza Lukanu kaza kako Kajsara Silnog
Ratove opjevat treba što u posljednjem vijeku se zbiše.
Statije pjesnik po proroštvu našem Tebance
Mlade pojenjem tužnim razlučit znaše.
Nazona djela čitav čitaše svijet,
Pomoću našom verse ukrasi svoje.
Kraljevim starim nekoć širismo slavu,
I o vojvodom' slava staše se širit.*

problemima, dotle će se kod njegova zemljaka W i d o de Ivrea koji djeluje oko 1075, u djelu *Erotska idila* (300 stihova, ed. Dummler) latiti drugog posla. U ovome djelu kanonik Wido opisuje susret s lijepom djevojkom na obalama rijeke Pada kojoj pjesnik nudi sva blaga ovoga svijeta da bi joj naposljetku pokazao sliku Merkura i Filologije s propratnim riječima:

St. 241-244.

Cum dii letantur, nobis exempla parantur:
Quod nos letemur, velut et utrumque femur.
Nos Venus invitat, cum natam divam maritat;
Etas cum cogat, ludere Juno rogat¹²⁸.

Da bi djevojka znala ko to nju prosi samozadovoljno joj i ponosno kazuje da je sluga muza pa će on i njegovo djelo ostati besmrtni, a ona neka sad bira:

St. 285-292.

Sum sum sum vates, Musarum servo penates,
Subpeditante Clio queque futura scio.
Me minus extollo, quamvis mihi cedit Apollo,
Invidet et cedit, scire Minerva dedit.
Laude mea vivit mihi se dare queque cupivit,
Immortales erit, in mea Musa perit.
Musa mori nescit nec in annis senescit,
Durans durabit nec quod amavit abit¹²⁹.

¹²⁸ *Bogovi kad se vesele u tom nam primjer dijele:*

Mi da se veselimo, to zdušno da želimo;

Sve nas Venera poziva, kad mlada se udaje diva;

Kad vrijeme k'o usud bane, Juno nas na igru pozivat stane.

¹²⁹ *Ja pjesnik s Muzam' se družim,*

Muzâ penatim ja vjerno služim,

Uz pomoć Klije, sve buduće znano mi je.

Ovaj kanonik što ne zna za prijekor antičkih muza već naprotiv za veličanje ovih pisao je i crkvene himne.

Nasuprot pomenutim piscima, odnosno pjesnicima jedanaestoga vijeka koji ne zazirahu od antičkih muza, stoje autori koji nisu baš uvijek prijateljski raspoloženi prema njima, mada i među njima susrećemo pisce koji ih gotovo konvencionalno otklanjaju, kao što to čini Amarkije.

XIV

Duhovni gojenci klinijevske reforme koncem desetog i tokom jedanaestog vijeka i antičke muze

Među protivnike antičkih muza u pravom smislu te riječi ide zlovoljni biskup Adalveron de Laon, rođen poslije 947, umro poslije 1030, učenik jednog od najobrazovanijih i najčuvanijih ljudi desetoga vijeka, humaniste Gerberta, kasnijeg pape Silvestra Drugog, upravitelja katedralne škole u Reimsu od godine 970-980.

Adalveron se, slično svome učitelju, isticao znanjem i rječitošću u ime čega je i izabran za biskupa u Laonu. Napisao je satiričnu epistolu, odnosno poemu upućenu Robertu Franačkom u kojoj ovaj dosta zajedljivi crkovnjak napada Odoa de Cluny zbog bavljenja poezijom. Umjesto toga, po Adalveronu, je bolje *nosse Deum*, to jest *spoznati Boga*, jer inače:

Tol'ko se ne dičim, kol'ko Apolon preda mnom uzmiče,

Zavidi i uzmiče, Minerva znanje mi namiče.

U slavi dok budem bio, imaću što budem htio.

Sve besmrtno biće, sa Muzom mojom nestaće.

Muza mi ne zna za smrt, hiljade godina neće je strt.

Što traje trajaće, što ljubi uspjeće.

St. 181 sq.

Aut regis cineres, aut nostras flabo Camenas.

Rex:

Si Musas celebres, clament: musarde sacerdos.

Praesul:

Persius indignans promet: tu lusca sacerdos
Qui legit, sapit officium Musae, sine Musis¹³⁰.

Sasvim drukčijeg raspoloženja je drugi gojenac klinijevske reforme i njenog duha, nama slabo poznati *A m a r c i u s* Gallus Piosistratus, veliki poznavalac antičke književnosti koji djeluje oko polovine jedanaestoga vijeka. Što Amarkije umuje o antičkom pjesništvu i muzama čut nam je iz njegova satiričnog djela *Sermones (Razgovori)* koji broji četiri knjige. U njemu Amarkije, slično Horatiju, šiba mane svoga vremena, pritom ističući vrline dobrog hrišćanina:

III 248-251.

O Musae fragiles, o fallax nenia vatum,
Qui tantum coitus transformatasque figuras
Finxerunt hominum nugas, quid fabula Terei
Enomaique valet, quid Horestis, quid Poliphemi?¹³¹

¹³⁰ *Il' ću u kraljev pepeo duhati, il' u naše Kamene puhati.*

Kralj: Slaviš li Muze, buče: sveštenik odan si Muzam'.

Predvodnik: Persije srdito kaže: ti slijep sveštenik jesi

Ko uman je, bez Muzâ ulogu vidi Muzâ.

¹³¹ *Himbene Muze, lažne popjevke poetâ,*

Zašto li soj ljudi nam taj utvare,

Ludorije smišlja, koliko vrijedi o Tereju priča,

O Enomaju, O Orestu koliko vrijedi o Polifemu priča?

Iz gornjega je jasno da su muze po Amarkiju *phantasmata*, to jest utvare koje svoje postanje u krajnjem duguju božjoj providenciji koja je paganskim piscima dala duhovnu, nadahnuteljsku snagu što su je izražavali posredstvom invokacije mentalnih bića.

Da je bog bdio i nad antičkom poezijom posvjedočuje nam i antičko satirično pjesništvo koje svojom moralnom, parenetičkom poukom stoji nasuprot mitovima, herojskim legendama, erotskim pričama što kao sablažnjivu materiju valja odbaciti. Navedeno nam lijepo posvjedočuju naredni stihovi:

III 795-799.

Illis ingenium subtile deus dedit et cor
Scribendi quodquunque placeret eis, alioquin
Nequicquam excirent fictas Helicone Camenas
Edere digna hederis. Nostri causa deus illis
Cessit, ut ex scriptis nos proficeremus eorum¹³².

Sudeći prema navedenom, hrišćanski autori, dakle, pagansku književnost nisu odbacili zato što je nehrišćanskog, neznabožackog porijekla, što će reći da hrišćanski pisci, odnosno pjesnici, kao i muzikolozi, ne imahu u glavi shematizirani šablon *hrišćansko naspram paganskog*. Ovo, dalje, znači da se odnos hrišćanskih književnih stvaralaca, prevashodno pjesnika u prvom redu temeljio na moralnoj štetnosti, odnosno korisnosti antičkog pjesništva, kao, na primer, satire. Zato nas ne čudi što Amarkije

¹³² Prevod stihova:

*Duh tanan i srce dade im bog,
Da pišu što mili se njima,
Kako bi drukčije helikonske podstakli
Hinjene Kamene da kazuju bršljana
Dostojno što je. Njima rad nas pristupi
Bog pisanje njino da nam od koristi bude.*

toliko vrjednuje antičke satiričare, zalažući se i za sami spas njihove duše: III 268-272.

Nunc age, Nasoni, num Gallo, num Iuvenali
Et Parce parcant et Gratia sit pia? Verum
Alchimus, Arator, Sedulius, atque Iuencus
Non bene tornatis apponunt regia vasis
Fercula. Miror eos, non audeo vituperare¹³³.

Iz gornjeg se citata vidi da Amarkije problem epskog pjesništva postavlja na širu osnovu, protežući ga, naime, i na hrišćanske epike koji se ugledahu na antičku poeziju, te nas ne treba čuditi što je njegova završna molitva upućena Trojstvu začinjena antičkim duhom i antičkim licima:

IV 471-480.

O sator, o soboles, o sancte spiritus, une
Subsistens sine fine deus, quem nostra mathesis
Separe non scindit ductu...
Da, precor, ut supere compos sit Amarcus aule,
Apprendes fidei litus Celeste saburra.
Cesar et Emathie strages et fama Catonis
Lucanum celebrem faciunt laudatur Opheltem
Stacius evolvens devotaque prelia Dirces,
Et Marii referens virtutem astumque Jugurthe.

¹³³ *Ibidem.*

*Ded nek se Nazonu, Galu, k'o i Juvenalu
Smiluju Parke, Gratija naklona bude!
Alkuin, zbilja, Arator, Sedulije k'o i Juvenko
Posuđu divnom služavnik dostojan ne nose
Oni. Njima se čudim gredit ih ne smjem.*

Te, deus, et calamus meus et mea lingua resultat¹³⁴.

Iz navoda proizlazi da u Amarkiju susrećemo ličnost koja je, iako zadojena klinijevskim duhom, u odnosu na Adalverona, ipak veoma uravnotežena, učena i tolerantna, imajući puno razumijevanja za antičku kulturu i njene muze.

Možda najrealniji i ujedno najispravniji sud o muzama u srednjem vijeku susrećemo kod enciklopediste Papije i u *Florilegiumu* latinske poezije iz sredine jednaestoga vijeka.

O P a p i j i istorija i dalje uporno čuti. Zna se da je porijeklom Talijan iz Lombardije i da je autor djela *Elementarium doctrinae rudimentum*, izdato 1053. godine. Djelo je abecedni glosar enciklopedijskog tipa koji, osim objašnjenja rijetkih riječi, donosi i nekritička objašnjenja i obavještenja o raznim licima i pojavama, pored ostalog i iz mitologije. Tako o muzama Papija kaže: *Musas pagani ipsas dicunt quas et Nymphas i.e. deas aquarum – Musa vel sapientia dea litterarum: sed nunc alias. Sunt autem numero IX... Sed hoc pagani fingunt. Musa dicitur a mos aegyptiaco i.e. aqua graece, quia musicus sonus maxime ex aqua et aere fit. Quas ideo novem fingunt quia vox humana per novem fit officia: ex plectro linguae, pulsus quatuor dentium; re-percussione duorum labiorum; cavo gutturis, adiutorio pulmo-*

134 *Ibidem*.

O Oče, Izdanče, O Duše Sveti, bože

Što jedini nav jeke traješ...

Daj Amarkije stanar višnjeg da bude dvora,

Držeć se čvrsto nebesne obale vjere nam naše.

Kajsar, poraz u Ematiji, Katona slava

Lukanu čuvenost daju; Statija slave jer

Ofelta, opake bojeve Dirke opjeva on,

Marija vrlinu opisujuć k'o i himbu Jugurte.

Jezik i pisaljka moja navijek

Kliču ti bože.

nis quasi foliis. Musae sunt dictae filiae Jovis et Junonis: quia omnis vox ex aere et aethere fit; secundum philosophos autem musa dicitur quasi mosis, id est aquatica: quia nulla sonora vox potest esse sine aqua: nam aquae motus musicam facit.

Pomenućemo i članak *Musica*.

*Musica in plaerisque locis sacrae scripturae honorabiliter posita invenitur. Nam non sunt audiendi gentilium errores qui Musas novem esse Jovisque et Memoriae filias esse finxerunt: quos etiam Varro inter eos doctior refellit. Nam omnium sonorum quae materies est cantilenarum, triformis est natura; aut enim voce editur, aut flatu, aut pulsu*¹³⁵.

Kao što se iz navedenog pasusa dâ zaključiti, ovaj ljubimac reda u poimanju antičkih muza oponaša ranije citirano Isidorovo djelo *Etimologije*, poimajući ih kao simbole muzike u patrističkom duhu što smo susreli u Augustinovoj fabuli o tri kipara. Da srednjovjekovni pisci, odnosno pjesnici i muzikolozi nisu imali u pameti kontrastiranje – hrišćanstvo prema paganstvu – posvjedočuje nam *Florilegium Latinum* ili *Carmina*

¹³⁵ Pagani smatraju da su Muze isto što i Nimfe, to jest boginje voda – Muza ili mudrost jeste boginja književnog obrazovanja... Ima ih devet... To pak tako pagani umišljaju. Muza je dobila ime po *mos*, što u helenskom znači voda, jer muzički tonovi uglavnom nastaju pomoću zraka i vode. Vjeruju da ih ima devet zato što ljudski glas nastaje sadejstvom devet radnji: pokretom jezika, trenjem četiri (para) zubâ; uzajamnim djelovanjem dviju usana; usnom dupljom i pomoću pluća kao nekom vrstom mijeha. Muze smatraju kćerkama Jupitra i Junone zato što svaka vrsta glasa nastaje pomoću zraka i etera; po filosofima, međutim, *musa* se naziva *mosis*, to jest vodna, jer nijedan zvonki glas ne može nastati bez vode: tok vode, naime, stvara muziku.

Muzici se na više mjesta u *Bibliji* odaje visoko priznanje. Nisu, naime, zablude nastale iz želje da se uvažavaju poznatiji po kojima se smatra da ima devet Muza i da su kćerke Jupitra i Memorije, jer tako nešto pobija Varon učeniji od mnogih drugih. Naime, narav svakoga tona iz kojega se sastoji napjev, sastoji se iz tri dijela: glasa, duhanja i udaranja.

Cantabrigiensia, tako nazvana prema *Codexu* koji se čuva u Cambridgeu.

Kembridžske pjesme, nastale oko 1050. godine u porajnskoj oblasti, čine jednu od najboljih zbirki srednjovjekovne poezije, to jest ritmičkih pjesama iz Francuske i Njemačke, vjerskog i profanog karaktera, kao, na primjer, sekvencije (15) s crkvenim i svjetovnim sadržajem; pjesme iz klasičnog i merovinškog perioda; panegirike, te šaljive priče o lažovu, samostanskoj magarici itd. Autor je pjesme rasporedio po napjevima vodeći na prvom mjestu računa o muzikalnom svojstvu pojedinih pjesama, potpuno zaobilazeći razdiobu na pjesme antičkog, odnosno hrišćanskog postanja. Ovaj se Neznanac, štoviše, divi pjesničkoj umjetnosti antičkog Rima, zazivajući njegove muze da mu pomognu ispjevati storiju o tome kako je nadbiskup Heriger pravedno kaznio lažnog profetu što je tvrdio da je bio u paklu i na nebu gdje su ga čak i pogostili (*Br.* 24).

Dok ovaj Neznanac, sljedeći ustaljenu praksu, ne odbacuje ni antičku književnu baštinu, ni antičke muze, tvorce duhovnog života, dotle ih nastoji otkloniti Amarkijev savremenik, imenom E u p o l e m i u s koje bi se moglo shvatiti i kao *cognomen ex contrariis*, prema miroljubivom Amarkiju: Ratoboran - Neratoboran. Ko se u zbilji krije pod ovim pseudonimom nama je za sada nepoznato. Iz natuknica u njegovom djelu *Messias (Mesijada)* vidi se da djeluje u Francuskoj, odnosno u Franačkoj u Amarkijevo vrijeme. Eupolemije u početku svoje *Mesijade*, koja spada među najstarije u srednjem vijeku, služeći se obrtom, poput Porfirija, donosi sljedeću invokaciju... *non hoc mihi Clio, non mihi Calliope, sed summa vocanda Sophia est.*

Ovome neznanom Francuzu, što se među prvima u srednjem vijeku stao, makar alegorijski, zalagati za spas Hebreja, dakle, ne trebaju Klija i Kaliopa, već višnja Mudrost.

Oštrij stav prema antičkom pjesništvu i duhovnom životu antike zauzima W a r n e r i u s von Basel koji djeluje oko polovi-

ne jedanaestog vijeka. Varnerije je autor teološko-poučne poeme *Paraclitus* u kojoj vode razgovor Gratia, to jest božanska Milost i grešnik-pokajnik. Osim toga, Varnerije, je po ugledu na Teodulovu *Eklogu*, sastavio i alegoričnu poemu imenom *Synodicus* u kojoj dva lica, starac Thlepsis, koji simbolizira Stari Zavjet, i mladić Neocosmus, koji simbolizira Novi zavjet, pretresaju najvažnije istorijske i crkveno-teološke događaje pod vodstvom Sophiae, Mudrosti.

Iako je Sofija kod obaju pohvalila umjetničku stranu što su je obojica ispoljila prilikom ritmovanog izlaganja događaja, ipak je dala prednost hrišćaninu Neocosmosu:

St. 401-409.

Est merito pluris praesentibus atque futuris
Hoc quam quod Maro declamavit carmine raro,
Quam quod tu, Stati, quam quod tu dicis, Horati;
Stupra deos fatum fert horum pagina vatum
Omneque non certum, dubia ratione repertum.
Hic que narrantur rata sunt veramque probantur
His solidare fidem, quibus est deus unus et idem.

Hec igitur cernat sapiens, gentilia spernat,
Que sunt pulchra satis, sed non sunt crudelitatis¹³⁶.

¹³⁶ Prevod stihova:

*Ovo zbilja je od sadašnjeg bolje od pjesništva kao i
Potonjeg. Rjeđe i od onoga, od Marona u pjesmi danoga,
Spjevaše što ga Statije, k'o i dični Horatije;
Pogrdan poj poeta starih, usud bogova opjeva svih,
U njem' sigurno ništa vam nije, crv sumnje tu ti se krije.
Ovdje pak štono se poji, to čvrsto k'o bedem stoji,
Istinsku vjeru kaleć' učvršćuje, onom k'o boga jedinog štuje.
Razborit što dobro je vidi, istinu jedino sli'di.*

Vannerija slijedi i nadmašuje P e t r u s D a m i a n i (rođen u Raveni 1007, umro 23. 2. 1072) jedan od najvatrenijih pobornika crkvenog rigorizma u jedanaestom vijeku. Ovaj veliki reformator crkvenog života i obnovitelj brojnih crkava i manastira, godine 1058. postaje kardinal u Ostiji čemu je dobrim dijelom išao na ruku njegov negatorski stav prema paganskoj književnosti. On se, osim toga, glasno izrugivao monasima što se više zanimaju za gramatička pravila no za Hristov život koji je jedini *fons vitae*.

Iako je Damiani imao negativan stav prema plodu antičkih muza, ipak je upravo on jedan od najplodnijih autora svoga vremena: pisao je hagiografije, epistule, teološke rasprave, pa čak i pjesme, kao, na primjer *Rhythmus de gaudio paradisi* (*Pjesma o rajskom užitku*) te *De die mortis* (*Dan smrti*) u kojima pjeva o rajskoj sreći i strahu duše što dolazi pred strogoga suca.

Što ovaj rigorist misli o onima koje interesira antička poezija čut nam je od njega (*Migne* 145, 306 C): *Ut autem cum stomacho loquor, ex istorum numero sunt ii, qui grammaticorum vulgus adeunt, qui relictis spiritualibus studiis, addiscere terrenaе artis ineptias concupiscunt: pervipedentes siquidem regulam Benedicti, regulis gaudent vacare Donati. Hi porro fastidientes ecclesiasticae disciplinae peritiam, et saecularibus studiis insistens, quid aliud quam in fidei thalamo coniugem relinquere castam, et ad scenicas videntur descendere prostitutas*¹³⁷.

Ovo *scenicas videntur descendere prostitutas* Damiani je posudio od najvećeg hrišćanskog pokuditelja antičkih muza, od

¹³⁷ Istinu govoreći, istoj sviti pripadaju svi oni koji se povode za onom svjetinom od gramatičara, kao i oni što, zanemariivši duhovni nauk, hrle da izučavaju trice i kućine ovozemaljskog nauka: dobro razmotrivši pravila reda Svetoga Benedikta, nalaze užitak u izučavanju pravila Donatove latinske gramatike. Osim toga, oglašujući se o vjekovno iskustvo crkvenog naučavanju i živo se baveći svjetovnim naukom, što oni drugo čine do da u ložnici vjere napuštaju vjernu suprugu i odlaze k onim kazališnim bludnicama.

gojenca antičke kulture, Boetija. Damianiev protest nesumnjivo je upućen *dijalektičarima*, odnosno racionalistima jedanaestoga vijeka.

Sličnoga kova je i S i g e b e r t de Gembloux, benediktinac, rođen oko 1030. blizu Gembloux, umro oko 5. II 1112. Više od dvadeset godina bio je predavač u monaškoj školi Svetoga Vincenta u Metz. Po okončanju prosvjetiteljske karijere ovaj se čuveni polihistor, hroničar i povjesničar književnosti vraća u opatiju u rodni Gembloux.

Od brojnih mu se djela napisanih jasnim jezikom i čistim stilom ističu: *Apologia contra eos qui calumniantur misas coniugatorum sacerdotum*; *Epistula Leodicensium adversus Paschalem papam*; *Chronicon universale*; potom, historijsko djelo *De viris illustribus*; *Vita Scti Lamberti*, zaštitnika njegove zemlje. Literarno stvaralaštvo ovoga strogoga crkvnjaka sušta je suprotnost književnom stvaralaštvu pacifista, odnosno harmonista ovoga vijeka, kao što su Dudo, Wipo i Wido de Ivrea. Suprotno njima Sigebert je zaokupljen crkvenim klerom, zagovarajući strogost i disciplinu svetaca što se uviđa iz njegova djela *Passio ss. Thebeorum* u kojemu se zaziva Hrist umjesto antičkih muza koje na kraju prve knjige bespoštedno odbacuje:

I 693-710.

Umbras alarum fessus, deus, opto tuarum.
Quero, deus, fontem, non Libetron, neque Dircen.
Vestras, Aonie, nec delicias, Aganippe,
Non Yppocrenem, Musis hi nempe dicantur,
Hic iocundari solitis vel deliciari
Psallendo cordis vel voce, vacando choreis,
Solos inter eas iuvat insanire poetas,
Ipse nempe suas audent concredere nugas.
Nam pulsus, fiatu, vel vocis ab ore boatu,
Que tria sola homini sunt instrumenta canendi.

Hi grave spirantes, carmenque suum variantes
Exametris, elegis, epicis, lyricis quoque metris,
Nunc eptaptongon, pulsant, nunc enneaptongon.
Hinc nil suspirem, nil prorsus hinc ego sperem:
Si suspirarem, non aspirare valerem,
Coram tam doctis non apparebo poetis,
Pro sensu tenui qui non aspiro poesi.
Inflat enim tumidas humana scientia buccas¹³⁸.

Gornji nam pasus pokazuje da Sigebert poznaje pravila antičke poezije kao i antičke muze što ih, kao i muziku, pojmi u Augustinovu duhu.

Dok se u prvoj knjizi uzdržao od napada na antičku poeziju, dotle se u drugoj na nju nepoštedno obara:

138 Prevod stihova:

*Skrhan životom cjelim, zaštitu tvog krila ja bože želim
Izvor Libetron ja, bože, neću,
na vrelu Dirke ne tražim sreću.
Ni Aonije, Aganipe vrela, radost što vam je cjela,
K'o ni Hipokrene vrelo, gdje Muzama istinsko sjelo.
Tamo se navijek igraju, duši oduška daju,
Uz citru glasom si poječ, trohejim brzim se baveć.
Druženje s njima poete štiju, za njima stalno luduju.
Jedino njima Muze se ne boje, pjesmice povjerit svoje.
Udaranje, duhanje, kao i glasom glasanje,
Sredstva su što tvore ljudsko pjevanje.
Oni ti nadmeno duhajuć' i pjesme svoje šarajuć',
Elegijskim, epskim heksametrim, kao lirskim metrim',
Čas sedmoglasje stvaraju, čas devetoglasje izvijaju;
Ako bih za nečim žudio žud, zalad bi bio mi trud,
Pred poetam' učenim jako, ne bih se smio pojavit lako,
Opojne pjesme duša mi neće, znanje nam ljudsko ne
daje sreće.*

II 228-240.

Stulti cum caros sic credunt perpetuandos
si spargant famam per vani nominis auram,
Multum dedecorant quos eternare laborant,
Turpia dum memorant vel facta pudenda colorant,
Error ad errorem, color additus adque colorem
Accesit fame; pictores atque poete
Quidlibet audendi quibus est permisa potestas
Non bona falsantes, sed feda colore tegentes
Decipiunt hebetes falsis, hebetantque videntes,
Carmina dum mentem mulcent, oculumque colores,
Dum sculptor pingit, dum scriptor inania fingit,
Stultus homo quid sit deus, ipse quid est, quia nescit,
Credidit quod cernit, bene si credat male cernit¹³⁹.

Odbacivanje antičkih muza i antičke poezije, kao i Sigebertov rigorizam, međutim, treba razumjeti kao suprotnost između svjetovnog, slobodoumnijeg, i redovničkog, to jest rigoroznijeg

¹³⁹ *Ludi što misle da mile će učiniti vječnim*

Ako im slavu imena tašta po narodu šire,

Il' krase one što vječnim učiniti ih žele,

Sramna im djela opisujuć, il' gnusna ukrasujuć,

Slavu im tako grijeh i laži svakakve kite;

Slikari k'o i poete po volji, smjelo po moći

Svojoj umjetna djela stvarati mogu.

Što dobro j' ne izvrguju, već gnusno prikrivaju,

Lažnim varajuć tako zatupljuju, ljude, odreda zaglupljuju,

Dok pjesme im miluju dušu, a šare oči miju,

Dok kipar ukrasuje, pisac bezumlje snuje.

Lud je k'o misli božje da tajno razumje biće,

Ko ne spoznavši isto u to vjeruje čvrsto.

klera, a posebno kao rastuću protivrječnost između monaških i novonastalih svjetovnih institucija koje se sve više i više udaljuju od crkvenog naučavanja, o čemu je bilo riječi.

Mada Sigebert odbacuje antičku književnu tradiciju i njene tvorce, ipak je morao zazvati, makar *nebesku muzu* Uraniju, tako omiljenu hrišćanskom pjesništvu još od Fulgentija:

II 362-367.

Nostram, docta, velim pulses, Urania, chelim,
Tu septem chordis divino pectine motis,
Eia Thebeum paucis memorato tropheum.
Non opis est nostre per nos celestia nosse,
Tu meminisse potes, tu nota remove calles,
Pande tuum nomen celestia commemorando¹⁴⁰.

U drugoj polovini jedanaestog vijeka, suprotno netom navedenim rigoristima susreće se određen broj pjesnika, od kojih su neki i monasi, koji se, baveći se svjetovnom i sakralnom poezijom, mogu svrstati među harmoniste. Ovim se stvaraocima kao vjesnicima novih strujanja završava jedanaesti i počinje dvanaesti vijek, vijek prve istinske renesanse antičke kulture u srednjem vijeku.

¹⁴⁰ *U našu, Uranijo mudra, udaraj liru,
Dèd' na strunama, božanstvo pokrenu što ih,
Slavu Tebanske ukratko opjevaj braće.
Nama ti nije dano nebesko spoznati što je,
Ti se sjetiti možeš, spoznato obznanit umješ.
Nebesko poječ, imenu svojem slavu daj.*

XV

Stav pojedinih predstavnika franačkog pjesništva u jedanaestom vijeku prema antičkim muzama

Među harmoniste iz druge polovine jedanaestog vijeka ide Godfrid de Reims (umro oko 1092) poznati pjesnik i kancelar u Reimsu koji je, između ostalog, sastavio i biografiju biskupa Odoa. Svoj pomirljiv stav prema antičkom pjesništvu iznosi u poemi koju je u čast muze Kaliope nazvao *Calliope*. U ovoj poemi Gotfrid opisuje mnoga mitološka lica iz antičke književnosti.

Rodulfus Tortarius ili Raoul le Tourtier, rođen 1063, umro oko 1122, monah u proslavljenom manastiru, odnosno opatiji Fleury sur Loire, toliko zaslužnoj za potonju latinsku i romansku književnost. Rodulf je autor mnogih djela među kojima se posebno ističe *Epistula ad diversos* te *Libri de memorabilibus*, stihovano djelo Valerija Maksima *Facta et dicta memorabilia*. U jednoj stihovanoj epistuli svjetovnog karaktera upućenog nekom pjesniku Radulf zaziva Apolona i muze:

Accipe descriptam, Guarneri Burdo, salutem,
Dirigit a Torta quam tibi nomen habens.
Nostra Pierides te tempestate poetam
Intonsusque sibi Cynthius instituit;
Musa licet silvis olim migraverit omnis
Atque chorus montes liquerit Aonidum.
Desertae valles licet obticeant Aganippes,
Areat et fontis copia Pegasei,
Vix licet invenias legat ut quis si qua laboras,
Tu tamen arguto pollice plura canis.
Gloria praeteriit, fuerit cum multa poesis,

Cumque lira plectrum viluit et cithara;
Conticuere fides, iam nullus adest honor illis...¹⁴¹.

Isto tako, muzama se obraća i u prologu devete knjige citiranog djela *De memorabilibus*, dok se u hagiografijama obraća Duhu Svetome ili Hristu, što nas podsjeća na praksu pjesnika karolinške epohe.

Za Rodulfom slijede tri najveća predstavnika visokog svjetovnog klera s kraja jedanaestoga i početka dvanaestoga vijeka, tri zapadnofranačka pjesnika: Baudri, Marbodus i Hildebert koji svojim djelom zalaze i u dvanaesti vijek.

B a u d r i ili B a l d e r i c u s de Bourgueil, rođen 1046, u Meung sur Loire, umro 1130, opat u Bourgueilu do 1089, potom biskup Dola u Bretanji. Baudri je klerik vedroga duha koji je dosta putovao i istovremeno svoje utiske u pjesme pretakao. Tako su nastali brojni sastavi koji sadrže epitafe, enigme, laudacije ili zahvalne pjesme, potom hagiografije i istorijsko djelo *Historia Hierosolymitana* (četiri knjige) u kojemu opisuje križarske ratove do 1099. Ističe mu se nenija za učiteljem Gotfridom i spjev *De sufficientia votorum suorum*.

¹⁴¹ Cf. M. B. Ogle D. M. Schulian, str. 250. Prevod stihova:

Gvarnerije Burdo, lijep pozdrav primi
Što ti ga šalje onaj po Torti što nosi ime.
Naša te Pijerkinja voljko k'o i s bujnom kosom
Apolon u hor pjesnika stavi;
Davno nam Muza napusti dubravu svaku,
K'o i zbor Aonijki vječita brda.
Dolova pustih Aganipe presta,
Obilne vode na vrelu Pegasa nesta,
Jedva bi nekoga naš'o djelo da čita tvoje,
Pa ipak vješto brojne pjesme izvijaš svoje.
Otiđe slava što s vel'kim pjesništvom bi,
Kad lira, kitara i poj posvud se vi;
Zaćuti struna, slave nestade njoj...

Kao što Tortarije tako ni Baudri, odnosno Balderih život u manastiru ne podvaja u značajnijoj mjeri od svjetovnog života, jer se i u manastiru mogu čitati i pjevati pjesme, što mu dopuštaše Ovidijeva *Musa iocosa* spodobna *vitae iocosae* što ga je provodio u Bourgueilu, pritom izbjegavajući *facta iocosa*¹⁴², mada je kod njega *musa iocosa* i simbol prijateljstva koja se podjednako podthranjuje prijateljstvom i radom što nam posvjedočuju naredni stihovi posvećeni smrtnom času njegovu učitelja Gotfrida (Br. 97):

Iocundus magnae thesaurus philosophiae
Magnaque Musa perit, cum Godefridus obit.
- Presrećno blago silne filosofije nesta,
K'o i velika muza, kad Gotfrid živjeti presta.

Muza kod Baudrija pomaže i mrtvima, što se dá zaključiti iz sljedeća dva stiha (*Migne* 166, 1083 B):

Si quid defunctos posset mea musa iuvare,
Debueram Musam revera¹⁴³.

Ovdje, međutim, *mea musa* može značiti i *moj duh*.

Kad se pak Balderih obraća učenoj i muzikalnoj osobi tada muzu upoređuje sa Sibilom (*Migne* 166, 1189B):

Ipsius pectus ditavit littera dives,
Ut potuit credi dia Sybilla tibi¹⁴⁴.

¹⁴² Cf. *Migne* 166, 1182-1208, Br. 36, 21; 139, 128, 158, 42; 148; 161, 8; 231, 104.

¹⁴³ *Kad bi mi muza mrtve pomoći mogla,*

Tad bi se zbilja Muzi obratit mor'o.

¹⁴⁴ *Dušu joj ispuni učenost mnoga,*

Da bi božanska Sibila mogla vjerovat tebi.

Gornjem se ne bi trebalo čuditi zato što su već kod Augustina Sibila i Muza dosta bliske.

Prilikom ocjene Hrabanova stava prema antičkim muzama i paganskom pjesništvu susreli smo se s toposom nadmašivanja kao jednom od osnovnih osobina stila srednjovjekovnog pjesništva koji je upravo u Balderihovu pjesništvu dobio vrijednost teorije, što se lijepo razabire iz njegove formalne teorije primjera iz hrišćanske, odnosno biblijske i paganske književnosti.

Primjere za topos *nadmašivanja* i formalnu teoriju primjera, po kojoj istorija čovječanstva nije ništa drugo do skup primjera, susrećemo u Balderihovim *Istorijskim primjerima*. Tu nailazimo na izjednačavanje hrišćanskih s paganskim autoritetima i samo nadmašivanje posljednjih.

Tako (Br. 84, 123, 137) bi anžujski grof bio ravan Hektoru, a da mu Suđaje ne uskratiše život postao bi čak Oktavijan; Rahe-rije je drugi Ahilej, dok je Gerhard svijetlio poput Aristotela. Baudrijev učitelj Gotfrid od Remsa je novi Orfej, a da je kojom srećom živio istovremeno s Kikeronom nema sumnje da bi ga kao odšale nadvisio (Br. 161, 63, 99). Ako to, međutim, njemu nije pošlo za rukom pošlo je Vitaliju, a ni sam Ovidije ne bi bolje prošao da je u njegovo vrijeme živio Hildebert.

Kako navedeno drukčije shvatiti do kao manir koji je dobio vrijednost teorije?

Formalna teorija primjera najbolje će se spoznati iz sljedećih redaka:

St. 105-134.

- 105 Ut sunt in veterum libris exempla malorum,
Sic bona quae facias sunt in eis posita
Laudatur propria pro virginitate Diana,
Portenti Victor Perseus exprimitur...
- 117 Quod si de libris nostris exempla requiris,
Ipsa tot invenies quot videas apices.

In nostris non unus apex, non linea libris,
Quae nos non doceat alta sitire, vacat.
Sed volui Grecas ideo praetendere nugas,
Ut quaevis mundi littera nos doceat,
Ut totus mundus velut unica lingua loquatur,
Et nos erudiat omnis et omnis homo.
Captivos ideo gentiles adveho nugas,
Laetor captivis victor ego spoliis.
Divos captivos habeat Prognaria(?)servos
Laetetur Grais Cambio mancipiis.
Burgulii victae nec captivantur Athenae,
Barbara nec servit Grecia Burgulio.
Hostili praeda ditetur lingua Latina,
Grecus et Hebreus serviat edomitus.
In nullis nobis desit doctrina legendi,
Lectio sit nobis et liber omne quod est¹⁴⁵.

145 105

*K'o što u knjigama starih zlih primjera ima,
Tako i dobra štono ih činiš stoje u njima:
Dijanu tako zbog čednosti hvale,
Persej se k'o pobjednik nemani štuje...*

117

*Ako li iz naših iz knjiga primjere želiš,
U njima tol'ko ih ima kol'ko je pjesništva vrlog,
U knjigama našim nikakva pjesništva vrlog,
Nijednog retka, da nas za višim ne uči žudit.
Zato pjesničke trice Grka nastojah staviti naprijed,
Jer nas književnost naroda svakog podučit može,
Svijet jezikom jednim zboriti umje,
K'o što nas svako podučit zna.
Sužnjima stoga mile ja pružam pjesme,
Pa se k'o pobjednik nagradi danoj radujem ja...*

Iz prethodnog slijedi da biblijski primjeri u odnosu na paganske imaju viši edukativni i anagoški smisao, što ukazuje da i paganska književnost ima dobrih primjera. Oni se, štoviše, susreću gotovo u svim književnostima, posebno u pjesništvu. Upravo nas dobri, u moralne svrhe upotrebljivi, primjeri obavezuju da izučavamo književnost svih naroda. Ovakvo Balderihovo naučavanje svakako je doprinijelo da se na drevne, paganske književnosti stalo gledati s manje podozrenja i da su se počele jače povezivati s hrišćanskom književnošću, posebno sa sličnim primjerima iz ove, u čemu ga slijede Alanus ab Insulis, Bernardus Silvestris, Hildebert i naročito Dante Alighieri.

Tako se *biblijska poetika* uklapa u poetsko blago drugih naroda i njihovih književnosti pritom ublažujući svoj rigorizam i isključivost. Zahvaljujući ovakvom naučavanju možemo razumjeti Balderihovu sklonost prema paganskom, odnosno svjetovnom pjesništvu, što susrećemo i kod njegova posljednika Maroboda.

M a r o b o d u s R e d o n e n s i s ili Marbodus de Rennes, rođen oko 1035, umro 1123, odrastao i školovan u Angersu. Po završetku školovanja u rodnom gradu postaje arhiđakon i upravitelj katedralne škole sve do 1096. kad, navodno protiv svoje volje, biva izabran za biskupa u Rennesu.

Upravo ovakav Marbodov tok života može nam objasniti njegovu poeziju obojenu crkvenim i svjetovnim koloritetom. U glavnim mu djelima, kao što su *Liber decem capitulorum*; *Liber*

Svladana Atena u Burgeju, neka ne bude rob,

Divlja nam Grčka Burgeju služiti neće.

Dušmanskim plijenom latinski neka se bogati jezik,

Grčki i hebrejski blago na usluzi nam bude.

Nauk čitanja dobro nek poznat je svima,

A knjiga svaka pouka da bude nama.

lapidum; De ornamentis verborum, zahvaljujući Balderihovu naučavanju i Marbodovom načinu života, jedno pored drugog susrećemo čulnu ljubav i Spasitelja. Tako u pjesmi *Paenitudo lascivi amoris* koja počinje stihom *Strictus eram loris vesani nuper amoris*, Marbod, oplakujući uživaoca čulne ljubavi kaže (*Migne* 171, 1655 D):

O bone Salvátor! quam decipit omnis amator!
Turpia pulchra putat, pro nigris Candida mutat¹⁴⁶.

Stoga Marbod malo dalje ljubavnicima dobacuje:

Ergo maneto foris, puer aliger, auctor amoris,
Nullus in aede mea tibi sit locus, o Cytherea!
Displicet amplexus utriusque quidem mihi sexus,
Sed plus me laedit, qui plus a iure recedit¹⁴⁷.

Dok se u pjesmama religioznog karaktera Marbod uzdržava od antičke poezije i mitološkog aparata, dotle to ne izbjegava u dvorskom pjesništvu. Tako u jednoj epistuli izvjesnu groficu upoređuje s Kintijom (*Migne* 171, 1659 C):

Filia Fulconis decus Armoricae regionis,
Pulchra, pudica, decens, Candida, clara, recens,

¹⁴⁶ *Ibidem*. Prevod stihova:

*O Spasitelju, o dobri! zaljubljenom oči otvori!
On sramno za lijepo drži, bjelo ti sa crnim ruži.*

¹⁴⁷ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Zato napolju ostaj, krilati momče, ljubavi tvorče.
U mojem pjesničkom hramu za tebe
Kiterko mjesta bit neće!
Ničiji zagrljaj ne volim ja,
Više daje mi muka od reda ko više odstupa.*

Si non passa fores thalamos, partusque labores,
Posses esse meo Cynthia iudicio¹⁴⁸.

U pjesmi namijenjenoj nekom pjesniku Galteru (*Migne* 171, 1724 D) u kojoj se Marbod dva puta obraća svojoj muzi Kliji, vidimo da muza može značiti *pjesmu*:

Assuetam turbis et luxu divitis urbis,
Et sic obtusam cum rus volo mittere musam,
Illa retrocedit, sibi nec tutum fore credit.
A te Gauteri, metuente poeta, videri...
Paruit imperio mihi non incredula Clio,
Et quidquid *mittat*, sic te tamen ecce salutat:
Tu vivas omnis, quot minis labitur annis...
Ergo tibi cedit, tibi Clio libenter obedit¹⁴⁹.

Iako Marbod zaziva Kliju, ipak se ne odlikuje prevelikom tolerantnošću prema antičkom pjesništvu i mitologiji, što razabiremo iz njegovih djela *Knjiga iz deset poglavlja* i *Ogled o ljudskim dobrima* (*Migne* 171, 1694 A):

¹⁴⁸ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Fulkona kćerko, diko svojega kraja,
Ti smjerna i lijepa, stidna i čista, čedna i mlada,
Ložnicu ako li ne poznaš, porođaja muke ne spoznaš,
Po mojem sudu Dijanom možeš se zvati.*

¹⁴⁹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Naviklu na buku i raskoš bogata grada,
Otupjelu na selo moju želim upravit muzu,
Uzmiče ona, u se ne gajeć vjere.
Ti Gauterije poeta štono se bojiš...
Zapovjest moju Klio vjerno mi sluša,
Ma što da prećuti, opet te pozdravlja ona:
U zdravlju bio dok budeš živio...
Klio pred tobom uzmiče, ona smjerno ti kliče.*

Praeterea iuvenem cantare iocosa decebat,
Quod manifesta seni ratio docet esse negatum,
Cuius morali condiri verba sapore
Convenit et vitiis obsistere fronte severa¹⁵⁰.

U *Ogledu o ljudskim dobrima*, o školskom dobu i bezbrižnom djetinjstvu kaže:

Praetereo cunas, pannorum foeda relinquo.
Infantum fletus, nutricum sperno labores.
Ad pueri propero lacrymas quem verbere saevo
Iratus cogit dictata referre magister,
Dediscenda docens quae confixere poetae,
Stupra nefanda Jovis seu Martis adultera facta,
Lascivos recitans iuvenes turpesque puellas,
Mutua quod iunxit, sed detestanda, voluptas.
Imbuit ad culpam similem rude fabula pectus,
Praeventusque puer vitii ferventis odore
Iam cupit exemplo committere foeda deorum¹⁵¹.

¹⁵⁰ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Mladiću šaljivo pjevat dolično bješe,
Što pamet zdrava odraslog uči odbacit da treba;
Čije nam riječi ukusom morala začinit valja,
Manam ' se toga nazorom strogim oduprijet treba.*

¹⁵¹ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Ostavljam zipku, napuštam haljina kal.
Plač djece, patnje doilja prezirem ja.
Suzama žurim dječaku sa bičem ljutim štono ga
Tjera naglas da stihove zbori, učitelj strogi,
Drevnom učeći njega, što pjesnici smisliše negda,
K'o što su opaka Jupitra djela, il' Marta preljube čini,
Razvratne navodeć momke, besramne one djevojke,*

Smatramo da ovakvom načinu razmišljanja nije potreban komentar!

Hildebert de Lavardin, posljednji veliki predstavnik zapadno-franačkog pjesništva s kraja jedanaestog i početka dvanaestog vijeka, rođen 1056, umro 1134. Hildebert je, slično Marbodu, odrastao i školovao se u katedralnoj školi u Le Mansu u kojoj je kasnije bio upravitelj. Godine 1091. postaje đakon, god. 1096. biskup u Le Mansu, a godine 1125. nadbiskup u Toursu. Od brojnih djela ovoga najznamenitijeg srednjovjekovnog, ali kroz vjekove loše shvatanog pjesnika, koji se služio mješovitim jezikom i stilom *Biblije* i paganske poezije, što čini osebujnu ljepotu u srednjovjekovnom pjesništvu, spomenimo ona što su ga najviše proćula. Na prvom mjestu dolazi dražesni spjev *De exilio suo (O svom progonstvu)* nastao pod uticajem Ovidijevih *Tristia ex Ponto* u kojemu pjesnik obrađuje lične zgrade i nezgrade. Potom, dvije elegije posvećene Rimu, od kojih prva veliča antički Rim, dok se u drugoj personificirani Rim obraća našem pjesniku objašnjavajući mu kako ga je više usrećio ribar Petar, nego imperator Kajsar, odnosno Hristov križ više od orla. Nerazumijevanje Hildebertova opusa, a posebno miješanje paganskog i biblijskog stila i jezika u prvom se redu zasniva na nerazumijevanju Hildebertova odgoja, kao i funkcije odgojitelja u katedralnoj školi.

Ovaj, u neku ruku Danteov preteča, bio je, naime, upućen kako u crkvene zasade tako i u cjelokupnu antičku i starohrišćansku kulturnu, posebno književnu baštinu, dobro poznajući Balderihovu teoriju primjera iz hrišćanske i paganske književnosti. Hildebert je podjednako uvažavao kako antičku tako i hrišćan-

Njihova požuda gnusna vezaše što ih.

Priča istome grijehu mladu navodi dušu,

Mladić obuzet opojnim mirisom zla,

Želi da bogom slično sramna izvrši djela.

sku valjanu poeziju, pritom se obilno služeći antičkim mitološkim inventarom, budući bez ikakvog poštovanja prema antičkim bogovima koji su za njega lažni, što će nam potvrditi sljedeći navodi.

U spjevu *De exilio suo* koji počinje
Nuper eram locuples, multisque beatus amicis,
Et risere diu fata secunda mihi,
- Jednom ja bogat bijah i goste mnoge ti imah,
Sreća dugo se smješila meni,

Hildebert se prosto razmeće s paganskim božanstvima (*Migne* 171, 1418C):

Larga Ceres, deus Arcadiae Bachusque replebant
Horrea, septa, penum, farre, bidente, mero¹⁵².

Ovdje, međutim, Kerera dolazi u značenju kruh, a Bakh u značenju vino. Hildebertov stav prema antičkim božanstvima posebno se razabire iz njegova spjeva *De ordine mundi* (*Migne* 171, 1234 A):

Idola monstrasti, fanorum sede locasti,
Quae stultae gentes coluerunt sacra ferentes.
Sic cum Neptuno Thetis est dea, cum Iove Iuno,
Numina digna luto; sic et Proserpina, Pluto;
Intonsus collo deus est mendosus Apollo.
Quid de Silvana dicam triviaeque Diana?
Quid de Latona magnum fugientem Pythona?
Scylleique canes non sunt deitatis inanes.

¹⁵² *Ibidem*. Prevod stihova:

Podašna Kerera k'o i Bakh Arkadije bog

Podrume brašnom, torove živeži puniše dobrom.

Impedit esse deam meretricem quid Erythream?
Non sunt mortales Pan, vel Scylleius ales.
Num circa lymphas non est fas quaerere Nymphas?
Saepe madent divi qui sunt in gurgite rivi.
Quos melius dices moechos fore vel meretrices
Illos errores primi fecere timores¹⁵³.

Uprkos navedenom i Hildebert je u početku pjesme *De ornatu mundi* u pomoć zazvao muzu (*Migne* 171, 1235 A):

Erige, Clio, stilum; cultum sermonis inaura,
Os resperge meum nectaris imbres tui.¹⁵⁴

Mada Hildebert rijetko zaziva muze, o njemu je bilo podrobnije riječi u prvom redu zato što je svojim načinom pisanja, posebno čestim korištenjem elemenata iz antičke književne tradicije i mitologije, zapravo jedan od najvećih pobornika preporoda antičke kulture u dvanaestom vijeku.

¹⁵³ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Na idole upućivaše, u zavičajni hram ih stavljaše,
Puk ljudi ih volio, darove njima nosio.
Tako j' Tetida uz Neptuna bila, Juno se uz Jupitra svila,
Božanstva dostojna blata, k'o i Proserpina Pluta;
Za Apolona grešnog, zna se da kosmat je bog.
Što da kažemo o bajnoj, o Dijani posvuda znanjoj?
Što spominjat Latonu, umače što silnu Pilonu?
Skilina božanstva psi, nipošto nisu ništavni.
Što to Eritreji ne dâ da svijet je k'o bludnicu gleda?
Pan i Skilina ptica, besmrtni nisu.
Zar oko izvora tražiti Nimfe pametno nije...?*

¹⁵⁴ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Ded Kilo, lati se pera; ukrašen govor pozlati,
Rosom nektara tvoga usne osvježi moje...*

Istraživanjem odnosa književnih stvaralaca jedanaestog vijeka prema antičkoj književnoj tradiciji i antičkim muzama došli smo do neospornog zaključka da se hrišćanski autori u pogledu paganskog pjesništva i antičkih muza mogu podijeliti na dva tabora: hrišćanske harmoniste i rigoriste. Dok prvi ne odbacuju niti preziru antičku književnu baštinu i njene muze, mada ih nadomještaju hrišćanskom invokacijom, dotle drugi nastoje da u svemu nađu hrišćansku paradigmu, uzor i primjer. Oni oprezno, a ponekad askrupulozno odbacuju sve što je pagansko, posebno se obarajući na antičke muze, inspiratore i simbol umjetnosti, poezije i muzike.

U posljednjoj se, dakle, četvrtini jedanaestoga vijeka osjeća nagli razvitak novih društvenih i ekonomskih prilika koji se stao osjećati u duhovnim sferama građanskog života. Ovo je pak uslovalo realniji pogled ne samo na crkvu i njenu organizaciju, već i na duhovni život uopšte, samim time i na hrišćansku, posebno pagansku kulturu i njenu književnost koja prvi preporod doživljuje u dvanaestom vijeku.

XVI

Dvanaesti vijek i obnova antičke kulture

Opšte karakteristike socijalnog i kulturnog razvitka

Da bi se mogao razumjeti procvat antičke kulture u dvanaestom vijeku, posebno književnih grana, kao što su epika, lirika, drama itd., neophodno je da se osvijetle osnovni uzroci koji su doveli do procvata.

Ranije je istaknuto da se od devetoga vijeka uz crkvene školske institucije počinju javljati i svjetovne koje sve više i više počinju napuštati crkvena naučavanja, pritom se opredjeljujući za

praktične nauke, kao što su medicina, pravo itd. Ovome je umnogome doprinijelo formiranje feudalne hijerarhije i viteštva koje poprima staleški oblik i, slično kleru, marljivo izučava klasične. Osim toga, duhovnom napretku dvanaestoga vijeka u pogledu opšte kulture i naročito razvitku književnih rodova dobrim dijelom je doprinijela i trgovina s Bliskim istokom, kao i križarski ratovi pomoću kojih Zapadna Evropa dolazi u jači dodir s bizantijskom književnošću i književnim tokovima Bliskog istoka. To uslovljava procvat prve skolastike u francuskim gradovima Chartresu, Toursu, Orleansu o čijim će estetskim idejama zasnovanim na srednjovjekovnom platonizmu i njegovom naučavanju o muzici i poeziji biti posebno govora.

Kad je riječ o latinskoj književnosti, na njen procvat, posebno na procvat lirskog pjesništva, jako je uticao nagli razvoj *ritmičkog* pjesništva, to jest pjesništva u kojemu se ritam temeljio na pravilnom izmjenjivanju naglašenih i nenaglašenih slogova. Ova vrsta pjesništva zamjenjuje klasično *metričko* pjesništvo u kojemu su se stihovi tvorili prema pravilnom smjenjivanju dugih i kratkih slogova. Što se tiče ritmičkog pjesništva, ono se stalo razvijati još u kasnoj antici kad sve više i više raste osjećaj za naglasak, polako prelazeći u sve romanske jezike. Uprkos tome, ne treba zaboraviti da se uz ritmičko njegovalo i metričko pjesništvo, posebno u karolinškoj epohi, kao i u zlatnom vijeku latinskog pjesništva, u dvanaestom vijeku.

Pjevana, crkvena poezija, posebno sekvencije, u ritmičkom je pjesništvu koje se odlikovalo dvosložnim i višesložnim rimama, bila ograničena namjenom i ritmikom.

Što se tiče svjetovne poezije u njoj susrećemo vinske i ljubavne pjesme, pastore, parodije i satire, mada ne bi trebalo zaboraviti da su i svjetovni pjesnici sastavljali napjeve, odnosno pjesme religioznog, a crkveni svjetovnog karaktera, u što ćemo se uskoro osvjedočiti.

1. *Shvatanje muzike i poezije u dvanaestom vijeku.* Osnovne ideje Pseudo-Dionisija i Eri(u)gene o ljepoti kao savršenosti bića, o perceptibilnoj ljepoti kao analogiji natčulnog te o intuiciji, instinktivnom poimanju, kao o krajnjem stupnju spoznaje¹⁵⁵ nisu naišle na plodno tlo samo u desetom i jedanaestom vijeku u kojima ih je u život provodila klinijevska reforma, već i u dvanaestom vijeku u kojemu, kad je riječ o primijenjenim umjetnostima, dolazi do posebnog izražaja ideja o istovjetnosti boga i svjetla. Po ovoj se ideji bog pomoću sunčanih zraka kroz visoko postavljene vitraže uvlači u unutrašnjost katedrale koja je masivnim i dekorativnim zidovima potpuno odvojena od vanjskog, profanog svijeta. Mnogoznačna plastična figurativnost sakralnih objekata u dvanaestom vijeku ima, naime, opravdanja u Pseudo-Dionisijevom djelu *Crkvena hijerarhija* prema kojemu se bog upravo na taj način utjelovljuje, to jest približuje nam se kako bismo ga bar donekle upoznali. Tako raznolikost umjetničkih oblika ljudskoj duši omogućuje da lakše upozna apsolutnu ljepotu iz koje proističu svi vidovi zemaljske ljepote.

¹⁵⁵ Možda ovom prilikom nije naodmet spomenuti da i moderna, prvenstveno kvantna fizika naučava da će u budućnosti *naučni način razmišljanja* dovesti do *sintetizirane spoznaje*, to jest do intuicije kao oruđa naučnog dokazivanja, o čemu vidjeti dobru studiju L. Ponomarjeva, *S onu stranu kvanta*, Školska knjiga, Zagreb 1973, str. 301-302. Sa svoje strane, kao istraživač duhovnog i vjerskog živote drevnog Egipta, Sumera i Babilonije, mogu posvjedočiti de je intuicija bila najznačajnije spoznajno oruđe drevnih civilizacija i to intuicija kao plod sazrijevanja iskustva brojnih tisućljeća, intuicija, kao duhovno promišljanje i umno sagledavanje osjetilima zamijećenih i intelektom apsorbiranih pojava u makrokosmosu i mikrokosmosu! Ostaje da se zapitamo koliko su savremene fundamentalne nauke, u prvom redu fizika, svojom naučnom metodom posmatranja i izučavanja prirodnih pojava bliske posmatranju ovih u drevnim civilizacijama, odnosno koliko je moderna fizika bliska prirodnom umovanju, to jest prirodnoj filosofiji, čime se odlikovahu drevne civilizacije?

Te su ideje pohranjene i u pjesništvu dvanaestoga vijeka čije je teorijske postavke obrazložio čuveni Bernardus Silvestris u svojem djelu *Komentari Vergilijeve Eneide*. Tako na jednom mjestu (*Comm.* 2) kaže da pjesnik-filosof opisuje prirodu ljudskog života (*naturam vitae humanae*) tako što pomoću alegoreze u biti opisuje ono što radi, odnosno, trpi ljudska duša koja se samo privremeno nalazi u ljudskom tijelu.

Kao što je poezija, tako je i muzika dobila alegorijsku tumačenje, mada je ona još od davnina bila podložna raznim tumačenjima.

Među autoritetima koji su najviše doprinijeli razvitku muzike i notnog pisma u srednjem vijeku počasnno mjesto zauzima G v i d o Aretinski (oko 995-1050) čuveni teoretičar i reformator muzike. Ovaj opat pažnju usredsređuje na praktičnu stranu muzike i njenu svakodnevnu primjenu u svrhu veličanja boga i odgoja ljudske duše. To kao i psihološko djelovanje muzike Gvido analizira u svojem glavnom djelu *Micrologus de re musica*, potom u *Prologus in Antiphonarium*, kao i u stihovanom *Mikrologu* te u *Regulae rhythmicae*.

Tako nazivi nota na sistemu od četiri linije imaju čisto prenosno značenje, jer su to početni slogovi himne u čast Ivana Krstitelja, dok je muzika prema Gvidu, objektivna harmonija od boga danoga svijeta. Za nju, kao i za svijet u kojemu se manifestira, možemo zahvaliti višnjemu Tvorcu i Muzičaru. Ovakvo naučavanje o teoriji harmonije kao objektivnog svojstva postojećeg svijeta, i to spiritualne i intelektualne harmonije koja služi kao osnova i u ostalim granama umjetnosti i nauke susrećemo kod opata imenom *Odo de Saint Emeramus*, rođen oko 1010, umro oko 1070, konkretno u njegovom djelu *Dialogus de tribus questionibus* (*Migne* 146, 119, XLIII): *Sed priusquam de hujusmodi consonantia aliquid audias, oportet ut, quid sit eadem consonantia, plenius agnoscas. Quia enim non solum in sonis proportione numerorum coaptatis, verum etiam in rebus quibu-*

*slibet rite ordinatis consonantia efficitur; omne quod ordinatum constat, conveniens profecto et congruum efficitur...*¹⁵⁶

Učenje opata *Absaloma iz Springirsbacha* kod Trier, s kraja dvanaestog i početka trinaestog vijeka, sačuvano u djelu *Sermones festivales* dobrim je dijelom nazor srednjovjekovnog platonizma po kome su tonska i vokalna muzika samo odsjaj *objektivne harmonije stvorenog svijeta*, odnosno slika objektivne muzike koja u našoj duši prouzrokuje harmoniju, sređenost čula i oblagorođenost navika te krepost duše i ljubav prema bližnjemu, kao i skrušenost prema višnjem Tvorcu koga će posmatrati poslije smrti tijela (*musica animalis, spiritualis et coelestis*).

U duhu gore izloženoga treba posmatrati i odnos književnih stvaralaca dvanaestoga vijeka prema antičkoj pjesničkoj tradiciji, prema antičkim muzama kojima se sve više i više potamnjuje slava. Iako, naime, ovaj vijek oživljava antičku kulturu, on ipak sve manje preuzima njen mitološki aparat, u kojem i ova spiritualna božanstva, mada će i one u ovome vijeku imati svoje slavitelje među koje spadaju bolji i originalniji pjesnici, kao što su Hugo Primas, Alanus ab Insulis itd., o kojima će biti riječi nešto kasnije.

XVII

Antičke muze i poezija dvanaestoga vijeka

1. *Harmonisti dvanaestoga vijeka i povratak antičkih muza.*

Među pjesnicima dvanaestoga vijeka koji ne zaziru od antičkog pjesništva i njegovih muza počasnno mjesto zauzima pjesnik H u g o P r i m a s d' Orléans, rođen oko 1095. u Orleansu, jedan

¹⁵⁶ Prevod citata:

Prije no ma što čuješ o ovome mističnom sazvučju, potrebno je da poblizje upoznaš njegovu suštinu. Ono se, naime, ne nalazi samo u tonovima raspoređenim prema odgovarajućem odnosu brojeva, već se očituje u ma kojim, po određenom poretku raspoređenim stvarima; sve što je valjano raspoređeno jedno drugom pristaje i međusobno se slaže...

od najboljih srednjovjekovnih pjesnika u ime čega su ga njegovi učenici i prozvali *Primas*.

Pjesme ovoga putujućeg učitelja poetike koji je imao buran život, pune su humora, dosjetki i oštine. Među najznačajnije pjesme prigodnog karaktera, napisane jasnim stilom spadaju: *Dives eram et dilectus* (193 stiha) zatim, *Pauper mantelle*, epigram od 15 heksametara, te mitološki spjevovi *Orpheus et Euridica*, *Troia* itd. Ovaj francuski pjesnik koji se nerijetko osvrćao na antičku mitologiju, helenske muze zaziva u hvalospjevu:

Docte vos forsitan detinent Athene
Et delectabiles poetarum cene;
Sed que vos retinent, laxentur catene.
Cetere sex ibi maneant camene:
Vos autem, que turbe principes novene,
Nostre principium date cantilene,
Ut cantare queam de domino bene¹⁵⁷.

Slično Hugu od antičkih muza ne zazire ni G a l f r i d de Monmouth, na keltskom Grufud ap Arthur, rođen oko 1100. u Monmouthu, Wels. Galfrid je bio kapelan flandrijskog grofa Vilhelma, sina Roberta od Normandije. Po povratku u domovinu neko vrijeme živi u okolini Oksforda gdje počinje pisati povjesno djelo *Historia regum Britanniae* u kojemu obrađuje i mitsku prošlost Britanije. Pripisuje mu se i djelo *Vita Merlini* (*Život žreca Merlin*)

¹⁵⁷ Prevod stihova:

*Da l' to vas Atena učena zadržava
Il' pjesnika hrana vam prava;
Što pak vas zadržava, to stege olakšava.
Kamena šest nek' bude sa nama:
Vas devet što vođe ste puka,
Staroj pjesmi mi početak dajte,
Gospoda dostojno da bih opjevat mog'o.*

ep sestavljen od 1529 heksametara. U ovome se epu pisanom u stilu panegirika, zazivaju antičke muze:

Vita Merl. 1-7.

Fatidici vatis rabiem musamque iocosam
Merlini cantare paro...
At vos, consuete mecum cantare camene,
Propositum cantemus opus cytharamque sonate¹⁵⁸.

Hugu i Galfridu, kao poštovateljima antičkih muza u dvanaestom vijeku, treba pridružiti i jednog *Neznanca* koji u hvalospjevu u čast opata Roberta od Ebesberga¹⁵⁹ ustaje u odbranu božanstava prirode i antičkih muza:

Nempe carent felle Fauni Driadesque puelle,
Dat proprii fenus, capitis pater ipse Silenus.
Pan, deus Arkadiae, pars est bona philosophiae.
Nimfas Junonis non spernit homo rationis
Et lapides Pirre, jactos in culmine Cirre,
Et passim Musas Cintheo gramine fusas¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Prevod stihova:

*Proročkog žreca srdnju k'o i šaljivu muzu
Merlina kanim opjevat ja...
Kamene, što sa mnom svikoste pjevat,
Ded da uz kitaru pothvat opjevan bude.*

¹⁵⁹ Cf. Neues Archiv der Gesellschaft für altere deutsche Geschichtskunde
U 392, 39 ff.

¹⁶⁰ Prevod stihova:

*Fauni k'o i djeve Drijade, srdžbe u njih nemade,
Sâm otac Silen dužnicim postade pljen.
Pan, bog Arkadije, dobra je strana filosofije.
Razborit čovjek one ne prezire nimfe Junone,
Ni kamenje Pire, na vrh bačene Kire,
Ni Muze što se po Kinta lugovim druže.*

Kao posljednji *laudator Musarum* dolazi Walter Map, rođen oko 1140. u Welsu, umro oko 1209. Dosta zagonetna ličnost koja se nakon studija u Parizu, godine 1167. vraća u domovinu gdje postaje kancelar Henrika Drugog u Linkolnu i đakon u Oksfordu.

Map je autor pjesama *Carmina* te djela *Dissuasio Valerii* i zbirke anegdota *De nugis curialium* (*Dvorske zabave*, nastalo oko 1190) koje je objavio M. R. James 1914. U ovome se djelu (str. 140, 30 ff) autor teško jada na prilike svoga vremena u kojemu je nestalo pravde i mira, samim time i antičkih muza (141, 23): *cum orbe mutatae sunt Musae et iam non oportet ab antris earum loqui, nec in regulis artium artari* – Sa svijetom se izmijenije i muze; niti ih više treba zazivati iz dubrava niti navoditi u umjetničkim djelima.

Čini se da su mnogi autori ovoga vijeka dobro poslušali Mapov glas i pohitali da odbacuju antičke muze kojima se kao i latinskoj književnosti polako primiče kraj.

2. Negiranje antičkih muza u dvanaestom vijeku. Naspram širokogrudosti pomenutih pjesnika stoji prividna netrpeljivost nekolicine pjesnika koji, doduše prema potrebi, zaobilaze antičke muze, iako neki od njih u dobroj mjeri posjeduju dar ovih božanskih bića, kao, na primjer, nama nepoznati Nijemac ili Francuz što se krije pod pseudonimom *Archipoeta*. Iz njegova života znamo toliko da je rođen oko 1140; da ga je pomagao Reinald, nadbiskup Fridriha Barbarose, čiji je bio dvorski pjesnik. Ovaj se ne baš Olimpijancima zastrašeni pjesnik, kad zatreba „zna oboriti“ na muze, kao što ćemo vidjeti iz sljedećih stihova (ed. Manitius, str. 39):

Filius ecclesiae fidem sequor sanam,
Contemno gentilium falsitatem vanam,

Unde iam non invoco Febum vel Dianam
Nec a Musis postulo linguam Tullianam.
Christi sensus imbuat mentem Christianam¹⁶¹.

Iako nam se iz navedenih stihova pokazuje pobožnim, sva je prilika da se njegova narav može daleko bolje spoznati iz njegovih golijardskih, odnosno vagantskih pjesama među kojima se posebno ističe *Confessio Goliae* (200 stihova) u kojoj se slave pjesma, vino i žene.

U sličnom raspoloženju antičke muze odbacuje i P i e t r o d' Eboli, rođen oko 1160, umro oko 1200, učitelj u Salernu, autor stihovane trilogije, panegirika *Liber ad honorem Augusti*, nastalog oko 1195. (ed. E. Rota). U početku treće knjige pjesnik umoljava muze da odu od njega i njegovih pjesama, jer on u pomoć zaziva *Sapientiam Patris*:

Desine, Calliope; satis est memorasse quod olim
Tityrus ad fagi tegmina duxit oves;
Desine tu, Paeon, celeberrima desine Clio...
Te peto, te cupio, summi Sapientia Patris¹⁶².

Nakon toga Mudrosti odaje pravu hvalopjku. Dok u navedenom djelu ovaj hvalitelj politike Henrika Šestog odbacuje antičke muze i njihov plod, dotle ih je najvjerojatnije zazivao

¹⁶¹ Prevod stihova:

*Sin crkve buduć', ja pravu vjeru slijedim,
Nadmene laži plemstva s prezirom gledim,
Zato ne zazivam Dijanu il' Feba
Kikera jezik od Muza mi ne treba,
Hrišćansku dušu nek' natopi kiša Hristova neba.*

¹⁶² *Odlazi Kaliopo, sjetit se dosta Titira*

*Što nekoć pod krošnjom bukve čuvaše ovce;
Odlazi Pane, k'o i ti preslavna Klio...
Za tobom ludim, ja tebe želim Mudrosti višnjega oca.*

u izgubljenom djelu, epu *Gesta Friderici* posvećenom Fridrihu Barbarosi zato što su gotovo svi epovi o Barbarosi pisani latinskim jezikom počinjali invokacijom muzâ.

Odbacivanje antičkih muza u gotovo konvencionalnom duhu pruža nam *Gottfried* de Viterbo (1169-1186) Saksonac, hroničar i kapelan Konrada Trećeg, Fridriha Prvog i Henrika Šestog koje je često pratio na putu po Italiji, Francuskoj itd.

Od istorijskih djela uglavnom posvećenih Henriku Šestom ističe se *Speculum regum*, stihovano rodoslovlje vladara od najstarijih vremena do njegova doba; zatim, *Gesta Friderici* koje u vidu pjesama obrađuje istoriju od 1162-1180. i, posebno veće djelo *Pantheon*, bazirano na hronici Otona Frisinga. U ovome djelu što ga je objavio G. Waitz u dvadeset drugome tomu edicije *Monumenta Germaniae historiae*, 1872, 21-338, Viterbo se za pomoć obraća Bogu, Mariji, istinskoj Mudrosti, anđelima i kome sve ne. Dok u ovome djelu susrećemo hrišćansku invokaciju bez posebnog napadaja paganskih izvora inspiracije, dotle to susrećemo u njegovom djelu *Fulco* namijenjenom križarskim ratovima:

Ista mihi fictum, nil tegmine fraudis amictum,
Sed puri veri referet narratio fructum.
Non sic Pegasei gestimus pocula fontis,
Nec Parnasiaci spelaea loquacia montis,
Nec libet Aonio deducere vertice Musas,
Quae sibi ter ternas finxit mendosa vetustas.
Sed petimus trinae virtus deitatis et unae
Rore suae lucis nostra arida colluat ora...¹⁶³

¹⁶³ Ed. Duchesne IV 890. Prevod stihova:

*Hinjenog ništa ni velom laži skrivenog,
Moje kazivanje iznosi plod samo istinitog.
Napitak s Pegasa vrela moja ne žude prsa,
K'o ni dubrave šumne gore Parnasa,*

Dok nas ovo konvencionalno odbacivanje muza, koje prilično podsjeća na Persija i Statija, ne može uvjeriti u rigorističko držanje prema antičkim muzama ovoga biskupa, dotle se to ne može tvrditi o stavu Jozefa od Iskana i Bernarda od Morlasa koji ih svjesno i iz uvjerenja odbacuju.

J o s e p h u s Iscanus, engleski sveštenik, živio u vrijeme Henrika Drugog, umro oko 1210, nazvan *Iscanus* prema zavičaju Isca ili Exonia. Autor je nekoliko metričkih epova od kojih su najčuveniji izgubljeni ep *Antiocheis* (*Antiohida*) i sačuvani ep *De bello Troiano* (šest knjiga) sačinjen na temelju dva antička prozna spisa. Ovo djelo što ga je izdao J. Jusserand, na veliko iznenađenje, nema ni hrišćansku ni pagansku invocaciju, što bi se donekle moglo objasniti posvetom prijatelju Tomasu Balduinu, kenterberijskom nadbiskupu. Zašto izbjegava zazivanje muza sâm nam kazuje u predgovoru epa: *paganismum enim incideret, si Phebum vel Musarum aliquam... invocaret*, to jest ako neko zaziva Muze ili Apolona naginje paganstvu.

Sličnog je uvjerenja i B e r n a r d de Morlas, benediktinac u manastiru Cluny. Pored ostalih djela, Bernard je godine 1140. sastavio spjev *De contemptu mundi* (*Preziranje svijeta*) koji odiše kako prezicom prema ovome svijetu ispunjenom nevjerstvom, sodomijom i preljubom, tako i čeznućem za nadahniteljskim Jeruzalemom što ga navodi na preveliku skrušenost. Vjerojatno je iz takvog raspoloženja proistekao njegov negativan stav prema antičkom pjesništvu i njegovim muzama:

St. 25-30

Non ibi visio, non ibi mansio luce repleta;
Non locus ordinis, aulaque luminis, arvaque laeta.

Zbor nam se Muza na Aonije brdu ne mili,

Da ih je devet, grešna starina veli.

Mi pak od Trojstva tražimo krepost,

Rosa njegova svjetla usnama nek podari blagost.

O Maro, falleris hic, ubi conseris arva piorum;
Elysios ibi non reperis tibi, scriptor eorum.
Musa poetica, lingua scholastica, vox theatralis,
Haec quia disseris, et male falleris, et male fallis¹⁶⁴.

Ako sažmemo istraživanje sudbine invokacije antičkih muza u dvanaestom vijeku vidimo da one, počev od pjesničke djelatnosti Huga Primasa, Galfrida, Waltera Mapa, pa sve do Archipoeetae, Gotfirda i Petra od Ebolia, nisu imale tako ogorčenih neprijatelja i protivnika, što dobrim dijelom treba zahvaliti preporodu antičke kulture u dvanaestom vijeku, ali i činjenici da ova spiritualna i nikada tako konkretna i virtuelna božanstva prelaze u čisti kliše i topos, čak i u običan *epitheton ornans* lirske i epske poezije, epitet koga se plaše jedino uskogrudije duše poput Jozefa od Iskana i Bernarda od Morlasa, kao i predstavnici hrišćanske invokacije koja je u ovome vijeku dosta napuštena, mada je imala dugu i čvrstu tradiciju.

3. Hrišćanska invokacija u dvanaestom vijeku i njeni zastupnici. Kao prvi poznati nam zastupnik hrišćanske invokacije u dvanaestom vijeku javlja se *Galterus Anglicus*, pisac basni iz druge polovine dvanaestog vijeka:

Ut mensis pretius de vili surgat agello,
Verbula sicca, Deus, implue rore tuo¹⁶⁵.

¹⁶⁴ Ovdje prikazanja, boravka svjetloga nema;

Uredna mjesta, dvorane svjetle, dražesnog polja nije.

Poljane blaženih, Marone, loše odredi ti,

Blaženih nije ti tamo kamo veliš da jesu.

Pjesnička muza, izbirljiv jezik, svečani ton,

Pošto o ovom ' zboriš, ljuto se varaš i teško varaš.

¹⁶⁵ Cf. L. Harvieux, *Les fabulistes latins II* 385.

Prevod stihova:

Bog Otac, kao nadahnitelj poezije, dolazi i kod pisca imenom *Hugo de Trimberg*, (rođen u Veroni oko 1230, umro oko 1313) u njegovom djelu, zapravo stihovanoj historiji književnih autora antike i srednjega vijeka, *Registrum multorum auctorum*, nastalom oko 1280. godine:

Divinum flamen nos instruat et iuvat! Amen¹⁶⁶.

Njega, dakle, treba da nadahne i potpomogne božanski plamen, žar. Kao što je navedeno djelo u hrišćanskom duhu počeo tako će ga i završiti:

Nunc in hoc opusculo lassum pedem sisto
Rogans et in domino nostro Jesu Christo.
- Umornu od djela nogu miru predajem
Moleć se Isusu Hristu ja ne prestajem.

S Hugom smo stigli i do pitanja srednjovjekovnog platonizma i stava platoničara iz Chartresa, Toursa i drugih gradova prema antičkim muzama.

4. ***Neoplatonizam u dvanaestom vijeku i antičke muze.*** Navedena estetska načela umjetnosti što vladahu u sakralnoj arhitekturi početkom dvanaestoga vijeka, oko polovine ovoga mijenjaju svoje ruho usljed različitih vjerskih, političkih i filozofijskih interpretacija srednjovjekovnog platonizma čiji su protagonisti ranije navedeni Bernardus Silvestris te opat Sigert de Saint-Denys i Hugo de Saint-Victor. Umjesto tamnih i sivih boja kao i masivnih i teških zidova sada preovladavaju lagane i prozirne

*Nek vrijeme slabašnu polju podigne cijenu,
Isprazne riječi, Bože, rosom natopi svojom.*

¹⁶⁶ Cf. K. Langosch, *Germanische Studien CCXXXV, 1942, S. 65.*

konstrukcije ispunjene svjetlošću, mirnoćom i realnošću što je umnogome doprinijelo ugledanje na Augustinova i Boetijeva djela o muzici i harmoniji. Navedeno se posebno inkarniralo u filozofijskom naučavanju biskupijske škole u Chartresu koja se bavila izučavanjem lijepog kao harmonije brojnih odnosa, dok je škola u Clairvauxu romaničko naučavanje o strahu nastojala zamijeniti naučavanjem o ljubavi i svjetlosti. Prema naučavanju Alanusa ab Insulis poezija je utoliko vrednija i prirodnija ukoliko se više temelji na retoričkim nijansama, mnogostrukosti i prikladnosti izraza kao i na upotrebi stilskih figura, čega se drže Matej iz Vandoma i Golfred iz Vinsofa.

Filozofijska škola iz Chartresa nije se samo interesirala za lijepo kao harmoniju brojnih odnosa u prirodi već i za pomno posmatranje prirode, i, što je za ovaj rad od velike važnosti, za filozofijsko izmirenje antičkog mudroslovlja i hrišćanske objave gdje su baš muze sa svojim vođom Apolonom dobro došle. Korijene ovoga naučavanja što ga Bernardus Silvestris obrađuje u djelu *De universitate mundi* susreli smo već u Balderihovoj formalnoj teoriji primjera. U citiranom djelu Bernard se obraća božanskoj Noys, odnosno emanaciji Višnjega koja je za njega živuća Minerva:

De univers. 7, 4.

.....Vitae viventis imago,
Prima Noys, Deus orta Deo, substantia veri,
Consilii tenor aeterni, mihi vera Minerva...¹⁶⁷

Prema navedenom, Noys je slika postojećeg života, Bog od Boga, bit istine, obuhvatitelj vječnoga nauma izjednačena s

¹⁶⁷ Ovakovo Bernardovo naučavanje o *Nousu* uveliko nas podsjeća na drevno egipatsko naučavanje o *Nu* iz heliopoljskog misterija. Oboje su izvor i sjelo kako besmrtnih bogova tako i životvornih potencija što ih obdržava Energetska Harmonija, odnosno Neter-Neterû, Počelo-Počela, Apsolut.

istinskom boginjom mudrosti, s antičkom Minervom. Ako se ovome pridoda i alegorijska figura u Bernarovu navedenom djelu, to jest muza Uranija koja stanuje na nebesima (str. 37, 44) i pijerijske muze (*op. cit.* 25, 343) kao sastavni dio božanskog ovozemaljskog plana, onda se ovo ne može shvatiti samo kao izmirenje između antičke misli i hrišćanske objave, što čine i drugi hrišćanski autori, već i kao odbrana antičke misli i književne tradicije sa svim arsenalom mitoloških bića.

Ovaj platonski sinkretizam doći će do izražaja u djelu *Architrenius (Ukročeni plašljivko)* J o h a n n a de Hanvilla (Alta Villa). U ovoj poučnoj poemi dovršenoj 1184, susrećemo podužu invokaciju boga, kao i kod Alanusa ab Insulis i u Danteovu opusu.

A l a n u s ab Insulis ili Alain de Lille, rođen oko 1120, umro u Sitou oko 1202, teolog, pjesnik i prirodnjak. Autor je mnogih teoloških, biblijskih i filozofijskih spisa, od kojih ističemo: *De planctu naturae*, djelo napisano u prozi i stihovima, predstavlja tužbalicu nad ljudskim zlom i izopačenošću; *De fide catholica contra haereticos*; *Ars praedicandi* i *Anticlaudianus*, enciklopedija cjelokupnog ondašnjeg znanja u šest hiljada stihova. U njemu se, kao i u drugim djelima, Alan obraća raznim mitološkim bićima, kao, na primjer, Apolonu, muzama itd.

Iako *Anticlaudianus* u prologu ne posjeduje invokaciju, ona se susreće na polovini djela, u sredini pete knjige, kad *Phronesis* - Razum, usljed neke nezgodne uzvisine ne može da nastavi put Višnjemu - od *arcem supremi Jovis*. Tada se Alan obraća vjeri da mu ona prokrči put. Dovde su mu, naime, u pisanju i vođenju misli pomagale antičke muze i Apolon, ali sada to mora preuzeti *musa coelestis et supremus Juppiter*. Zemaljske riječi i zemaljski Olimp treba da uzmaknu pred nebeskim riječima (*verba poli*) i hrišćanskim Jupitrom (*Migne* 210, 534 B):

Hactenus insonuit tenui mea Musa susurro;
In fragili lusit mea musa pagina versu

Phoebea resonante chelys: sed parva resignans-
Maiorem nunc tendo lyram totumque poetam
Deponens, usurpo mihi nova verba prophaetae.
Caelesti musae terrenus cedet Apollo,
Musa Jovi, verbisque poli parentia cedent
Verba soli, tellusque locum concedet Olympo¹⁶⁸.

S Alanom smo dospjeli do posljednjeg velikog vijeka latinske književnosti, do trinaestog vijeka koje gotovo potpuno zanemaruje antičke muze.

XVIII

Antičke muze i pjesništvo trinaestoga vijeka

U trinaestom vijeku u odnosu na dvanaesti dolazi do još većeg oživljavanja svakodnevnog života, posebno trgovine, intelektualnog i uopšte duhovnog života, što se donekle da objasniti i ravnotežom crkvene i svjetovne vlasti – gradova i viteštva. Usljed procvata trgovine i zanatstva dolazi do jačeg buđenja duhovnog života u gradovima kojima se pridružuju kraljevi u borbi protiv feudalaca i papstva. Značajno je napomenuti da u ovome vijeku

¹⁶⁸ *Ibidem*. Prevod stihova:

*Dovde Muza mi moja šaptala tiho,
Muza mi slabašne stihe pjevala uz zvuke
Febove lire: nezatne opjevajuć' stvari -
Riječima novim proroka nazdravljam.
Pred Muzam' nebesnim, Apolo nek'
uzmakne zemaljski,
Nek' Muza Jupitru ustukne,
zemna nebesnoj riječi uzmakne,
Zemlja s Olimpom Jupitru smjerna da bude.*

dolazi i do pomirenja između vjere i razuma, što će reći vjerovanja i racionalnog znanja, na čemu, između ostalih, radi Aristotelovac Toma Akvinski i Roger Bakon (1214-1294). U ovome se vijeku rađa i gradska umjetnost i književnost prožeta racionalizmom, hoću reći, likovima iz svakodnevnog života, zaodjevajući ih u ruho satire i farse kako bi se izvukla pouka, naspram književnosti dvanaestoga vijeka koja je težila ugladenosti i kićenosti.

Kao što se u dvanaestom, tako se i u trinaestom vijeku pjesnici pridružuju svjetovnoj i narodnoj književnosti, što uostalom i nije bila nepremostiva prepreka, jer su sakralna i svjetovna bile prožete poukom i učenošću.

U ovome posljednjem vijeku latinske književnosti dolazi do stalnog opadanja djela pisanih latinskim jezikom u korist djela pisanih nacionalnim jezicima, odnosno na francuskom, talijanskom, španskom, engleskom itd. U književnostima na navedenim jezicima latinski, kao jezik narodne, odnosno svjetovne poezije sve više i više blijedi, zadržavajući dominaciju jedino u crkvenoj poeziji, potom, u filozofiji, teologiji, pravu, medicini itd.

Ovo je vijek kada je upravo na polju nauke došlo do temeljnog podvajanja između zvanične crkve i gradova u kojima se širom Evrope osnivaju sveučilišta, kao, na primjer, u Bolonji, Parizu, Tuluzu, Sevilji, Kembridžu itd. Ovaj vijek se nije odlikovao osjećanjem za lijepi stil niti je mario za antičku poeziju. U njemu se podjednako izbjegava kako pisanje poezije na latinskom jeziku tako i zazivanje antičkih muza; u njemu se, štoviše, izgubio osjećaj i smisao za invokaciju čemu su svjedoci slabo poznati latinski pjesnici, odnosno latinisti *Marije, Albert de Stade i Heinrich de Avranches*¹⁶⁹.

Vrednovanje antičkih muza susreće se kod najvećeg srednjovjekovnog pjesnika, kod Dantea Alighieria (1265-1321) čija se godina smrti uzima kao kraj poezije na latinskom jeziku.

¹⁶⁹ Cf. Curtins, *Die Musen* 261.

Antičke muze u Danteovom opusu

1. *Danteovo shvatanje poezije i muzike.* Estetske ideje o lijepom i Danteovu teoriju pjesništva upoznajemo iz njegovih teorijskih djela kao što su *Convivio* i *Monarchia*, posebno iz djela *De vulgari eloquentia (Narodni govor)* u kojemu se detaljno razrađuje teorija pjesništva koja je po Danteu umjetnost riječi sastavljena po svrsishodnim načelima muzike. Iz ovoga proizlazi da se u pjesništvu mora voditi računa o muzikalnom, anagoškom i značenjskom aspektu pojedinih riječi koje čine nerazrušivo jedinstvo. Usprkos tome, riječ u nevezanom govoru ima osobine racionalnog i čulnog zato što preko čula prenosi ideje i značenje. Ona i tada ima svojstvo ljepote zasnovane na svrsishodnosti i načinu izgovora, to jest da li se izgovara muzikalno ili amuzikalno. Prema tome, pjesnik prilikom pisanja valja voditi računa o tonalnosti, racionalnosti riječi, o vrsti pjesme i metru. Navedeno se mora uskladiti sa svrhom što ukazuje da je za Dantea, kao uostalom i za cijeli srednji vijek, umjetnost obična tehnika, a poetska kreacija – vještačka tvorevina izvedena u određenu svrhu.

Ovaj posljednji teoretičar srednjovjekovne estetike, ljubitelj klasika u kojemu se iskazao gotovo čitavi srednji vijek što ga je svojom orijaškom dušom zakrilio, kao najveći hrišćanski pjesnik, razbija antagonizam između antike i hrišćanstva. On je, slično Amarkiju, nastojao da antičkim pjesnicima i autoritetima uopšte osigura nebeski raj, dopuštajući da ga rimski Homer, sjetni i nježni Vergilije, vodi kroz pakao pokazujući mu eone i ono što se u njima dogodilo. Zato nije čudo što Dante ne može bez antičkih muza, pa se, kao darovateljice, uz Apolona i Minervu, javljaju u *Raju*:

Par. II 7-9.

L'aqua ch'io prendo già mai non si corse:
Minerva spira, e conducemi Apollo,
e nove Muse mi dimonstran l'Orese¹⁷⁰.

Kao inspiratori muze nastupaju kad treba opisati Jupitrovo nebo. Ovdje se Dante muzama obraća u singularu:

Par. XVIII 82-86.

O diva Pegasea che li 'ngegni
fai gloriosi e rendili longevi,
ed essi teco le cittadi e' regni,
illustrami di te, si ch'io rilevi
le lor figure com'io l'ho concette:
paia tua possa in questi versi brevi!¹⁷¹

Izrazom diva *Pegasea* Dante označava svaku muzu, što će reći da mu je to opšti naziv¹⁷².

Muze su kao izvorska bića dojinje:

¹⁷⁰ Cf. C. Grabher, Dante Alighieri, *La Divina Commedia*, Milano 1975; Paradiso, p. 13. Stihovi u prevodu M. Kombola glase:

*Vodom kud pođoh, niko još ne krete:
Minerva puše, Apolon me vodi,
Devet će Muza Kolâ da me sjete!*

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 185/86. Stihovi u prevodu Mate Marasa:

*Božice Pegazejo, što mudraci
dug vijek i slavu s tobom stječu mnogu,
a gradovi i carstva s njima, baci
luču svoju na me, obličje da mogu
istaknut njino, kao što ga gledam:
nek moć ti sja u ovom kratkom slogu!*

¹⁷² *Ibidem*, p. 185, ff. 82-87.

Purg. XXII 102-105.

che le Muse...

che sempre ha le nutrici nostre seco¹⁷³.

Kako i čime muze zadajuju pjesnike čut nam je iz:

Par. XXIII 55-57.

Se mo sonasser tutte quelle lingue

che Polimnía con le suore fero

del latte lor dolcissimo piu pingue...¹⁷⁴

Budući da muze i Apolon pripadaju višim silama kojima se valja obraćati za pomoć pri pisanju, odnosno tražiti nadahnuće, nije čudo što se invokacija ovih susreće na težim mjestima, kao, na primjer:

Inf. II 7-9.

O Muse, o alto ingegno, or m'aiutate;

o mente che scrivesti ciò ch'io vidi,

qui si parrà la tua nobilitate¹⁷⁵.

¹⁷³ Stihovi u prevodu M. Kombola:

što Muza. . .

što dojlja je naših sjelom davnim.

¹⁷⁴ Stihovi u prevodu M. Marasa glase:

Dosad zazvoni svih jezika jeka,

Od Polihimnije od sestara j' što

pretili zbog slatkog su mi mlijeka.

¹⁷⁵ Stihovi u prevodu M. Kombola:

Nek muze mi i genij pomoć dadu!

Pamet što pisa kud mi noga gazi

nek ovdje vrijednost pokaže na radu!

Ovdje pak uz zazivanje muza susrećemo i zazivanje *vlastitog duha*, što smo susreli još kod Homera i Pindara. U *Božanstvenoj Komediji* susrećemo i *zazivanje blizanaca*, odnosno zvijezda Kastora i Poluksa:

Par. XXII 121-123.

A voi divotamente ora sospira
l'anima mia, per aquistar virtute
al passo forte che a se la tira¹⁷⁶.

Iz gornjih, posebno iz prethodnih stihova (XXII 112 sq) vidi se da Dante vjeruje u moć zvijezda, što je svojstveno astrološkim teorijama staroga i srednjega vijeka.

Osim zazivanja muza, vlastitog duha i zvijezda, Dante poznaje i invokaciju boga i invokaciju Riječi, što susrećemo u početku spisa *De vulgari eloquentia: Verbo spirante de coelis* – Uz nebesko nadahnuće Riječi.

Kao što vidimo ovaj velikan ljudskoga roda prevazišao je nesuglasice između srednjovjekovnih rigorista i harmonista, srećno spajajući antičke i hrišćanske elemente u jednu oblagorođujuću cjelinu koja će umnogome potonjim pokoljenjima služiti za uzor i imitaciju.

¹⁷⁶ *Ibidem.* Stihovi u prevodu Mate Marasa glase:

*Odano sada moja duša kliče,
pred silni prijelaz što je sebi vuče,
vama da u vas svoju jakost stiče.*

DIO TREĆI

HELENSKE MUZE I NOVOVJEKOVNA HRIŠĆANSKA KNJIŽEVNOST

XIX

*Odjeci kulta antičkih muza u evropskim književnostima novoga
doba*

1. **Glavni predstavnici talijanske književnosti četrnaestog, petnaestog i šesnaestog vijeka i antičke muze.** Kad se početkom četrnaestog vijeka ugasio život jednog od najvećih sinova čovječanstva i ujedno najvećeg pjesnika talijanske književnosti, na njenom je nebu stala blistati veličajna zvijezda imenom *F r a n c e s c o P e t r a r c a* (1304-1374) prvi veliki pobornik i širitelj antičke kulture. Svojim radom na oživljavanju antike i njenog kulturnog blaga, u sebi srećno spajajući kulturnu baštinu antike s hrišćanskim moralom, Petrarca nije samo preteča renesanse, već istinski predstavnik njenog ranog perioda. To se posebno očituje u njegovu zagovaranju ljubavi prema antici, senzualnoj ljubavi i ponosu na lično znanje, što susrećemo u djelu *Secretum meum*, napisano 1342/43.

Od brojnih Petrarkinih djela, kao što su *Canzonere*, *Bucolica*, *De viris illustribus*, *Epistulae* itd., za upoznavanje Petrarkina odnosa prema antičkim muzama najznačajniji je ep *De Africa*, istorijski spjev koji opjeva svršetak drugog punskog rata. U ovome nedovršenom epu (devet od projiciranih dvanaest knjiga) Petrarca, sljedeći antičku tradiciju epa, ne zaziva muze samo u početku

djela već i na svim mjestima gdje osjeti da mu je ponestalo snage. Petnaesti vijek talijanske književnosti kao da je sasvim zaboravio zazivanje antičkih muza. Umjesto njih susrećemo zazivanje njihovog vođe Apolona, što čini L o d o v i c o A r i o s t o (1474-1533) najveći pjesnik talijanske renesanse, autor komedija, lirskih pjesama i čuvenog epa *Orlando Furioso*, što ga je pisao deset godina (1504-1514).

Iako Ariosto svoj ep *Bijesni Orlando*, ispjevan u oktavama, započinje bez invokacije, ipak nije mogao zaobići dugu tradiciju epskog stila. Zato se u trećem pjevanju pita:

Ko će mi zgodan glas i riječi dati
Za takvu pjesmu i poj plemeniti?
Ko zajmit krila da mi okrilati
Zamisao, k nebu da se mogu viti?

Tu mu, izgleda, jedino može pomoći nebeski vozar Apolon:

O Febo između svih dičnih gospara,
Kojima s neba vlast je zemlje data,
Ne vidjeh sjati silna roda stara
Ko tog u vrijeme i mira i rata...
Da proslavim ih sa svim počastima,
Trebam ne svoju već tvoju kitaru,
S kojom si iza rata s gigantima
Pjevao slavu etera vladaru...¹⁷⁷

Za antičke muze i njihov Helikon ne mari mnogo ni T o r q u a t o T a s s o (1544-1595) najveći pjesnik Protureformacije, autor pastirske drame *Aminta*, omanjeg spjeva *Rinaldo* i *Gerusalemme Liberata*.

¹⁷⁷ Isp. Lodovico Ariosto, *Bijesni Orlando*, Zagreb 1953. (Preveo s talijanskog D. Angjelinović).

U prologu *Oslobođenog Jerusalema* Taso odbacuje antičku muzu, zazivajući nebesku:

Oslob. Jer. I

2

O muzo, ti što taštım lovovima
ne kitiš čelo, ne u Elikonu,
već u Nebu, med svetim korovima,
besmrtnih zvijezda, noseć zlatnu krunu;
Ti podaj žara grudima ovima,
Spjev moj obasjaj i prosti u punu
istinu ako pjesme ures koji
utkam, ljepota dijel' drugih neg' tvoji'.

3

Znaš svijet da hrli tamo gdje milinâ
najviše svojih laskav Parnas lije,
u stihove da ovita istina
najtvrđeg mameć' uvjerit uspije;
tako se bolnom čedu tekućina
slatka na rub čaše obavije,
on gorki uto sok prevaren pije,
prevarom svojom život zadobije.

Ako muze simboliziraju misao, zašto se onda ne bi u pomoć
mogla zazivati *misao* (I 36):

Pameti, čuvar, darovatelj stvari,
Godina ti si, dušman zaboravi,
daj, snagom svojom ti me sad obdari
da svakog vođu, četı riječ obdari
stara da slava jekne im, zažari,
Što muk već, tmica kroz godine zavi,

da iznijet blagom tim, jezik lijep to rekne,
dob svaka sazna a on trajnost stekne.

Kad, pak, treba nabrojiti careve, bojne čete, saveznike i njihovo oružje, tada se Torkvato, jer tako zahtijevaše Homerova tradicija *Kataloga*, obraća antičkim muzama (XVII 3):

O muzo, koje doba, stanje koje
bješe stvari, sad si u pamet dozovi,
kakvo oružje silni imao je
car, kakve snage, ko bjehu drugovi,
ko saveznici, kad s Juga mako je
carstva i skrajni Istok u rat ovi.
Tek ti mi moš pod oružjem pol' svijeta
Nabrojiti vođe i redove četa¹⁷⁸.

Iz sažetog prikaza odnosa najvećih predstavnika talijanske književnosti navedenih vijekova prema antičkim muzama da se zaključiti da Dante, prvi i najveći predstavnik talijanske književnosti ne samo što ne zazire od antičkih muza, već se i svjesno koristi cjelokupnim mitološkim arsenalom antike; Ariosto ih zaoobilazi, ali zato u pomoć zaziva njihovog vođu Apolona, jer je konačno i on bog i zaštitnik pjesnika; Taso pokušava da ih zaoibiđe, ali su mu kao posjednice cjelokupnog istorijskog znanja više nego neophodne pri nabranjanju saveznika, četa i oružja. Kao zaključak slijedi da su antičke muze relativno postojan element talijanske književnosti navedenih vjekova, što je slučaj i s francuskom književnošću u petnaestom i šesnaestom vijeku.

2. Odnos glavnih predstavnika francuske književnosti u petnaestom i šesnaestom vijeku prema antičkim muzama. Istraži-

¹⁷⁸ Isp. Torquato Tasso, *Oslobođeni Jeruzalem*, Zagreb 1965. (Preveo s talijanskog Đorđo Ivanković).

vanje sudbine invokacije antičkih muza u francuskoj književnosti petnaestog vijeka započecemo s F r a n ç o i s R a b e l a i s o m (1494-1553) najvećim, odnosno najobrazovanijim humanistom, pravnikom, liječnikom i književnikom, koji antičke muze parodira. Kad, naime, namjerava da izloži storiju kako se Pantagruel borio sa tri stotine divova, osjeća da nema snage te se obraća muzi:

Pant. chap. 28.

O ma muse! ma Calliope, ma Thalie, inspire moy à ceste heure! Restaure moy mes esprits: car voicy le point aux asnes de logicque, voicy le trebuchet, voicy la difficulté de pouvoir exprimer Thorrible bataille qui fut faicte¹⁷⁹.

- *O muzo moja, Kaliopo moja, Talijo moja, nadahni me u ovaj čas! Daj mi da se potpuno pribierem, jer evo magarećega mosta za svaku logiku, evo klopke, evo teškoće da izrazim kakva se jeziva bitka bila*¹⁸⁰.

Ovdje Rabelais nesumnjivo parodira antičke muze i njihovu moć nadahnjivanja.

Muze iskreno u pomoć zaziva J o a c h i m du Beilay, rođen 1522. u Anjou, u čuvenoj porodici Beilay. Nakon teškog djetinjstva u Turmuieru odlazi u Pariz na studije prava, gdje se godine 1549. upoznaje s Ronsardom. Godine 1560. umire u Parizu. Ovaj se sjetni i nesrećni, polugluhi pjesnik i prijatelj prirode u svojim pjesmama veoma često poziva na antičke muze i Apolona. Tako muze susrećemo u himni posvećenoj Ronsardu, a posebno u pjesmi *De l'immortalité des poets*, p. 24.

¹⁷⁹ F. Rabelais, *Oeuvres, Gargantua et Pantagruel*, ed. Y. Gille Quin, Paris, s. a.

¹⁸⁰ Isp. Fransoa Rable, *Gargantua i Pantagruel*, Beograd 1950. (Preveo s francuskog Stanislav Vinaver).

V. 1-4.

Sus, Muse, il faut que l' on s' éveille,
Je veux somner un chant divin.
Ouvre doncques ta docte oreille,
O Boujou, l' honneur angevin¹⁸¹.

Prevod stihova.

*Dražesna Muzo, na noge ustani hitro,
Božansku pjesmu htio bih sanjat,
Otvori, dakle, tvoje uho bistro,
Boujou, dikom anžujskom tebe će zvat.*

Prijatelju Boujou obraća se i u pjesmi *Les conditions du vrai poète*, govoreći:

Boujou, celui que la Muse
D'un bon oil a vu naissant,
De l'espoir qui nous abuse
Son coeur ne va repaissant¹⁸².

U pjesmi *Gospođi Margareti*, sestri Henrika Drugog, vojvotkinji Savojskoj i Ronsardovoj zaštitnici Bellay kaže:

P. 9.

Qui suivra la divine Muse
Qui tant sut Achille extoller?¹⁸³.

¹⁸¹ Cf. Joachim du Beilay, *Oeuvres choisies*, ed. A. Perier, Paris 1923.

¹⁸² *Boujou, kom' Muza na času poroda*

*Umilne cjelove pogleda udjeli,
Prevarnom nadom ljudskoga roda,
Duh tome se ne hrani smjeli...*

¹⁸³ *Božansku Muzu što želiš slijedit...*

U sonetu I, p. 45, inspiriranom Ovidijevim *Tristijama* IV 1, kaže:

V. 1-2.

Si je n'ai plus la faveur de la Muse,
Et si mes vers se trouvent imparfaits...

V. 25-28.

La Muse ainsi me fait sur ce rivage,
Où je languis, banni de ma maison,
Passer l'ennui de la triste saison,
Seule compagne à mon si long voyage¹⁸⁴.

One su mu dopustile da u slobodi na (VI):

vert tapis d'un rivage écarté
Je les menais danser aux rayons de la lune¹⁸⁵.

Imajući u vidu navedeno ne čudi nas što ih u svojem grotesknom epu *Musagnoemachie* suprotstavlja neznanju.

Slično postupa i Joakimov prijatelj i savremenik, renesansni pjesnik P i e r r e de Ronsard (1524-1585) koji ponovo uspostavlja dijalog između muze i pjesnika, što se vidi iz himne posvećene *Treschrestienu* Francuske:

¹⁸⁴ *Ako me plam Muze ne drži,*

I stihovi loši ako su moji...

*Muza potače da na pribrežju tom,
Gdje prognan od kuće moje čamim,
Nesrećnog doba okružen nevoljam samim,
Sama bude mi drug na putu pustom.*

¹⁸⁵ *Na zelenom sagu obale bajne*

Da plešu, gledaju zrake mjeseca sjajne.

Muses, quand nous voudrions les lounges chanter
Des Dieux, il nous faudra au nom de Jupiter
Commencer, et finir, comme aux Dieux qui la bande
Des autres Dieux gouverne...
Mais quand il nous plaira chanter l'honneur des Roys¹⁸⁶.

Ovdje su, dakle, muze, kao i kod pjesnika Augustova vremena, posebno kod Ovidija, posrednice između pjesnika i vrhovnog boga Jupitra kao glavnog izvora inspiracije. Posljednji stih nam kazuje da je, ovaj, pred stare dane ogluvjeli pjesnik, znao pravila ophođenja, jer, kao što sâm reče, kad je u pitanju kralj, tada s njim treba početi i završiti, kao što su paganski pjesnici počinjali i često završavali svoje pjesme sa muzama.

Ronsard nije u pomoć zazivao samo vladara i njegov duh već i crkvene ličnosti, kao, na primjer, Odeta, kardinala iz Chatillonu koji je za njega muza:

V. 1-4.

Mon Odet, mon prelat, mon seigneur, mon confort.
Mon renom, mon honneur, ma gloire, mon support,
Ma Muse, mon Phebus, qui fais ma plume écrire
Et qui animes ma langue et reveilles ma Lyre¹⁸⁷.

¹⁸⁶ Cf. Pierre Ronsard, *Oeuvres Complètes, Paris 1935, I-VIII. Prevod stihova:*

*Kad pohvale, Muze, bogom želimo pjevat
S Jupitrom započet nama će trebat
I svršit kao sa bogom što svitom
Bogova upravlja drugih. . .*

Kad pak čast kraljeva hoćemo opjevat. . .

¹⁸⁷ *Odet, diko, gosparu, utjeho moja.*

*Slavo, časti, ugledu, pomoći moja,
O Muzo, o Febe moj, što snagu daješ mi pera,
Što govor krijepiš, što činiš da svira mi lira.*

Mada Odet nije mogao biti direktno Ronsardova muza, odnosno Apolon, ipak je indirektno, kao kardinal, mogao ispuniti ono što on kaže u posljednjem citiranom stihu.

Muzi Kliji obraća se u *Himni Filozofiji* (p. 85):

Si quelquefoi Cleio m'a decouvert
Son cabinet, a pe de gens ouvert
Pour y choisir un present d'excellence,
Present, qui fust la digne recompense
D'avoir servy la trompe de ses soeurs¹⁸⁸.

U prvoj knjizi *Oda* iz godine 1550, Ronsard muzama posvećuje šesnaestu odu koja počinje:

Muses aus yeus noir, mes puelles,
Mes muses dont les estincelles,
Ardent mon nom par l'univers,
De Maclou sacrez la memoire
Et faites distiller sa gloire
Dans le dous sacre de vos vers¹⁸⁹.

Maclou je zapravo Salamon Macrin, pisac djela *Carmina* koji je u četiri knjige, godine 1530, sastavio i *Odu Nimfama*.

¹⁸⁸ *Ponekad meni otvori Klio*

*Svoj stan što rijetko otvoren bio
Da u njem' uzberem uzdarje milo,
Uzdarje plaćom što bi mi bilo,
Sestara vaših što zov bjeh slijedio.*

¹⁸⁹ *Muze očiju crnih, djevojke moje,*

*Vaše iskrice sjajne, o muze moje,
Posvuda šire diku imena moga,
Makluiu vječni učinite spomen,
I beskrajn slave da bude mu domen
U pomazanju dičnom vašega sloga.*

Ovakvo poštovanje ovim antičkim spiritualnim božanstvima u francuskoj književnosti potonjih vjekova uistinu neće više niko odavati.

Muze susrećemo i kod nešto mlađeg francuskog pjesnika i pisca imenom D u B a r t a s, zapravo Guillaume Salluste D u B a r t a s (rođen oko 1544, umro 1590).

Ovaj gaskonjski plemić, vojnik i diplomat što se prvi među francuskim pjesnicima šesnaestoga vijeka obratio *Bibliji* kao univerzalnom pjesničkom izvoru (zbog čega je i dobio naziv hrišćanskog Ronsarda) – svoje prvo djelo napisano godine 1574. titulira sa *La Muse chretienne*. U njemu se Du Bartas obraća nebeskoj muzi, Uraniji, koju u jednom epitafu pohvaljuje, jer je: *Musas ereptas profanae lasciviae sacris montibus reddidit, sacris montibus aspersit, sacris cantibus intonuit*¹⁹⁰.

3. Sudbina antičkih muza u španskoj književnosti petnaestog, šesnaestog i sedamnaestog vijeka. Španska književnost petnaestog vijeka ispunjena je duhom inkvizicije, to jest duhom rigorizma kako prema antičkoj poeziji, tako i prema njenim muzama.

Od većih pjesnika ovoga vijeka koji nisu u potpunosti odbacivali antičku pjesničku tradiciju idu Juan de Mena i Jorge Manrique.

J u a n de Mena (rođen 1411, umro 1456) u prologu svoga spjeva *Labirinto de Fortuna* (st. 3-6) obraća se muzi Kaliopi i Apolonu da ga nadahnu kako bi što bolje opjevao labirint sreće.

Ne znam zašto, ali je Mena zbilja morao da ovu slobodu i ugledanje na antičku poeziju i muze okaje u nedovršenom djelu koje raspravlja o sedam smrtnih grijeha, djelu koje počinje zazivanjem hrišćanske muze: *Canta tu Christiana musa*. Rigoristi

¹⁹⁰ Cf. Sainte-Beuve, *Les grands ecrivains françois*, Paris 1926, p. 223. Prevod citata: *Muze je, oslobođena svake svjetovne raspusnosti, vratila svetim brdima, po njima ih naselila i svetim se pjesmama oglasila.*

Manrique Gomezu, nastavljajući djela, nije se čak dopalo ni ime muze pa ga u novom prologu otklanja, obraćajući se milosti božjoj, što oponaša i *Yñigo de Mendoza*. Ovome možemo pridružiti *Juana del Encina* (1468-1529) koji u svojoj *Poetici* tvrdi da su antički narodi ti koji su iznašasće poezije pripisali Apolonu, Merkur, muzama i Bakhu.

Od ovih se pjesnika pjesničkim talentom i tolerantnošću odvajaju *Jorge Manrique* u e što se vidi kako iz njegovih prozaičnih djela tako i iz lirskih pjesama¹⁹¹. On je pjesnik španske poezije koji se na najbolji način oprostio od toposa zazivanja antičkih muza, kao što se vidi iz njegove pjesme posvećene očevoj smrti¹⁹².

U španskoj književnosti šesnaestoga i sedamnaestoga vijeka koji nisu upoznali ni renesansu paganske kulture, ni reformaciju, ni protureformaciju, susrećemo dva različita prilaza antičkim muzama.

Satiričan, odnosno negativan stav prema antičkim muzama zauzima *Miguel de Cervantes* (1547-1616) najveći španski fabulista, autor drama, komedija i čuvenog romana *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha* (1605). Cervantes muze parodira u četvrtom dijelu svoga djela *Vijaje del Paradiso* koji počinje posvetom na latinskom jeziku.

Pozitivan odnos prema antičkoj književnoj tradiciji, koji je u skladu sa stavom sedamnaestog vijeka prema antici, zauzima *Calderón de la Barca* (1600-1681) posljednji dramski pisac španske književnosti sedamnaestoga vijeka, autor brojnih drama i dramatizacije *Biblije*.

Ovaj pisac kao da je želio slijediti praksu svoga zemljaka, širokogrudnog *Juvenka* iz četvrtoga vijeka koji je nastojao pomiriti antičku književnu baštinu i hrišćansko naučavanje. *Kalderon*, naime, oživljuje naučavanje crkvenih otaca iz ranog hri-

¹⁹¹ Cf. Curtius, *Die Musen* 263.

¹⁹² Isp. Curtius, *Evr. knjiž.* 247.

šćanstva, naučavanje po kojemu se, kao što smo vidjeli, u paganskoj mitologiji, posebno u filosofiji, krije božje providenje koje je u odnosu na *Bibliju* skrovitije i nedokučivije, ali ne i nedokučivo, jer je:

la voz de la Escritura
Divina en los Profetas
Y humana en los poetas¹⁹³.

Ovaj harmonizirajući stav i konkordacija zasnovana na učenju Klementa Aleksandrijskog posebno se osjeća u njegovom djelu *El divino Orfeo* u kojemu Kalderon upravo dokazuje da su, kad je riječ o otkrivanju istine, proroci i pjesnici veoma bliski, što se u prvom redu mora zahvaliti Harmoniji postojećeg svijeta koja se izražava brojem i mjerom.

Prema ovome, u suštini pitagorejskom naučavanju što smo ga ranije prikazali, sám bog je vječni muzičar, a njegov sin Orfej koji svojom lirom privlači živu i neživu prirodu, što nas podsjeća na Sedulijeva Hrista, odnosno na Klementova orfičkog Hrista. Kalderonove ideje o pomirenju, harmoniji i slozi između paganstva i hrišćanstva posebno su došle do izražaja u djelu *Sacro Parnaso* u kojemu se dotiče i problema muza. One se po njemu kriju u onim sviračicama što ih navodi *Psalam* 67, 26: *Praeevernerunt principes coniuncti psallentibus in medio iuvenularum tympanistriarum*.

U istom djelu (IV 35a) vidimo da su, po kazivanju Vjere, muze izjednačene sa Sibilama, a Sion sa Parnasom, dok Hrist postaje *verdadero Apolo*, istinski Apolon. Ako stvari stoje tako što bi nam onda smetalo paganstvo sa svojim muzama i Apolonom:

¹⁹³ Cf. *Autos sacramentales* 1717, II 172. Prevod stihova:

Glas je Biblije
Božanski kod proroka,
Ljudski kod pjesnika.

Pues aqui ay otros cantare,
Que en el Parnaso las musas,
Ninfas de Ciencias y Artes,
A Apolo ofrecen¹⁹⁴.

Dobroj namjeri i širokogrudosti ovoga velikana španske književnosti nije potreban nikakav komentar. On je jedan od rijetkih predstavnika evropske književnosti koji je tako živo nastojao spojiti antičku mudrost i književnu tradiciju s hrišćanskom književnom tradicijom i naučavanjem, dobro znajući da prožimanje i harmonizacija suprotnih ideja rađaju dobra i za oponašanje vrijedna djela.

4. *Antičke muze i engleska književnost u šesnaestom i sedamnaestom vijeku.* Šesnaesti vijek engleske istorije bio je naklonjen pjesničkom stvaralaštvu koje poput španskog nije bilo opterećeno klasicizmom i rigorizmom. Zato se ono moglo slobodno nadovezivati na antičko i srednjovjekovno pjesništvo, kao što sa svojim pjesničkim stvaralaštvom postupa Edmund Spenser (1552-1599) poslije Šekspira najveći renesansni engleski pjesnik. Svoje glavno djelo *Faerie Queene (Vilinska kraljica)*, inače, najveći alegorijsko-istorijski ep u engleskoj književnosti, zasniva na Homeru, Vergiliju i Ariostu. U prvoj strofi ovoga nedovršenog djela, autor nam kazuje zadaću djela, u drugoj i trećoj donosi invokaciju, a u četvrtoj posvetu kraljici Elizabeti:

¹⁹⁴ *I druga božanstva opjevat možeš,*

K'o što su Parnasa muze,

Nimfe što vještinu, nauk

Nam s Apolonom daju.

11, 11.

Lo! In the man whose Muse whylome did maske,
As time her taught, in lowly Shephards weeds
Am now enforst, a farre unfitter taske,
For trompets sterne to chaunge mine oaten reeds,
And sing of Knights and Ladies gentle deeds;
Whose praises having slept in silence long,
Me, all too meane, the sacred Muse areeds
To blazon broade emongst her learned throng;
Fierce Warres and faithful loves shall moralize my song.

2. Help then, O holy virgin! chiefe of nyne,
Thy weaker Novice to performe thy will;
Lay forth out of thine everlasting scryne
The antique rolles, which there lye hidden still.
O, helpe thou my weake wit, and sharpen my dull tong.

Iz prvoga reda druge strofe izlazi da je muza za Spensera, Sve-
ta djevica. Osim toga, on se obraća Veneri i Marsu:

3. And thou, most dreaded impe of lughest Jou
Faire Venus sonne, that with thy cruell dart.
Lay now thy deadly Heben bowe apart,
And with thy mother mylde come to mine ayde
Come both; and with Jou bring triumphant Mart¹⁹⁵.

U trećoj se knjizi (III 3, 4) obraća Kliji zato što ona kao zaštit-
nica istorije posjeduje katalog morskih i riječnih božanstava (IV
11,10). Autor se muzama obraća i u početku šeste knjige kako bi
ga iscrpljenog okrijepile¹⁹⁶.

¹⁹⁵ Cf. Edmund Spenser, *The Works*, ed. R. Morris, London 1910.

¹⁹⁶ Muzama se obraća i Šekspir u trideset i osmom sonetu sa Željmom da
stvari hor od deset muza:

Zazivanje antičkih muza poznaje i J. M i l t o n (1608-1674) najveći engleski pjesnik sedamnaestoga vijeka, autor čuvene ode *On the morning of Christ's Nativiti* nastale 1629. godine; potom, pastoralne elegije *Lycidas*, drame *Comus* i politički angažiranog djela *Areopagitica*.

Nakon povratka iz tamnice (1660. godine) posvećuje se poeziji, nastojeći da cijeli universum obuhvati u jednoj viziji, što i ostvaruje u tri djela: *Paradise lost* (izišlo 1663, godine; drugo izdanje u dvanaest pjevanja pojavilo se 1674) *Paradise Regaind* i *Samson Agonistes*.

Za našu temu najznačajnije je prvo djelo navedene trilogije, to jest *Paradise lost (Izgubljeni raj)* čiji prolog sadrži sve osobine umjetničkog djela, što će reći temu, zazivanje viših sila i predmet pjevanja. U prvom pjevanju Milton u pomoć zaziva nebesku Uraniju:

Par. lost I 1 sq.

Of Man's first disobediens, and the fruit
Of that forbidden tree whose mortal taste
Brought death into the world...
With loss of Eden, till one greater Man
Restor us, and regain the blissful seat,
Sing, Heavenly Muse, that, on the secret top
Of Oreb, or of Sinai, didst inspire
That shepherd who first taught the chosen seed
In the begining how the heavens and earth
Rose out of Chaos: or if Sion hill
Delight thee more, and Siloa's brook that flowed
Fast by the oracle of god, I thence
I voke thy aid to my adventrous song...
And chiefly thou, O spirit, that does prefer

*Be thou the tenth Muse, ten times more in worth
Than those old nine which rhymers invoke.*

Before all temples the upright heart and pure,
Instruct me, for thou know'st...
That with no middle flight intends to soar
Above the Aonian mount, while it pursues
Things unattempted yet in prose or rhyme.

Prema rečenom ova muza, nažalost nije antička muza sa Olimpa ili ispod Pijerije već *nebeska muza* koja boravi na Horebu i Sinaju. Budući nebesko biće Milton je poziva da s neba siđe na zemlju:

VII 1 sq.

Descend from Heaven, Urania by that name
If rightly thou art called, whose voice divine
Following, above the Olympian hill I soar,
Above the flight of Pegasian wing!
The meaning, not the name, I call; for thou
Nor of the Muses nine, nor on the top
Of old Olympus dwell'st, but heavenly-born,
Before the hills appeared or fountain flowed,
Thou with Eternal Wisdom didst converse,
Wisdom thy sister, and with her didst play
In presence of the Almighty Father, pleased
With thy celestial song¹⁹⁷.

Milton, dakle, s neba zaziva Uraniju, ali ne kao jednu od devet sestara s Olimpa već kao nebesku muzu rođenu prije gora i rijeka, Uraniju koja se daleko prije stvaranja svijeta pred višnjim Tvorcem igrala sa sestrom Mudročcu iz čega slijedi da Miltonova Uranija nema nikakve veze s paganskom Uranijom. Nevjerovatno je ali istinito da se anglosaksonsko pjesništvo na čelu s Aldhelmom oglasilo kao rigorističko i da taj rigorizam prema

¹⁹⁷ Cf. John Milton, *Poetical Works*, ed. Rouse, New York 1910.

antičkom pjesništvu i antičkim muzama, nije, dakle, iščezao ni nakon hiljadu godina.

Zazivanje antičkih božanstava, posebno antičkih muza i H e n r i j u F i e l d i n g u (1707-1754) autoru najvećeg romana u engleskoj književnosti osamnaestoga vijeka, *Istorija Toma Džon- sa*, liči na čistu ludost.

Mada se ovi predstavnici anglističke književnosti sedamnaestoga i osamnaestoga vijeka gotovo nedostojno odnose prema antičkim muzama kao inspiratorima lijepog i umjetnosti koje je i samo srednjovjekovno hrišćanstvo dugo vremena smatralo živim bićima, ipak je upravo engleskoj književnosti pripala čast da u čast antičkih muza ispjeva najljepšu oproštajnu pjesmu u cijeloj zapadnoevropskoj književnosti. Tu čast antičkim muzama ukazao je besmrtni W i l l i a m B l a k e u pjesmi *To the Muses*:

Whether on Ida's shady brow
Or in the Chamber of the East,
The Chambers of the Sun, that now
From ancient melody have ceased;
Whether in heaven ye wander fair,
Or the green corners of the earth,
Or the blue regions of the air
Where the melodius winds have birth;
Whether on crystal rocks ye rove,
Beneath the bosom of the sea,
Wandering in many a coral grove,
Fair Nine, forsaking Poetry;
How have you left the ancient love
That bards of old enjoy'd in you!
The languid strings do scarcely move,
The sound is forced, the notes are few¹⁹⁸.

198 Isp. Curaus, *Evr. knjiž.* 252/53.

SPISAK SKRAĆENICA ČEŠĆE CITIRANIH DJELA

- Asunto, *Teorija* Rozario Asunto, *Teorija o lepom u srednjem veku*, Beograd 1975. (Preveo s njemačkog G. Ernjaković).
- Chamoux, *Civilizacija* F. Chamoux, *Grčka civilizacija*, Beograd 1967. (Preveo s francuskog B. Radović).
- Curtius, *Evr. književnost* E. Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb 1971. (Preveo s njemačkog S. Markuš).
- Curtius, *Die Musen im Mittel.* E. Robert Curtius, *Die Musen im Mittelalter*, Zeitschrift für romanische Philologie, Nr. 59, 1939, S. 129-188.
- Curtius, *Die Musen* E. Robert Curtius, *Die Musen*, objavljeno u nav. časopisu. Br. 63, 1943, S. 256-268.
- Đurić, *Istorija* Miloš N. Đurić, *Istorija helenske književnosti*, Beograd 1972.
- Grasi, *Teorija* Ernesto Grasi, *Teorija o lepom u antici*, Beograd 1974. (Preveo s njemačkog I. Klajn).
- Kern, *Die Religion* O. Kern, *Die Religion der Griechen*, Bd. I-III, Berlin 1926.

SPISAK SKRAĆENICA ČEŠĆE CITIRANIH IZVORA

Helenski autori

- Greek elegy* *Greek elegy and iambus with Anacreontea*, I-II, ed. J. M. Edmonds, London 1968, W. Heinemann.
- Eshil, *Tragedije* Eshil, *Tragedije*, Beograd 1966. (Sa starohelenskog preveo Miloš N. Đurić).
- Hesiodi, *Theogonia, Op. et dies* Hesiodi *Theogonia, Opera et dies, Scutum*, ed. F. Solmsen, Oxonii 1970.
- Homer, *Il, Od.* Homer, *Ilijada, Odiseja*, Podgorica 2014-2016. (Sa starohelenskog preveo Marko Višić).
- Lyra* *Lyra Graeca*. vol. III. ed. J. M. Edmonds, London 1967, W. Heinemann.
- Pind.* *Pindar*, vol. I. ed. J. Sondys, London 1968, W. Heinemann.
- Soph., *Aj., El, Trach, Philoc.* Sophocles, *Ajax, Electra, Trachinae, Philoctetes*, ed. F. Storr, London 1967, W. Heinemann.

Helenistički autori

Bucolic poets

The greek bucolic poets, ed. J. M. Edmonds. London 1970, W. Heinemann.

Call., *Aet.*, *lamb.*, *Hec.*

Callimachus. *Aetia, lambi, Hecale* and other *Fragments*, ed. C. A. Trypanis, London 1975, W. Heinemann.

Call., *Hymn.*, *Epigr.*, *Lycophr.*, *Arat.*

Callimachus, *Hymns and epigrams, Lycophron Aratus*, ed. G. R. Mair, London 1969, W. Heinemann.

Rimski autori

Cat., *Tib.*, *Pervig. Ven.*

Catullus, Tibullus, Pervigilium Veneris, edd. F. W. Cornisch, J. P. Postgate, J. W. Mackail, London 1968. W. Heinemann.

Hor., *Ars poet*

Horatius, *Ars poetka*, ed. E. Schäfer, Stuttgart 1972, Ph. Reclam.

Hor., *Od. et Ep.*

Horatius, *Odae et Epodi 'K* ed. C. Bennett, London 1968, W. Heinemann.

Hor., *Sat.*

Horatius, *Satirae*, ed. K. Büchner, Stuttgart 1972, Ph. Reclam.

Ovid., *Met.*

Ovidius, *Metamorphoses*. ed. R. Merkel, Lipsiae 1883, in aed. B. G. Teubneri.

Propert., *Eleg.*

Propertius, *Elegiae*, ed. E. H. Butler, London 1967, W. Heinemann.

Verg., *Aen., Buc, Georg.*

Vergilius, *Aeneis, Bucolica, Georgica*, ed. H. Rushton Fairclough, London 1974.

Verg., *En.*

Vergilije, *Eneida*, Podgorica 2010. (Sa latinskog metrički preveo Marko Višić).

Karolinška epoha

P

Poetae Latini aevi Carolini, Bd. I-IV, in aed. *Monumenta Germaniae historica*; Bd. I-II, ed. E. Dümmler, 1881, 1884; Bd. III, ed. L. Traube, 1896; Bd. IV 1. pars, ed. P. von Winterfeld; 2. pars, ed. Karl Strecker, 1923; Bd. V, ed. K. Strecker, 1937, sub titulo *Die lateinische Dichter des deutschen Mittelalters*.

Migne

Migne. J. P., *Patrologiae cursus completus*, Series Graeco-Latina, Paris 1857, sq. Iz latinske serije uzeti su brojni autori, posebno oni iz jedanaestog, dvanaestog i trinaestog vijeka.

Literatura:

- Andreis, Josip, *Povijest glazbe I*, Liber-Mladost, Zagreb 1975.
- Asunto, Rozario, *Teorija o lepom u srednjem veku*, Srpska književna zadruga, Beograd 1975. (Preveo s njemačkog G. Ernjaković).
- Baldwin, Charles, *Medieval rhetoric and poetic*, Peter Smith, Clou-
cester-Mass. 1959.
- Bataj, Žorž. *Književnost i zlo*, BIGZ, Beograd 1977. (Preveo s fran-
cuske I. Čolović).
- Brenan, Džerald, *Španska književnost*, Beograd 1970. (Preveo s en-
gleskog M. M. Veličković).
- Budimir, Milan – Flašar, Miron, *Pregled rimske književnosti*, Za-
vod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd 1963.
- Chamoux, François, *Grčka civilizacija*, Jugoslavija, Beograd 1967.
- Curtius, Ernst Robert, *Evropska književnost i latinsko srednjovjeko-
vlje*, Matica Hrvatska, Zagreb 1971. (Preveo s njemačkog S. Markuš).
- Curtius. Ernst Robert, *Die Musen in Mittelalter*, objavljeno u *Ze-
itschrift für romanische Philologie*, No. 59, 1939. S. 129-188.
- Curtius, Ernst Robert, *Die Musen*, objavljeno u nav. časopisu, Br.
63, 1943, str. 256-268.
- Đurić, N. Miloš, *Istorija helenske književnosti²*, Zavod za udžbe-
nike i nastavna sredstva SR Srbije, Beograd 1972.
- Đurić, N. Miloš, *Iz helenskih riznica*, Prosveta, Beograd 1959.
- Đurić, N. Miloš, *Kroz helensku istoriju, književnost i muziku*, Ko-
smos, Beograd 1955.
- Gavela, Branko, *Istorija umetnosti antičke Grčke*, Naučna knjiga,
Beograd 1969.
- Gortan, Veljko-Vratović, Vladimir, *Hrvatski latinisti*, I-II, Zora –
Matica Hrvatska, Zagreb 1969/70.
- Grasi, Ernesto, *Teorija o lepom u antici*, Srpska književna zadru-
ga. Beograd 1974. (Preveo s njemačkog I. Klajn).

-
- Jaeger, Werner, *Paideia*, I-III, Berlin – Leipzig 1934.
 - Joel, K., *Geschichte der antiken Philosophie*, Tübingen 1921.
 - Kern, Otto, *Die Religion der Griechen*, I-III, Berlin 1926.
 - Kombol, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Matica Hrvatska, Zagreb 1945.
 - Lasserre, F., *De la musique*, Verlag Ölten, Lausanne 1954.
 - Manitius, Max, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, I-III, München 1911, 1923, 1931.
 - Musić, August, *Povijest grčke književnosti*, I, Matica Hrvatska, Zagreb 1893.
 - Raby, F. I. E., *A History of Secular Latin Poetry in the Middle Ages*, I-II, Oxford 1957.
 - Raby, F. I. E., *A History of Christian-Latin Poetry from the Beginnings to the Close of the Middle Ages*, Oxford 1963.
 - Rasel, Džefri Berton, *Mit o đavolu*, Jugoslavija, Beograd 1982. (Preveo s engleskog P. Ćurčija).
 - Russo, I. *Compendio storico della letteratura italiana*, Firenze 1961.
 - Štefanić, Vjekoslav, *Hrvatska književnost srednjega vijeka od XII do XVI stoljeća*, Zora – Matica Hrvatska, Zagreb 1969.
 - Ulrich von Wilamowitz-Moelendorf, *Der Glaube der Helenen*, I-II Bd., Berlin 1931/32.
 - Višić, Marko, *Odnos muzike i poezije u drevnoj Heladi – Plutarh, O muzici*, Centar za kulturu Zrenjanin, Zrenjanin 1975.